

การศึกษาสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร
สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
เอกสารวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 102
พฤศจิกายน 2555

BUREAU OF AGRICULTURAL ECONOMIC RESEARCH
OFFICE OF AGRICULTURAL ECONOMICS
MINISTRY OF AGRICULTURE AND COOPERATIVES
AGRICULTURAL ECONOMIC RESEARCH NO. 102
NOVEMBER 2012

บทคัดย่อ

การศึกษาสภาพครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม โครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรยากจนเพื่อใช้ในการวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรยากจนในเชิงลึก เพื่อใช้เสนอแนะแนวทางและมาตรการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2552/53 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ทั้งยังได้สัมภาษณ์เจาะลึกครัวเรือนเกษตรยากจน และจากการสนทนากลุ่มเกษตรกร ผู้นำและหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่อายุของหัวหน้าครัวเรือนมากกว่า 50 ปีขึ้นไป สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยเกิน 5 คน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนไม่เกินภาคบังคับมากกว่าร้อยละ 90 และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มค่อนข้างมาก และไม่ได้รับการอบรมในด้านต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ เกินร้อยละ 80 ที่มีอาชีพปลูกพืชเป็นหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นาซึ่งอยู่นอกเขตชลประทานมากกว่าร้อยละ 90 ขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยกว่าครัวเรือนพันธจณ ขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มการจ้างงานชายฝากและการเช่าที่ดินทำกินเพิ่มมากขึ้น จากองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรยากจนมีรายได้ที่ต่ำไม่เพียงพอแก่การยังชีพรายได้ในการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการลงทุน ประกอบกับทางเลือกในการประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ มีน้อย ขาดการบริหารจัดการกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ทั้งในด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการองค์กร เนื่องจากผู้นำกลุ่มขาดทักษะในการบริหารจัดการ ขาดการเสาะแสวงหาเพื่อกลุ่ม ขาดการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งขาดการสร้างเครือข่ายระหว่างสถาบันเกษตรกรในพื้นที่และต่างพื้นที่ ทำให้ขาดการได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านวัตถุดิบ ด้านช่องทางการตลาด ด้านเงินทุน และด้านวิชาการ ส่งผลถึงประสิทธิภาพและรายได้ของกลุ่มน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่า โรงเรียนชุมชนมีน้อย พื้นผิวถนนส่วนใหญ่เป็นลูกรัง โรงพยาบาลอยู่ห่างไกลชุมชน โทรศัพท์สาธารณะไม่ทั่วถึงและใช้การไม่ได้ เกิดภัยธรรมชาติ อากาศแห้งแล้ง

ดังนั้น แนวทางการแก้ปัญหาความยากจนที่ต้องเร่งทำ ได้แก่ การบริหารจัดการเรื่องน้ำ ต้องมีแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นา พร้อมกับพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำให้เหมาะสมกับชนิดพืชในแต่ละพื้นที่ การปรับระบบดินที่เหมาะสมและปลูกพืชที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และมีช่องทางในการกระจายจำหน่ายสินค้า มีการวางแผนปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงและนำวัสดุที่เหลือจากพืชชนิดหนึ่งไปใช้กับพืชอีกชนิดหนึ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต้องพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งโดยสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องควบคู่กับการรวมกลุ่มเกษตรกรให้มีการพึ่งพาช่วยเหลือกัน ทั้งในด้านการผลิตและการตลาดผ่านทางศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารและความรู้ ต้องบูรณาการแผนงานและงบประมาณต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมีการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคีการพัฒนาต่างๆ เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโครงการ และลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงานและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการตรวจสอบประเมินผลการใช้งบประมาณในโครงการต่างๆ ให้มีความโปร่งใส

คำนำ

การศึกษา “สภาพครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง” จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม โครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรยากจน เพื่อให้ได้ข้อมูลในรายละเอียดที่ครบถ้วนสำหรับการวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรยากจน ทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน สังคม สภาพแวดล้อมและโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้ง ศึกษามาตรการแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัดที่ผ่านมา เพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนที่เหมาะสมให้สอดคล้องกับลักษณะของพื้นที่ในจังหวัด และเป็นต้นแบบในการศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาให้กับจังหวัดอื่นต่อไป

รายงานผลการศึกษานี้ จัดทำได้สำเร็จด้วยความร่วมมือทั้งจากภาครัฐ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่ เกษตรกร และผู้นำชุมชน ที่ให้ข้อมูลเป็นอย่างดี ทำให้ทราบประเด็นปัญหาในเชิงลึกที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษา ทางคณะผู้ศึกษาจึงขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานฉบับนี้จะสามารถใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในพื้นที่ศึกษาและจังหวัดอื่นๆ ได้ต่อไป

สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร
สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร
พฤษภาคม 2555

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ข
คำนำ	ค
สารบัญตาราง	ช
สารบัญตารางผนวก	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของการศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา	2
1.3 ขอบเขตการศึกษา	2
1.4 วิธีการศึกษา	2
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ	4
1.6 นิยามศัพท์	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร แนวคิดและทฤษฎี	7
2.1 การตรวจเอกสาร	7
2.2 แนวคิดและทฤษฎี	9
2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ	9
2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการวัดความยากจน	12
2.2.3 แนวคิดปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน	12
2.2.4 แนวคิดการบริหารจัดการ	13
2.2.5 การชักถามหรือสนทนากลุ่ม	13
2.2.6 กรอบแนวคิดของการศึกษา	14
บทที่ 3 สภาพทั่วไปของการศึกษา	17
3.1 ข้อมูลพื้นฐานของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	17
3.1.1 ลักษณะทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	17
3.1.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	19
3.1.3 กลุ่มและสถาบันเกษตรกร	22

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2 การแก้ไขปัญหาความยากจนที่ผ่านมา	23
3.2.1 นโยบายแก้ไขปัญหาความยากจน	23
3.2.2 โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน	25
3.3 นโยบายและโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในปัจจุบัน	30
3.3.1 นโยบายของรัฐบาล	30
3.3.2 นโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	34
3.3.3 นโยบายของกระทรวงมหาดไทย	36
3.3.4 โครงการสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจน	37
3.4 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในช่วงปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52	38
3.4.1 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาพรวม	39
3.4.2 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	46
บทที่ 4 ผลการศึกษา	53
4.1 สภาพเศรษฐกิจสังคม โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรยากจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	
4.1.1 สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรยากจน	53
4.1.2 ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรยากจน	63
4.2 ประเด็นสำคัญของสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	78
4.2.1 ด้านเศรษฐกิจ	78
4.2.2 ด้านสังคม	79
4.2.3 ด้านโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ	79
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	81
5.1 สรุป	81
5.2 ข้อเสนอแนะ	83

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	86
ภาคผนวก	87
ภาคผนวกที่ 1 ตารางผนวก	88
ภาคผนวกที่ 2 Output Independent Samples Test	123
ภาคผนวกที่ 3 ปัญหาความยากจนและแนวทางแก้ไขจากการสนทนากลุ่ม	125

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	39
2 การใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	40
3 การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	41
4 เขตชลประทานของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	41
5 การจ้างองชายฝากและปัญหาของดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	42
6 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามวัตถุประสงค์ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	43
7 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	44
8 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามการค้าประกัน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	44
9 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	45
10 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	45
11 การใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	46
12 การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	47

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
13 การชลประทานของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	47
14 การจ้างองชายฝากของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	48
15 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	49
16 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	50
17 หนี้สินปลายปี จำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้ของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	50
18 หนี้สินปลายปี จำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	51
19 หนี้สินปลายปี จำแนกตามเหตุผลการค้างชำระของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	51
20 เปรียบเทียบทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	52
21 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน	53
22 การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือน	54
23 การได้รับความรู้ของหัวหน้าครัวเรือน	54
24 อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน	55
25 ร้อยละของครัวเรือนเกษตรที่มีการทำกิจกรรมต่างๆ	57
26 ร้อยละของประเภทการตัดสินใจเลือกทำการผลิตของครัวเรือนเกษตร	57
27 ร้อยละของลักษณะการขายผลผลิตพืชและสัตว์ของครัวเรือนเกษตร	58

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
28 อัตราการบริโภคผลผลิตของคร้วเรื้อน	59
29 เปรียบเทียบลักษณะที่ดินทำกิน รายได้รายจ่าย ทรัพย์สินหนี้สินของคร้วเรื้อนเกษตรพันจน	62
30 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสภาพลักษณะถนน	64
31 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามแหล่งที่มาของการใช้ไฟฟ้า	64
32 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามแหล่งที่มาของการใช้น้ำประปา	65
33 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามลักษณะการใช้บริการด้านโทรศัพท์	65
34 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสถานพยาบาลหรือสถานื่อนามัย	65
35 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ	66
36 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสภาพป่า	66
37 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามแหล่งน้ำธรรมชาติ	66
38 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามความสมบูรณ์ของทรัพยากร	67
39 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการทำลายธรรมชาติ	67
40 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ	67
41 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ	68
42 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่ประสบภัยธรรมชาติประเภทต่างๆ	68
43 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ปี 2553	69
44 ข้อมูลด้านการบริหารจัดการกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ปี 2553	71
45 การเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันต่างๆ ของเกษตรกร ปี 2553	72
46 ประเภทกลุ่ม/สถาบันที่เกษตรกรเป็นสมาชิก ปี 2553	72
47 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ปี 2553	74
48 ระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ปี 2553	76

สารบัญตารางผนวก

ตารางผนวกที่	หน้า
1 รายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	89
2 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	90
3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	91
4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	92
5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	93
6 การถือครองที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	94
7 การถือครองที่ดิน ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	95
8 การถือครองที่ดิน ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	96
9 การถือครองที่ดิน ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	97
10 เขตชลประทานของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	98
11 การจ้างงานชายฝาก ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	99
12 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	100
13 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	101
14 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	102
15 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	103
16 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	104
17 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	105
18 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	106

สารบัญตารางผนวก (ต่อ)

ตารางผนวกที่	หน้า	
19	หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	107
20	หนี้สินปลายปี จำแนกตามการค้าประกัน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	108
21	หนี้สินปลายปี จำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	109
22	หนี้สินปลายปี จำแนกตามเหตุผลการค้าชำระ ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52	110
23	รายได้รายจ่ายของครัวเรือนเกษตร	111
24	ทรัพย์สิน-หนี้สินของครัวเรือนเกษตร	112
25	ขนาดที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตร	113
26	การชลประทานและแหล่งน้ำของครัวเรือนเกษตร	114
27	การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตร	115
28	การจ้างงานชายฝึกและปัญหาของดินของครัวเรือนเกษตร	115
29	ค่าใช้จ่ายทางพืช	116
30	ค่าใช้จ่ายทางสัตว์	117
31	รายได้อื่นๆ	118
32	รายจ่ายอื่นๆ	119
33	ร้อยละความสัมพันธ์ของบุคคลในครัวเรือน	120
34	ร้อยละของคนในครัวเรือนไปร่วมกิจกรรมในชุมชน	121
35	ร้อยละของครัวเรือนที่มีปัญหาสุขภาพ	121
36	ร้อยละของการรับรู้ข่าวสารการเกษตร/เศรษฐกิจ	121
37	ร้อยละการเข้าถึงข้อมูลและโครงการต่างๆ ของรัฐ	122

๘

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	อัตราการเพิ่มของรายได้ประชาชาติ	10
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย	15
3	แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง	17
4	แนวทางการทำงานแก้ไขปัญหาค่าความยากจนเชิงบูรณาการระดับจังหวัด	85

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของการศึกษา

ความยากจนเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศ ทุกรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศพยายามหามาตรการและนโยบายเพื่อที่จะช่วยแก้ไขปัญหาลดจำนวนคนจนให้น้อยลง โดยที่ผ่านมามีโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของหลายรัฐบาล เช่น โครงการสร้างงานในชนบท/โครงการพัฒนาตำบล กองทุนพัฒนาชนบท โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (กขคจ.) โครงการพัฒนาคนจนในเมือง โครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติ โครงการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อ สำหรับคนจนในเมือง (Miyazawa) โครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project) เป็นต้น รวมทั้งได้มีการรับลงทะเบียนคนจนตามประเด็นปัญหา ได้แก่ ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาคนเร่ร่อน ปัญหาผู้ประกอบการอาชีพผิดกฎหมาย ปัญหาการให้ความช่วยเหลือนักเรียน/นักศึกษาให้มีรายได้จากอาชีพที่เหมาะสม ปัญหาการถูกหลอกลวง ปัญหาหนี้สินภาคประชาชน และปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน เพื่อให้ความช่วยเหลือและจัดทำโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาค เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โครงการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยเป็นเวลา 3 ปี โครงการธนาคารประชาชน โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น แต่การดำเนินโครงการดังกล่าวที่ผ่านมา ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนให้หมดลงได้ เนื่องจากปัญหาคความยากจนเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายสาเหตุแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ได้วิเคราะห์ภาวะความยากจน พบว่า จากครัวเรือนเกษตรทั้งหมด 5.8 ล้านครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรยากจน คือมีรายได้ต่ำกว่าเส้นยากจนที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ทำการคำนวณคือเท่ากับ 1,579 บาทต่อคนต่อเดือนหรือเท่ากับ 18,948 บาทต่อคนต่อปี มีจำนวน 1.7 ล้านครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 29.76 ของครัวเรือนเกษตรทั้งหมด และครัวเรือนยากจนเหล่านี้มีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 11,125 บาทต่อคนต่อปี ซึ่งต่ำกว่าเส้นความยากจนเกือบ 2 เท่า โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีครัวเรือนเกษตรยากจนมากที่สุด และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทั้งในแง่ของสัดส่วนและความรุนแรง ขณะที่ภาคอื่นมีแนวโน้มลดลง

จากผลการวิเคราะห์ ดังกล่าว สำนักงานวิจัยเศรษฐกิจการเกษตรจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาสภาพครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจะเน้นดำเนินการศึกษาจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีครัวเรือนเกษตรยากจนที่มีความรุนแรงค่อนข้างมาก เพื่อให้ได้ข้อมูลในรายละเอียดที่ครบถ้วนสำหรับการวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรยากจน ว่ามีสภาพความเป็นอยู่แตกต่างจากครัวเรือนเกษตรพื้นจนอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางการหาข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะของแต่ละพื้นที่ และเป็นต้นแบบในการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาให้กับจังหวัดในพื้นที่อื่นต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมครัวเรือนของเกษตรกรที่ยากจนเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่พ้นจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.2.2 โครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ด้านพื้นที่ ศึกษาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างจำนวน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดชัยภูมิ

1.3.2 ด้านประชากร กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาประกอบด้วย ผู้นำในพื้นที่ เช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม ฯลฯ จังหวัดละ 1 อำเภอ ที่มีสัดส่วนคนจนมากที่สุด พร้อมทั้งสัมภาษณ์แบบเจาะลึกครัวเรือนเกษตรกร

1.3.3 ด้านระยะเวลา สัมภาษณ์ครัวเรือนเพิ่มเติมในปี 2553 และใช้ข้อมูลการสำรวจปีเพาะปลูก 2552/53

1.4 วิธีการศึกษา

1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ข้อมูลปฐมภูมิ

1.1) การสุ่มจังหวัดตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 8 จังหวัด จัดเรียงลำดับสัดส่วนครัวเรือนยากจนจากข้อมูลภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52 ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ (Systematic Random Sampling) ได้จำนวนจังหวัดที่เป็นตัวแทนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 3 จังหวัด คือจังหวัดบุรีรัมย์ (จังหวัดที่เป็นตัวแทนของกลุ่มที่มีสัดส่วนครัวเรือนยากจนมากกว่าร้อยละ 50) จังหวัดอุบลราชธานี (จังหวัดที่เป็นตัวแทนของกลุ่มที่มีสัดส่วนครัวเรือนยากจนมากกว่าร้อยละ 40-50) และจังหวัดชัยภูมิ (จังหวัดที่เป็นตัวแทนของกลุ่มที่มีสัดส่วนครัวเรือนยากจนน้อยกว่าร้อยละ 40)

1.2) การสุ่มครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง จำนวน 160 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร (Sub-Sampling ของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างของการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร) โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ (Systematic Random Sampling) และกำหนดการจัดสรรจำนวนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในแต่ละจังหวัด ด้วยวิธีแบบเป็นสัดส่วนกับจำนวนครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างของการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร (Proportional Allocation)

1.3) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกครัวเรือนเกษตรกรยากจนในจังหวัดบุรีรัมย์ 48 ตัวอย่าง จังหวัดอุบลราชธานี 29 ตัวอย่าง และจังหวัดชัยภูมิ 83 ตัวอย่าง รวมทั้งหมด 160 ตัวอย่าง ในประเด็นที่นอกเหนือจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนเกษตรกรที่สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรได้สำรวจไว้แล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ละเอียด ครบถ้วนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ประกอบด้วยข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการประกอบการฟาร์ม และสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง รวมทั้งความคิดเห็นของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรและเป็นการตรวจสอบความสอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากการจัดกลุ่มสนทนา

1.4) การจัดกลุ่มสนทนา ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบกลุ่มเฉพาะ (Focus Group Interview) โดยเก็บข้อมูลกับผู้นำในพื้นที่ เช่น ผู้นำเกษตรกร อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม ฯลฯ ใน 3 จังหวัดๆ ละ 1 กลุ่ม ในประเด็นสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชุมชน โครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนสภาพแวดล้อม ประเด็นปัญหา ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐในด้านต่างๆ และแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนเพื่อให้ได้ข้อมูล ในภาพรวมของแต่ละพื้นที่

2) ข้อมูลทุติยภูมิ

2.1) ข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52

2.2) ข้อมูลของจังหวัดบุรีรัมย์ อุบลราชธานี ชัยภูมิ ที่ได้จากการค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร และรายงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สำนักงานสหกรณ์จังหวัด สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 4 และเขต 5 สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด โครงการชลประทานจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด เป็นต้น

1.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ซึ่งอธิบายสภาพครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างจำแนกตามลักษณะของข้อมูล ทั้งทางด้านภาวะเศรษฐกิจ สังคม ครัวเรือนเกษตร ตลอดจนด้านโครงสร้างพื้นฐานและสถาบันเกษตรกร โดยใช้ค่าผลรวม ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย อธิบายในรูปของคำบรรยายประกอบตารางและแผนภาพ และใช้วิธีเปรียบเทียบลักษณะต่างๆ ของครัวเรือนเกษตร 2 กลุ่มที่เป็นอิสระต่อกัน คือกลุ่มครัวเรือนเกษตรพันธจวน และกลุ่มครัวเรือนเกษตรยากจน โดยใช้สถิติ Independent - samples t-Test และวิเคราะห์ความแปรปรวนของทั้ง 2 กลุ่ม โดยใช้ F-test ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 แล้วจึงนำมาทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยของทั้ง 2 กลุ่ม โดยใช้สถิติ t-test

นอกจากนี้ได้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของสมาชิกเกษตรกรกับสถาบันต่างๆ โดยใช้คะแนนเฉลี่ยและจัดระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก 5 ระดับ ตามทฤษฎีของไลเคิร์ต (Likert' Rating Scale) โดยให้คะแนนมากที่สุด = 5 คะแนนมาก = 4 คะแนนปานกลาง = 3 คะแนนน้อย = 2 คะแนนน้อยที่สุด = 1 และกำหนดเกณฑ์ประเมิน โดยใช้สูตร

$$\begin{aligned} \text{อันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{พิสัย}}{\text{จำนวนชั้น}} = \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} \\ &= \frac{5 - 1}{5} = 0.80 \end{aligned}$$

ซึ่งจากเกณฑ์ดังกล่าว ได้กำหนดการแบ่งความหมาย การมีส่วนร่วมของสมาชิก ดังนี้

ค่าเฉลี่ยระหว่าง	1.00 - 1.80	หมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมน้อยที่สุด
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	1.81 - 2.60	หมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมน้อย
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	2.61 - 3.40	หมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมปานกลาง
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	3.41 - 4.20	หมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมมาก
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	4.21 - 5.00	หมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด

ส่วนการหาค่าระดับความพึงพอใจก็ใช้วิธีเช่นเดียวกับการหาระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/องค์กร นั่นคือ

ค่าเฉลี่ยระหว่าง	1.00 - 1.80	หมายถึงสมาชิกมีความพึงพอใจน้อยที่สุด
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	1.81 - 2.60	หมายถึงสมาชิกมีความพึงพอใจน้อย
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	2.61 - 3.40	หมายถึงสมาชิกมีความพึงพอใจปานกลาง
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	3.41 - 4.20	หมายถึงสมาชิกมีความพึงพอใจมาก
ค่าเฉลี่ยระหว่าง	4.21 - 5.00	หมายถึงสมาชิกมีความพึงพอใจมากที่สุด

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงข้อมูลในเชิงลึกของการศึกษาสภาพครัวเรือนเกษตรยากจนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสำหรับใช้เป็นข้อมูลประกอบการจัดทำโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

1.6 นิยามศัพท์

ความยากจนที่เป็นตัวเงิน หมายถึง ระดับรายได้หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพได้ตามมาตรฐานขั้นต่ำ หรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับในแต่ละสังคม

ความยากจนที่มิใช่ตัวเงิน หมายถึง การขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล ที่อยู่อาศัย โอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต โอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาดสิทธิขาดเสียง การตกอยู่ในความเสี่ยง เป็นต้น

เส้นความยากจน (Poverty Line) หมายถึง เกณฑ์มูลค่าความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำทั้งด้านอาหาร และสินค้าที่ไม่ใช่อาหารหรือปัจจัยสี่เพื่อใช้แบ่งว่าบุคคลใดเป็นคนจน ดังนั้น เส้นความยากจนจึงเป็นผลรวมของเส้นความยากจนด้านอาหาร (Food Poverty Line) และเส้นความยากจนด้านสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร (Non-Food Poverty Line) ใช้วัดความยากจนในมิติที่เป็นตัวเงิน (ซึ่งในที่นี้เส้นความยากจนมีค่าเท่ากับ 1,579 บาทต่อคนต่อเดือน หรือ 18,948 บาทต่อคนต่อปี)

คนจน (ในมิติที่เป็นตัวเงิน) หมายถึง คนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนหรือบุคคลที่มีรายได้ไม่เพียงพอในการใช้จ่ายเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคการวัดความยากจนในมิตินี้จึงต้องมีการแปลงความต้องการขั้นพื้นฐานเป็นจำนวนเงิน การวัดความยากจนวิธีนี้จึงเป็นการวัดความสามารถของบุคคลที่จะมีรายได้หรือรายจ่ายเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานดังกล่าว

คนพ้นจน หมายถึง คนที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนหรือคนที่มีรายได้มากกว่า 18,948 บาทต่อปี

สัดส่วนคนจน หมายถึง จำนวนประชากรที่มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีต่ำกว่าเส้นความยากจนต่อจำนวนประชากรทั้งหมด

ความรุนแรงของความยากจน หมายถึง เป็นการวัดสถานการณ์ของความยากจนที่พิจารณาให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่มีปัญหาความยากจนรุนแรง หรือมีรายได้ต่ำกว่าเส้นยากจนมากๆ โดยถ่วงน้ำหนักมากให้กับค่าที่ต่ำกว่าเส้นความยากจนมาก ตัวชี้วัดนี้จะช่วยตรวจสอบติดตามความก้าวหน้าของสถานการณ์ของความยากจนที่สุดซึ่งแม้จะมีจำนวนน้อย แต่เป็นกลุ่มที่จะหลุดพ้นจากความยากจนได้ยากที่สุด

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร แนวคิดและทฤษฎี

2.1 การตรวจเอกสาร

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2553) ได้ศึกษาภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรปีเพาะปลูก 2551/52 ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนและแรงงานเกษตร โดยใช้ Headcount ratio และ FGT-index หาสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนและความรุนแรงของภาวะความยากจนซึ่งใช้เส้นความยากจนเป็นเกณฑ์วัด พบว่า ครัวเรือนเกษตรร้อยละ 29.76 อยู่ในภาวะยากจนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับเส้นความยากจนโดยครัวเรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกลุ่มครัวเรือนยากจนสูงสุดถึงร้อยละ 41.89 รองลงมา ได้แก่ ครัวเรือนยากจนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ร้อยละ 26.81 13.57 และ 13.08 ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกัน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีความรุนแรงของความยากจนมากที่สุด รองลงมาเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ น้อยที่สุด และปัจจัยที่มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรในภาพรวมนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานแล้ว ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ แหล่งรายได้ของครัวเรือน ภาวะหนี้สิน ลักษณะการถือครองที่ดิน และพื้นที่ในเขตชลประทาน นอกจากนี้ แหล่งที่ตั้ง ขนาดฟาร์ม และประเภทฟาร์มก็มีผลต่อฐานะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเช่นกัน

อรัญ อุตมไพจิตรกุล และคณะ (2549) ได้ศึกษาตัวแบบการพัฒนาเพื่อเอาชนะความยากจนระดับจังหวัด : กรณีศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย 1) เพิ่มรายได้ 2) ลดรายจ่าย 3) การออมทรัพย์ และ 4) การออมเพื่อเข้าถึงแหล่งเงินทุนของโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งนำมาซึ่งความสำเร็จในการเอาชนะความยากจน โดยอาศัยทฤษฎีระบบเป็นกรอบความคิดในการนำเอาปัจจัยต่างๆที่ทำให้ตัวแบบการพัฒนาเพื่อเอาชนะความยากจนได้ดำเนินการสำเร็จและได้นำมาจัดตามกลุ่มประกอบด้วย 1) ความพร้อมและโอกาส 2) วิธีคิด หลักการ และกลยุทธ์ 3) กระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง 4) ผลที่ได้และผลลัพธ์ 5) ความยั่งยืน ซึ่งข้อมูลของการวิจัยมาจากการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่ม และการตอบแบบสอบถามของผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวนทั้งสิ้น 1,013 คน พบว่า ความพร้อมของจังหวัดกาฬสินธุ์ในการเอาชนะความยากจนนั้น เกิดจากพลังประชาชนและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดในการมองปัญหาและความต้องการที่จะพัฒนาฐานะของประชาชนให้ดีขึ้นรวมถึงความภาคภูมิใจในการเป็นจังหวัดปลอดภัยเสถียรและความภูมิใจในความเป็นชาวกาฬสินธุ์ สำหรับกระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เริ่มจากการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ต่อกันของทุกภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานราชการ สถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา ครอบครัวยุคใหม่และองค์กรเอกชน กอปรกับภาวะความเป็นผู้นำนับตั้งแต่ผู้นำในระดับครอบครัว ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ซึ่งผลที่ได้รับก็คือประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ลดค่าใช้จ่าย การออมทรัพย์มากขึ้น และการนำเงินออมไปลงทุนมากขึ้น ทำให้เกิดความยั่งยืนในการเอาชนะความยากจนตลอดไป

ชินุทัย กาญจนะจิตรา (2545) ศึกษาความยากจนเชิงโครงสร้าง กรณีชานาจังหวัดสุพรรณบุรีมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่นำไปสู่ความยากจนทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม โดยหวังว่าเมื่อมองเห็นสาเหตุของปัญหาที่นำไปสู่ความยากจนได้อย่างถูกต้องและครบถ้วนแล้ว ก็จะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างเหมาะสมมากขึ้น โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีปัญหาความยากจนในจังหวัดสุพรรณบุรีและเลือกศึกษาปัญหาของชานาเป็นหลัก ผลการศึกษาสรุปว่า ความจนในมุมมองของคนจนนั้น ได้ให้ความสำคัญไว้ 3 เรื่องคือ (1) การไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน (2) การไม่สามารถพึ่งตนเองได้ และ (3) ความด้อยสถานภาพทางสังคม การศึกษาชี้ให้เห็นถึงการมองความยากจนในหลายระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความยากจนของบุคคลและครอบครัว ส่วนหนึ่งเป็นผลจากนโยบายภายในการพัฒนาประเทศ ราคาของผลผลิตในตลาด ราคาของปัจจัยการผลิต ซึ่งในหลายๆ กรณีชุมชนหรือปัจเจกบุคคลไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้นประเด็นปัญหาความยากจนจึงควรถือเป็นประเด็นสาธารณะที่ต้องมีการแก้ไขในระดับโครงสร้าง มิใช่มุ่งแก้ไขในระดับบุคคล ครอบครัว หรือชุมชนเพียงอย่างเดียว

ศุภิช ศุภขลาคัย และคณะ (2544) ได้จัดทำโครงการจัดทำ Targeting Map สำหรับการจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเกณฑ์ชี้วัด Targeting Map ในระดับจังหวัดที่มีมาตรฐานขึ้น เพื่อช่วยการกระจายการจัดสรรงบประมาณแก้ไขปัญหาความยากจนลงในพื้นที่ได้สอดคล้องกับสภาพปัญหาความยากจนของแต่ละจังหวัด และสร้างเกณฑ์ชี้วัดในระดับครัวเรือน เพื่อช่วยในการค้นหากลุ่มเป้าหมายคนยากจนในพื้นที่ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ โดยใช้เกณฑ์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน ในเกณฑ์ที่เป็นตัวเงินจะหาสัดส่วนคนจนโดยเส้นแห่งความยากจนเป็นตัววัด และสร้างเกณฑ์ชี้วัดที่ไม่ใช่ตัวเงิน คิดคำนวณจาก Composite Index หลังจากนั้นก็เรียงลำดับจำนวนสัดส่วนคนยากจนจากมากไปหาน้อยและเรียงลำดับจังหวัดที่มีค่า Composite Index ของปัจจัยที่มีใช้ตัวเงินจากมากไปน้อย ผลปรากฏว่าจังหวัดศรีสะเกษ ได้รับงบสำหรับแก้ไขปัญหาความยากจนที่เป็นตัวเงินเป็นอันดับแรก ในขณะที่แม่ฮ่องสอนได้รับงบสำหรับแก้ไขปัญหาความยากจนที่มีใช้ตัวเงินเป็นอันดับแรก

2.2 แนวคิด และทฤษฎี

แนวคิดสำหรับการศึกษาดังสาเหตุของความยากจนของครัวเรือนและแนวทางการแก้ปัญหาความยากจน มีแนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ แนวคิดเกี่ยวกับการวัดความยากจนแนวคิดปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดการบริหารจัดการ และกรอบแนวคิดของการศึกษา

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

1) การพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development)

กระบวนการซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นในระดับรายได้ที่แท้จริงต่อบุคคลตลอดระยะเวลา ยาวนาน เพื่อให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่สูงขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาเศรษฐกิจมิใช่เพียงแต่เป็นกระบวนการซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้เท่านั้น แต่การกระจายรายได้จะต้องเป็นไปอย่างเสมอภาค ประชาชนส่วนใหญ่จะต้องได้รับประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน (เอนก, 2532) แตกต่างกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ โดยที่ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ หมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นครอบคลุมกระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ นอกจากจะหมายถึงการเพิ่มของรายได้ที่แท้จริงแล้วยังหมายถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมอีกด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ คือความจำเป็นทางเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดี

2) เครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาเศรษฐกิจ

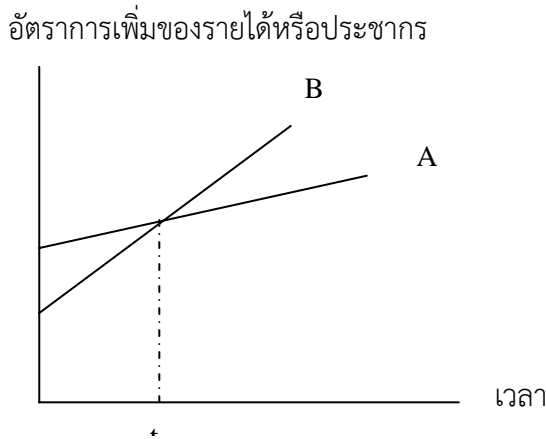
การจะวัดว่าประเทศไหนพัฒนามากกว่ากันนั้น ส่วนใหญ่จะวัดจากรายได้ โดยรายได้ที่ใช้วัดมีหลายอย่าง คือ (กัญญา, 2540)

2.1) ระดับรายได้ (Level of Income)

2.2) อัตราการเพิ่มของรายได้ (Growth Rate of Income)

2.3) รายได้ต่อหัว (Per Capita Income)

สำหรับการวัดด้วยระดับรายได้ (Level of Income) และอัตราการเพิ่มของรายได้ (Growth Rate of Income) นั้น พบว่าอัตราการเพิ่มของรายได้มีความสำคัญมากกว่า เพราะในกรณีที่ประเทศ B มีรายได้ทั้งหมดต่ำ แต่อัตราการเพิ่มของรายได้สูงกว่าประเทศ A ซึ่งเมื่อพัฒนาไปได้ช่วงระยะเวลา t_1 ดังภาพที่ 1 ฉะนั้นอัตราการเพิ่มของรายได้จึงเป็นเครื่องชี้วัดความสามารถในการพัฒนาได้ดี แต่เนื่องจากการวัดการพัฒนาจะสนใจสวัสดิการ (Welfare) ในแง่ความกินดีอยู่ดีของประชาชน ซึ่งการชี้วัดด้วยระดับรายได้และอัตราการเพิ่มของรายได้ไม่สามารถบอกกรณีนี้ได้ จึงต้องใช้รายได้ต่อหัวและการที่รายได้ต่อหัวเพิ่มขึ้นก็แสดงว่าประชาชนในประเทศนั้นมีความกินดีอยู่ดีสูงนั่นเอง

ภาพที่ 1 อัตราการเพิ่มของรายได้ประชาชาติ
ที่มา : กัญญา (2540)

3) ปัจจัยมูลฐานในการพัฒนา

การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นเป็นการดำเนินการเพื่อยกระดับการผลิตของประเทศอันจะทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และสามารถมีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจดีขึ้น ดังนั้นกระบวนการในการยกระดับการผลิตจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมาก โดยปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนา คือ (กัญญา, 2540)

3.1) ที่ดิน (Land) มีความสำคัญมากในขั้นแรกของการพัฒนา โดยที่ดินนี้รวมไปถึงสภาพอากาศด้วย ซึ่งการจะทำให้ที่ดินมีคุณภาพดีขึ้นสามารถใช้ทุน (Capital) เป็นตัวช่วย แต่หลังจากขั้นแรกในการพัฒนาแล้วความสำคัญของที่ดินก็ได้ลดลง

3.2) แรงงาน (Labor) มีความสำคัญต่อการพัฒนา เนื่องจากการผลิตจะเกิดขึ้นได้ต้องมีแรงงาน ซึ่งแรงงานจะผลิตได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับทักษะแรงงานแต่ละสาขา และการจะทำให้แรงงานมีทักษะนั้น ต้องให้แรงงานมีความรู้ สุขภาพดี มีที่อยู่อาศัย มีเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยพื้นฐานทางสังคม (Social Overhead Capital : SOC) และการฝึกอบรม โดยมักจะพบว่าประเทศด้อยพัฒนามีความสามารถพัฒนาตนเองได้ แต่มีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ จากประเทศที่พัฒนาแล้วมาใช้ ก็เนื่องมาจากปัญหาประชากรไม่มีทักษะนั่นเอง

3.3) ทุน (Capital) เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดรายได้ ซึ่งในประเทศด้อยพัฒนาการรักษาระดับรายได้ประชาชาติจะมีปัญหาเพราะทุนจำกัด ปัญหาขาดแคลนเงินทุนมีผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดวงจรหรือวัฏจักรแห่งความยากจน (Vicious Circle) ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศที่ประเทศด้อยพัฒนาส่วนมากต้องเผชิญ เนื่องจากประเทศที่ขาดแคลนเงินลงทุนจะส่งผลให้ประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ เพราะไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะนำไปพัฒนาเครื่องมือเครื่องจักรต่างๆ ที่จะส่งผลให้ผลผลิตพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว และเมื่อประสิทธิภาพในการผลิตต่ำก็จะนำไปสู่รายได้ต่ำ อันเป็นสาเหตุให้เกิดการออมต่ำ อำนาจการซื้อและการบริโภคก็จะต่ำไปด้วย มีผลให้การลงทุนต่ำเพราะไม่มีเงินทุนและประกอบกับผลิตแล้วขายไม่ดี (Low Demand) เมื่อมีการลงทุนต่ำก็จะมีผลให้ขาดแคลนเงินทุน (Capital Deficiency) กลายเป็นวัฏจักรแห่งความยากจนในที่สุด

ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยทุนนอกจากทำให้เกิดความยากจนแล้ว ยังมีผลให้ประชากรในประเทศได้รับผลกระทบอื่นๆ ด้วย คือประชากรได้รับการศึกษาในระดับต่ำ อัตราการอ่านออกเขียนได้น้อย ตลอดจนความชำนาญของแรงงานต่ำ อันเป็นตัวกีดกั้นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนา รวมทั้งอัตราการเจริญเติบโตของประชากรอย่างรวดเร็วจะทำให้การพัฒนาด้านผลผลิต ตลอดจนทางด้านอาหารเป็นไปได้อย่างเชื่องช้า ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศอีกอย่างหนึ่ง

การเอาชนะอุปสรรคของความยากจนจำเป็นต้องใช้ความพยายามหลายด้าน และนักเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการพัฒนา ก็จะแนะนำว่า ต้องมีความพยายามอย่างมากในการที่จะหลุดพ้นจากวัฏจักรความยากจน โดยอาจพยายามเพิ่มการลงทุน ตลอดจนมีระดับการศึกษาและมีสุขภาพที่ดีขึ้น มีการพัฒนาแรงงานและชะลอการขยายตัวของประชากรก็จะทำให้สามารถพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนได้ ซึ่งทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว (อภิรัฐ , 2545)

3.4) ผู้ประกอบการ (Entrepreneurship) คือผู้ที่ริเริ่มและพยายามนำเอาความคิดใหม่ๆ มาใช้ แต่การที่ความคิดของผู้ประกอบการจะบรรลุผลได้จะต้องมีระบบธนาคารที่ทันสมัยจึงจะมีผลให้มีการลงทุนเพิ่มขึ้น และส่งผลให้รายได้ประชาชาติเพิ่มสูงขึ้นด้วย สำหรับประเทศด้อยพัฒนา ผู้ประกอบการมักขาดความกระตือรือร้น จำเป็นต้องอาศัยผู้ประกอบการของรัฐบาลแต่รัฐบาลก็ช่วยอะไรไม่ได้มากนัก ทำให้กิจการงานต่าง ๆ ไม่เจริญเท่าที่ควร

3.5) เทคโนโลยีการผลิต (Technology) เป็นปัจจัยสำคัญของการผลิตที่จะทำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น หรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วทำให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น

3.6) ขนาดของการผลิต (Scale) ถ้าขนาดของการผลิตมีการขยายใหญ่ขึ้นจะมีผลให้เกิดการประหยัดจากขนาด เพราะว่ายิ่งผลิตน้อยหน่วยจะมีต้นทุนคงที่ต่อหน่วยสูงขึ้น ซึ่งสิ่งสำคัญคือจะต้องมีการขยายตลาดทั่วทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงจะมีผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจได้

3.7) การแปลงสภาพ (Transformation) เป็นปัจจัยสุดท้ายที่จะมีผลต่อการพัฒนา โดยแบ่งการแปลงสภาพเป็น 2 ทาง คือ

- ทางเศรษฐกิจ (Economic Transformation) เช่น การเปลี่ยนแปลงจากภาคการเกษตรไปเป็นภาคอุตสาหกรรม

- ทางด้านสังคม (Social Transformation) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อการพัฒนา เช่น สังคมชนบทมีแรงจูงใจต่ำ ความทะเยอทะยานต่ำ ถ้าสภาพสังคมเปลี่ยนไปเป็นสังคมเมืองซึ่งมีความต้องการมากขึ้นทั้งด้านเสื้อผ้า ความรู้ เมื่อมีแรงจูงใจสูงความต้องการที่สูงตาม หรือคนชนบทต้องการมีลูกมาก เพราะถือว่าจะได้ใช้แรงงานแต่ไม่ได้มองถึงต้นทุนในการเลี้ยงดู ฉะนั้นถ้าหากทุกคนมีลูกน้อยลงมีการศึกษามากขึ้นย่อมมีผลต่อการพัฒนา

จากแนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต้องการให้รายได้ของคนในสังคมเพิ่มสูงขึ้นและมีความเท่าเทียมกันในรายได้ โดยที่เศรษฐกิจจะส่งผลให้คนในประเทศมีรายได้ที่ดีขึ้น และสามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรของความยากจนได้ ดังนั้นในการวิเคราะห์ถึงภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรจึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจนี้มาใช้

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการวัดความยากจน

1) แนวคิดการวัดโดยใช้รายได้เป็นเกณฑ์

1.1) ความยากจนเชิงสัมบูรณ์ (Absolute Poverty) เป็นมาตรฐานการวัดความยากจนที่มีแนวคิดทางทฤษฎีมาจากหลักการบริโภค โดยตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่า “อาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์” ซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานการครองชีพ การวัดโดยการพิจารณาจากจำนวนเงินที่บุคคลหนึ่งหรือครอบครัวหนึ่งจะต้องได้รับ เพื่อที่จะสามารถดำรงระดับมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำสุดไว้ได้ การกำหนดมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำในแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันออกไป

1.2) ความยากจนแบบสัมพัทธ์หรือเชิงเปรียบเทียบ (Relative Poverty) ใช้วิธีเปรียบเทียบว่าใครจนกว่าใคร มากน้อยเพียงไร การวัดโดยวิธีนี้จะวัดออกมาในรูปของสัดส่วนเปอร์เซ็นต์ ซึ่งชี้ถึงสภาพของบุคคลหรือครัวเรือนที่ไม่สามารถรักษาระดับการครองชีพให้อยู่ในระดับที่ทัดเทียมกับผู้อื่นได้ ข้อบกพร่องที่สำคัญของมาตรฐานแบบสัมพัทธ์ คือไม่สามารถขจัดปัญหาความยากจนให้หมดไปได้ เนื่องจากมีเปอร์เซ็นต์ของรายได้ระดับหนึ่งที่ถูกกำหนดไว้คงที่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานล่างของการกระจายรายได้ ดังนั้นรูปแบบมาตรฐานวัดวิธีนี้จึงเหมาะสำหรับวัดการกระจายรายได้

2) แนวคิดการวัดในแง่คุณภาพชีวิตคน

การวัดความยากจนโดยใช้รายได้เป็นเกณฑ์ โดยพิจารณาว่าความยากจนเกิดจากรายได้ต่ำอย่างเดียวอาจจะนำไปสู่ข้อสรุปและแนวทางแก้ปัญหาที่ผิดพลาด เพราะคนยากจนยังขัดสนในเชิงสังคม การเมือง วัฒนธรรมด้วย เช่น คนที่มีปัญหาด้านสุขภาพ การศึกษาต่ำ มีปัญหาด้านเชื้อชาติ เพศ วัย มีสถานะทางการเมืองและสังคมต่ำ การไม่มีสิทธิ โอกาส การเข้าถึงบริการพื้นฐานด้านต่างๆ ทัดเทียมกับคนอื่นขาดความมั่นคงปลอดภัย และความสะดวกสบายในวิถีชีวิตโดยรวม ฯลฯ ดังนั้น จึงมีดัชนีวัดคุณภาพชีวิตโดยรวมของคนขึ้นมาแทนการวัดในเชิงรายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะให้เห็นปัญหาความยากจนได้ครอบคลุมมากกว่าที่จะใช้ดัชนีชี้วัดรายได้เพียงอย่างเดียว

การวัดความยากจนในแง่คุณภาพชีวิต ยังคงวัดในแง่รายได้ด้วยแต่ได้เพิ่มตัวชี้วัดเพิ่มการถ่วงน้ำหนักมิติทางด้านการเมืองและสังคม เช่น การวัดความยากจนโดยใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) การวัดความยากจนจากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2 ค) การวัดความยากจนโดยใช้ดัชนีความขัดสนของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทย (UNDP)

2.2.3 แนวคิดปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชน (ลีลาภรณ์ นาคทรพร , 2538)

1) ภูมิปัญญา ชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ จะต้องมีความรู้ ภูมิปัญญา และธรรมะ ซึ่งปรากฏทั้งในตัวผู้นำและสมาชิกของชุมชนนั้นก็ได้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคมและธรรมชาติ ได้แก่ การทำมาหากิน ประเพณี และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งถูกถ่ายทอดสืบทอดกันมา โดยอาจมีการบันทึกเป็นตำราหรือคู่มือต่างๆ หรือถ่ายทอดโดยการบอกเล่าตามความทรงจำหรือการยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ภูมิปัญญาที่ผ่านการกลั่นกรองจนตกผลึกและสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่ได้นั้น มักจะมีสาระเนื้อหาเป็นหลักธรรมอยู่ในตัว เพราะธรรมะก็เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตของคนร่วมกันอย่างสันติสุข

ในการวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในที่นี้จึงได้แบ่งภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- 1.1) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับประกอบอาชีพ เช่น ความรู้ในการปลูกข้าว เป็นต้น
- 1.2) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับศิลปะและประเพณีต่างๆ เช่น การแสดงลำตัด/ลิเก เป็นต้น
- 1.3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดระเบียบของชุมชน เช่น การจัดเวรยามในการดูแลความปลอดภัยในเวลากลางคืน เป็นต้น
- 1.4) ภูมิปัญญาชาวบ้านในอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มเพื่อดูแลสวนสาธารณะในชุมชน เป็นต้น

2) การจัดการ/องค์กรชุมชน กลุ่มหรือองค์กรชุมชน ถือเป็นกลไกที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพราะองค์กรดังกล่าวคือรูปแบบการรวมตัวกันทางสังคมที่ทำให้เกิดอำนาจทางสังคมที่สามารถถ่วงดุลกับอำนาจไม่ชอบธรรมต่างๆ ในสังคมได้ โดยองค์กรชุมชนต่างๆ จะเป็นตัวจัดการในชุมชนให้มีระเบียบ มีวินัย ความปลอดภัย โดยการจัดการจะเป็นเช่นนั้นได้ องค์กรชุมชนจะต้องมีกฎระเบียบต่างๆ ที่มีความเหมาะสมในการควบคุมสมาชิก และสมาชิกต้องให้ความร่วมมือกับองค์กรด้วย

3) กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญและเป็นหัวใจของชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุทางเลือกของการแก้ปัญหาในชุมชน กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิดของคนในชุมชน การถ่ายทอดจากผู้รู้ไปสู่ผู้ที่ต้องการรู้

2.2.4 แนวคิดการบริหารจัดการ (สรยุทธ, 2546)

การบริหารจัดการ เป็นแนวทางหรือกระบวนการกำหนดนโยบายและแปลงนโยบายไปสู่การวางแผนปฏิบัติงาน และการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้นวิธีการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นกระบวนการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และการกำหนดกระบวนการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผ่านกระบวนการวางแผนและการจัดการ การสั่งงาน และการควบคุมทรัพยากรทั้งหมดขององค์กร โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ เช่น คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และวิธีปฏิบัติงาน (Method) โดยเฉพาะคนที่มารวมกลุ่มกัน จุดมุ่งหมายเดียวกัน ต้องมีส่วนร่วมกันอย่างเหนียวแน่น การบริหารจำเป็นต้องมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

2.2.5 การซักถามหรือสนทนากลุ่ม

การซักถามกลุ่มหรือการสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการเก็บข้อมูลอีกวิธีหนึ่งที่เริ่มนิยมใช้กันในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีนี้ผู้เก็บข้อมูลจะนัดหมายผู้ให้ข้อมูลมาประชุมร่วมกัน ที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อการซักถามเก็บข้อมูลต่างๆ ตามที่ต้องการ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดจะต้องเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การแสดงความคิดเห็นหรือการซักถามจะเป็นไปในลักษณะการสนทนา ผู้ให้ข้อมูลทุกคนควรได้รับการบอกกล่าวชักจูงว่าตนมีความสำคัญและความสามารถในการแสดงความคิดเห็น และการให้ความคิดเห็นเป็นไปอย่างอิสระเสรี และจะไม่กระทบกระเทือนทำให้เสียประโยชน์ใดๆ

ในการสนทนากลุ่มจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ผู้เก็บข้อมูลจะต้องให้ทุกคนที่อยู่ในกลุ่มได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และไม่ให้มีผู้ใดมีความสำคัญเหนือผู้อื่น เพราะมิฉะนั้นแล้วจะเป็นความคิดเห็นของผู้นั้นมากกว่าของกลุ่ม ในการซักถามผู้เก็บข้อมูลต้องไม่ป้อนคำถามนำหรือแสดงท่าทีชี้แนะให้กลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่มแสดงความคิดเห็นไปในทางใดทางหนึ่งที่ผู้เก็บข้อมูลต้องการ ในการสนทนากลุ่มควรเริ่มเมื่อทุกคน

ได้มาครบพร้อมกันและควรให้เสร็จภายในครั้งเดียว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เก็บข้อมูลจะต้องเตรียมประเด็นต่างๆ ที่ควรถามไว้ล่วงหน้าและเก็บตามประเด็นให้ครบถ้วน

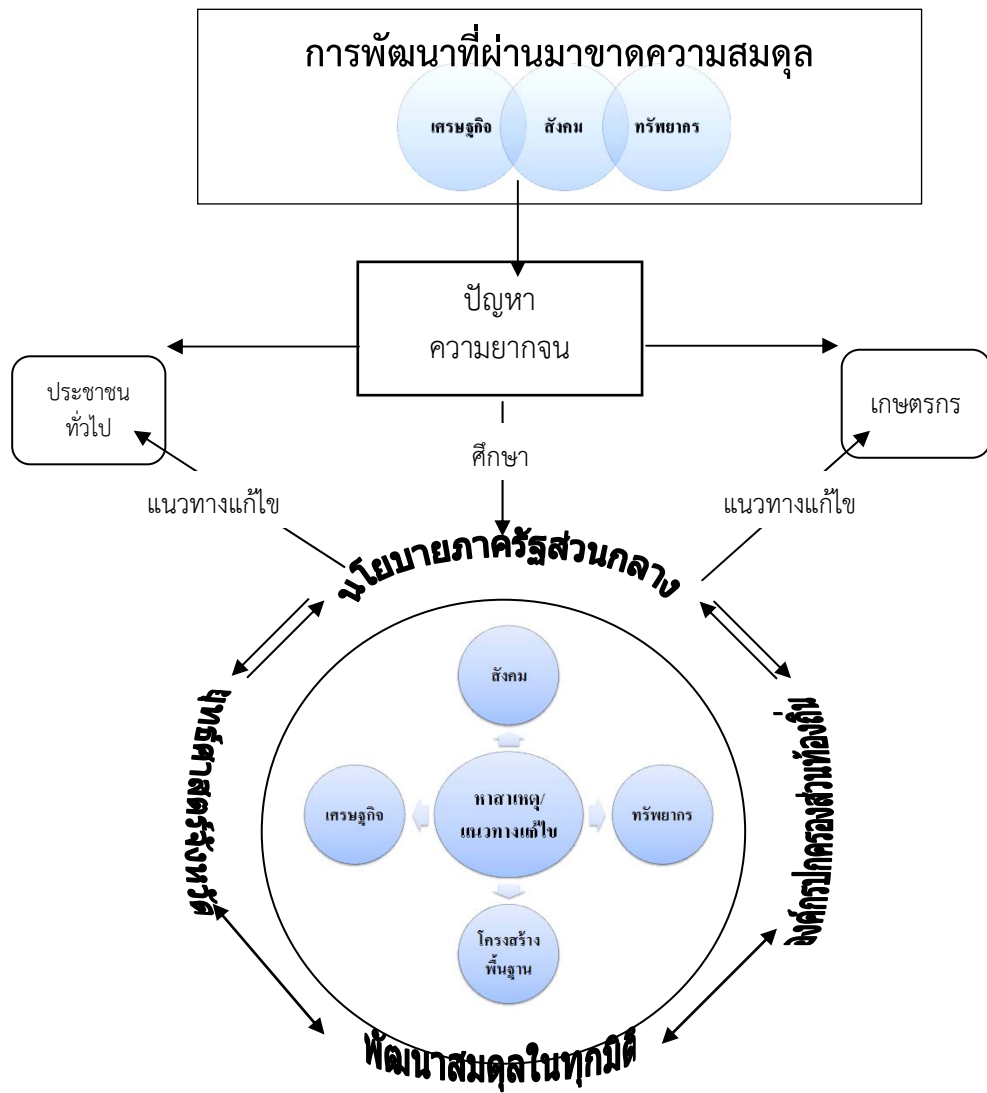
หลักที่สำคัญคือ ผู้ที่ให้ข้อมูลหรือผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (ยกเว้นผู้วิจัย) จะต้องเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องที่จะศึกษานั้น และทุกคนจะต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจและพร้อมที่จะให้ข้อมูลข้อเท็จจริงตามประสบการณ์และความคิดเห็นของตน

การสนทนากลุ่มจะให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณเพราะข้อมูลหลายๆ อย่างไม่ได้เกี่ยวข้องกับตัวเลข แต่เป็นความคิดเห็น ความรู้ หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตาม ผู้เก็บข้อมูลก็ยังสามารถจะเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและนำข้อมูลส่วนนั้นมาวิเคราะห์เชิงปริมาณเป็นข้อมูลประจักษ์ประกอบการรายงานผลได้

2.2.6 กรอบแนวคิดของการศึกษา

ปัญหาความยากจนของเกษตรกรเป็นปัญหาที่มีมานาน เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุทั้งจากตัวเกษตรกรและจากภาครัฐที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก การพัฒนาที่ผ่านมาจากความสมดุลในการพัฒนา โดยเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ใช้ทรัพยากรทางการเกษตรเพื่อไปทำการผลิตให้ได้รายได้จากการส่งออกและเน้นอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมคือการประกอบอาชีพกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวง ประกอบกับประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมอาศัยน้ำฝน พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำนาเป็นหลัก จึงสามารถทำนาได้เพียงปีละครั้ง ส่งผลให้คนในครัวเรือนต้องแยกย้ายไปทำงานต่างถิ่นเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว รายได้ครัวเรือนและการเพิ่มขึ้นของรายได้ไม่สามารถใช้จ่ายครอบคลุมกับค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินมาลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้ และใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรจึงต้องพิจารณาสาเหตุและปัญหาของความยากจนในระดับครัวเรือนว่าเกิดจากเรื่องใดเป็นหลัก และเกษตรกรมีความต้องการอะไรในการหลุดพ้นจากความยากจน โดยนำมาพิจารณาร่วมกับนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานและโครงการของภาครัฐทั้งในระดับส่วนกลาง ระดับจังหวัด และในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะเชื่อมโยงประสานแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับเกษตรกรในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรเกษตร และโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีรายได้พ้นจากเส้นความยากจนต่อไป (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

สภาพทั่วไป

3.1 ข้อมูลพื้นฐานของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

3.1.1 ลักษณะทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1) สภาพภูมิประเทศ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (ตั้งอยู่บนแอ่งโคราช คือบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล) มีที่ตั้งอยู่บนที่ราบสูงที่มีภูเขาสลับซับซ้อนหลายลูก และมีป่าที่สลับกับป่าเบญจพรรณอยู่ทางด้านใต้ของอนุภาค เป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติหลายแห่ง ส่วนตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การตั้งชุมชนและใช้พื้นที่เพื่อการทำเกษตรกรรม และตอนเหนือเป็นป่าโปร่งและทุ่งขนาดใหญ่ ด้วยลักษณะดังกล่าวส่งผลให้มีสภาพภูมิอากาศร้อนจัด โดยมีระยะช่วงฤดูฝนสลับกับช่วงอากาศแห้งแล้งแตกต่างกันชัดเจน แต่มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายและอุดมสมบูรณ์ การมีตำแหน่งที่ตั้งที่มีลักษณะเป็นประตูเชื่อมโยงระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคกลาง ส่งผลให้มีระบบคมนาคมขนส่งที่มีประสิทธิภาพสูง และมีพื้นที่ต่อเนื่องกับประเทศกัมพูชาได้อย่างสะดวก มี 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี อำนาจเจริญและยโสธร รวมพื้นที่ 84,005 ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 3 แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

2) ทรัพยากรดิน

หินเปลือกโลกส่วนใหญ่เป็นหินทราย ซึ่งเมื่อสลายตัวจะเป็นดินทรายที่ขาดความอุดมสมบูรณ์และไม่เก็บน้ำ ทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้งซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในภูมิภาคนี้ ทั้งๆ ที่มีปริมาณฝนเฉลี่ยมากกว่าภาคกลางของประเทศ

3) ทรัพยากรน้ำ

3.1) น้ำบนผิวดิน คือน้ำที่ขังอยู่ตามแม่น้ำ หนอง บึง หรือกุด แต่สภาพทางธรณีวิทยาที่มีภูมิประเทศเป็นลูกคลื่น ผิวดินบางและเป็นดินทรายที่ไม่อุ้มน้ำนั้น เมื่อฝนตกน้ำก็จะไหลลงสู่แม่น้ำอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจทำให้เกิดน้ำท่วมในที่ต่ำ และในฤดูแล้งน้ำจะมีการระเหยออกจากผิวดินได้ง่าย จึงมักเกิดความแห้งแล้งขึ้นโดยทั่วไปการพัฒนาแหล่งน้ำบนผิวดินสามารถกระทำได้โดยการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ ขุดลอกกุดและขุดบ่อเก็บน้ำ โดยรอกันบ่อด้วยแผ่นพลาสติกหรือวัสดุอื่นที่กั้นการไหลซึมของน้ำ เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2) น้ำใต้ดิน มีการเจาะน้ำบาดาลโดยกรมทรัพยากรธรณี สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท กรมพัฒนาที่ดิน กรมการปกครอง เป็นต้น ประมาณร้อยละ ๓๐ เป็นแหล่งน้ำใต้ดินที่มีความเค็มจนใช้การไม่ได้ เพราะมีหินเกลืออยู่ในระดับตื้นและปริมาณน้ำฝนที่ไหลซึมลงไปเติมชั้นน้ำบาดาลมีเพียงร้อยละ ๓ ของปริมาณน้ำฝนที่ได้รับเท่านั้น

การอพยพย้ายถิ่นของประชากร มีการอพยพย้ายถิ่นในภูมิภาคน้อย เป็นการอพยพย้ายถิ่นจากจังหวัดนครราชสีมา ศรีสะเกษ สุรินทร์ ไปจนถึงจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีพื้นที่ปลูกพืชไร่กว้างขวาง และต่อไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีพื้นที่การทำการนามากแต่ประชากรหนาแน่นน้อยกว่าที่อื่น จังหวัดนครราชสีมาซึ่งเปรียบดังประตูสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

4) อาชีพสำคัญของประชากร

พื้นที่มากกว่าภาคอื่นๆ แต่สภาพแวดล้อมไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ ซึ่งไม่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของประชากรในท้องถิ่นมากนัก คือมีสภาพส่วนใหญ่เป็นดินทราย มีธาตุอาหารพืชน้อย มีการชะล้างพังทลายสูงและไม่อุ้มน้ำ แม้ว่าภาคนี้จะมีปริมาณฝนตกมากก็ตามแต่มักจะประสบกับความแห้งแล้ง โดยเฉพาะในฤดูแล้งจะขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคอยู่เสมอ และยังประสบปัญหาดินเค็มเป็นบริเวณกว้างอีกด้วย แต่ประชากรในท้องถิ่นส่วนใหญ่มักพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก นิยมปลูกข้าวสำหรับใช้บริโภคในครอบครัว นอกจากนั้นยังมีอาชีพอื่นๆ อีกด้วยดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (ที่มา : สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง)

4.1) การเพาะปลูก ได้แก่ ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มีพื้นที่ปลูกข้าวมากกว่าภาคอื่น แต่ผลิตผลต่อพื้นที่ต่ำ ข้าวหอมมะลิเป็นข้าวที่มีชื่อเสียงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พืชไร่ที่สำคัญและปลูกกันมาก ได้แก่ ปอแก้ว ข้าวโพด มัน ลำปะลั้ว ยาสูบ มะเขือเทศ ฝ้าย นอกจากนี้มีผักต่าง ๆ เช่น หอม กระเทียมอ้อย ละหุ่ง แดงโม และแดงแคนตาลูป เป็นต้น ผลไม้ เช่น มะละกอ น้อยหน่า ส้ม กัลยัม มะม่วง และยังมีพืชที่ทดลอง คือยางพาราและมะม่วงหิมพานต์

4.2) การเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงโค และมีการเลี้ยงสัตว์แบบพื้นเมืองในทุ่งหญ้าธรรมชาติ โดยเลี้ยงเป็นฝูง ส่วนการเลี้ยงสัตว์แบบการค้ามีที่ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่สามารถพัฒนาเพิ่มขึ้นได้โดยการปลูกทุ่งหญ้า คือการนำพืชอาหารสัตว์หรือหญ้าต่างๆ ไปปลูกในทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น ซึ่งจะให้ผลตอบแทนสูงกว่าการเพาะปลูกทั่วไป เช่น หญ้ากีนี และพืชตระกูลถั่ว เช่น ถั่วฮามาตาถั่วหวานสวิลสติโล เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงช้าง สุกร ไก่ กระบือ และมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอีกด้วย
 4.3) การประมง มีการส่งเสริมให้ทำการประมงเพื่อเพิ่มอาหารโปรตีนและเพื่อเป็น
 สินค้า มีการเลี้ยงปลาตามบ่อและอ่างเก็บน้ำ มีสถานีประมงและแหล่งเพาะพันธุ์ปลาอยู่ทั่วไป ซึ่งจะนำปลา
 ไปปล่อยตามแหล่งน้ำต่าง ๆ

3.1.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างได้มีการจัดทำ
 ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดในบริเวณพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยได้มีการวิเคราะห์
 สถานะแวดล้อมและกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ไว้ ดังนี้

1) การวิเคราะห์สถานะแวดล้อม

- **จุดแข็ง (Strengths)** คือ ภูมิรัฐศาสตร์เหมาะสม การคมนาคมสะดวก มีผลผลิต
 ทางการเกษตรมาก มีคนในวัยแรงงานมาก มีโรงงานอุตสาหกรรมและโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรมาก
 ภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันดี ประชาชนมีส่วนร่วมและคุ้นเคยกับกระบวนการพัฒนา มีสถานศึกษา
 จำนวนมาก มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางธรรมชาติหลากหลาย และทางอารยธรรมที่สามารถเชื่อมโยงกับ
 ประเทศเพื่อนบ้านได้

- **จุดอ่อน (Weaknesses)** คือ ขาดระบบบริหารจัดการแหล่งน้ำที่ดี การอพยพของ
 แรงงานสูงเนื่องจากปัญหาความแห้งแล้ง และความนิยมไปทำงานนอกพื้นที่ มีระบบการเชื่อมต่อ
 ผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้าสู่ระบบการตลาดและอุตสาหกรรมน้อย ประสิทธิภาพของระบบการบริหารจัดการการ
 ท่องเที่ยวแบบครบวงจรยังอยู่ในระดับต่ำ รายได้เฉลี่ยของประชากรภายในกลุ่มอยู่ในระดับต่ำ

- **โอกาส (Opportunities)** คือ ภาวะเศรษฐกิจไร้พรมแดนช่วยให้เกิดโอกาสในการ
 ลงทุนสู่ตลาดโลกต้องการสินค้าเกษตรอินทรีย์ และสินค้ายานยนต์ ชิ้นส่วนยานยนต์ เป็นโอกาสให้เกิด
 วิสาหกิจชุมชน และ SMEs เพิ่มขึ้น กระแสท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ อนุรักษ์อารยธรรมสูงขึ้น มีโอกาส
 เชื่อมโยงระบบการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน

- **อุปสรรค (Threats)** คือ ภูมิอากาศมีแนวโน้มแห้งแล้งมากขึ้น มีผลกระทบต่อผลผลิต
 ทางเกษตร ราคาผลิตผลทางการเกษตรไม่แน่นอน มีการแข่งขันทั้งด้านสินค้า และการประกอบการ
 จากต่างประเทศมากขึ้น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในอนุภาคต่างๆ ก่อให้เกิดมาตรการกีดกันทางการค้า
 กับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกของกลุ่ม การผลิตในกลุ่มพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น น้ำมัน เทคโนโลยี วัตถุดิบ ฯลฯ

2) **ประเด็นยุทธศาสตร์** จากผลการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมดังกล่าว ได้นำไปสู่การ
 กำหนดเป็นประเด็นยุทธศาสตร์ไว้ ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 : การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปสินค้าการเกษตร มีเป้าประสงค์
 ที่สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ด้านการเพิ่มมูลค่า
 ภาคเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ

1. เพิ่มพื้นที่แหล่งน้ำ ระบบชลประทานและระบบบริหารจัดการแหล่งน้ำที่มีประสิทธิภาพ
 และเพิ่มความสามารถในการผลิตและแปรรูปให้แก่เกษตรกร
2. เพิ่มพื้นที่ปลูกพืชที่ใช้ผลิต Ethanol และขยายฐานการผลิตด้านปศุสัตว์
3. สินค้าเกษตรมีมาตรฐาน มีระบบตลาดและการกระจายสินค้าที่มีประสิทธิภาพ
4. เพิ่มการวิจัยและพัฒนา
5. เพิ่มพื้นที่ป่าไม้พื้นที่สีเขียวและมีการจัดการขยะและสิ่งปฏิกูลที่มีประสิทธิภาพ

โดยกลยุทธ์การดำเนินงานหลัก มีดังนี้

1. ส่งเสริมและพัฒนาให้ผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน โดยเร่งพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตพืชผลเกษตร โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิและมันสำปะหลังให้สูงขึ้น โดยใช้การผลิตแบบเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มคุณภาพสินค้าให้มีความสะอาดและปลอดภัย พร้อมทั้งสนับสนุนให้มีการแปรรูปผลผลิตการเกษตรให้มากและหลากหลายขึ้น
2. ส่งเสริมการผลิตการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน โดยการสนับสนุนเงินทุน แหล่งน้ำ และเทคโนโลยีการผลิตการเกษตรแบบผสมผสาน
3. เสริมสร้างความเข้มแข็งสถาบันเกษตรกร โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายสถาบันเกษตรกรให้ดำเนินงานสนับสนุนซึ่งกันและกันในการผลิต การแปรรูป และการตลาด ซึ่งจะช่วยให้อาชีพหรือองค์กรเกษตรกรมีศักยภาพมากขึ้น
4. ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมและเอื้อต่อการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการปรับปรุงฟื้นฟูบำรุงดินและการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ให้สามารถรักษาสภาพความชื้นไว้ให้มากที่สุด

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 : การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมและอุตสาหกรรมสิ่งทอ มีเป้าประสงค์ที่สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ด้านการเพิ่มมูลค่าภาคอุตสาหกรรม คือ

1. เพิ่มคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าไหมและขีดความสามารถในการแปรรูปให้แก่ผู้ประกอบการ พร้อมทั้งส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืนควบคู่กับการเพิ่มนวัตกรรมและทรัพย์สินทางปัญญา
2. เพิ่มจำนวนและทักษะผู้ประกอบการค้าและขยายการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

กลยุทธ์การดำเนินงานหลัก คือ

1. สืบถอดมรดกถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิต ตั้งแต่การเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกและย้อมสี การทอผ้าด้วยเทคนิคต่างๆ การออกแบบผลิตภัณฑ์และความต้องการของตลาดให้กับสมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการให้สามารถผลิตสินค้าที่ได้คุณภาพมาตรฐาน ตรงกับความต้องการของตลาด
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดผู้ประกอบการรายใหม่จำนวนมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันคนรุ่นใหม่มักไม่ให้ความสนใจกับการผลิตผ้าไหมมากนัก
3. ส่งเสริมการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและใช้การตลาดนำการผลิต

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 : ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีเป้าประสงค์ที่สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ด้านการขยายฐานภาคบริการ คือ

1. เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว
2. เพิ่มศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้า และบริการ
3. เพิ่มมาตรฐานการจัดการระบบ Logistics

กลยุทธ์การดำเนินงานหลัก คือ

1. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยการปรับปรุงถนนให้สามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น อาทิ เส้นทางปราสาทหินพิมาย – ปราสาทหินพนมรุ้ง – ปราสาทตาเมือน เป็นต้น และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยว อาทิ ที่จอดรถยนต์ ห้องน้ำ โทรศัพท์ เอกสารชี้แจงเรื่องราวของสถานที่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. พัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว โดยการบูรณะฟื้นฟูสถานที่ท่องเที่ยวพร้อมจัดภูมิทัศน์ให้อยู่ในสภาพสวยงาม รวมทั้งพัฒนาบุคลากรผู้ให้บริการในแหล่งท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพมาตรฐานในการบริการมากขึ้น
3. พัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชนในพื้นที่ในการกำหนดแผนงานต่างๆ การประชาสัมพันธ์ การดูแลรักษา การพัฒนาและให้บริการ

อนึ่งในการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้มีการกำหนดเป้าประสงค์เพิ่มเติมที่สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในด้านการพัฒนาสังคมเชิงรุกด้านความมั่นคงและการต่างประเทศ และด้านการปรับปรุงประสิทธิภาพภาครัฐไว้ ดังนี้

ด้านการพัฒนาสังคมเชิงรุก คือ

1. เด็กได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ ผลิดกำลังคนที่สอดคล้องกับความต้องการตลาด และมีการจัดการการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. บริการสาธารณสุขและที่อยู่อาศัยมีมาตรฐาน ประชาชนเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม มีหลักประกันด้านเศรษฐกิจและสังคม (การออม สวัสดิการสังคม)
3. คนมีจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่ดี

ด้านความมั่นคงและการต่างประเทศ คือ

1. มีเครือข่ายความร่วมมือในการเตือนภัยในภูมิภาค
2. ส่งเสริมการค้าและความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน

ด้านการปรับปรุงประสิทธิภาพภาครัฐ คือ

1. เพิ่มสมรรถนะการบริหารจัดการระดับภูมิภาค/ท้องถิ่น
2. มีข้อมูลเศรษฐกิจเชิงลึก

สำหรับโครงการสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) โครงการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่สมดุลตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพครัวเรือนยากจนและผู้ด้อยโอกาสตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและเพิ่มศักยภาพการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการจัดระเบียบการจำหน่ายสินค้าในที่สาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3.1.3 กลุ่มและสถาบันเกษตรกร

แนวทางหนึ่งของการพัฒนาอาชีพเกษตรกร คือการส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร ยุวเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร พัฒนาสหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถ และศักยภาพของเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง หน่วยงานที่รับผิดชอบทำหน้าที่ส่งเสริมและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรให้แก่เกษตรกรผ่านกระบวนการสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร โดยปัจจุบันได้มีการ พัฒนาไปสู่วิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นการรวมตัวเพื่อประกอบกิจการต่างๆ ที่มีขนาดเล็กในชุมชนให้สามารถ เข้าถึงแหล่งทุนได้มากขึ้นเพื่อพัฒนากิจการของชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้และพร้อมที่จะพัฒนา สินค้าให้สามารถแข่งขันในตลาดได้

สำหรับการรวมกลุ่มของภาคสหกรณ์ไทยเป็นไปตาม พ.ร.บ.สหกรณ์ และ พ.ร.ฎ.กลุ่ม เกษตรกร ประกอบด้วย 3 องค์การสำคัญคือ 1) กลุ่มเกษตรกร 2) กลุ่มสหกรณ์ 3) ชุมนุมสหกรณ์ โดยมี ลักษณะสำคัญ ดังนี้

- กลุ่มเกษตรกร คือ องค์การที่เกิดจากการรวมกลุ่มบุคคลผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.ฎ.กลุ่มเกษตรกร มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อร่วมกันดำเนินกิจการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จัดอยู่ใน ภาคการเกษตรถือเป็นลำดับแรกของขบวนการสหกรณ์ ในปี 2553 ประเทศไทยมีกลุ่มเกษตรกรตามทะเบียน จำนวน 4,112 กลุ่ม

- สหกรณ์ คือ องค์การที่เกิดจากการรวมกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพอยู่ในหน่วยงาน เดียวกัน อาชีพเดียวกัน หรือถิ่นฐานอยู่ใกล้เคียงกันรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ.สหกรณ์ มีสถานะเป็นนิติบุคคล ถือเป็นลำดับที่สองของขบวนการสหกรณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของเศรษฐกิจและสังคม ของบรรดาสมาชิกภายใต้หลักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สหกรณ์ที่จดทะเบียน จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 แบ่งออกเป็น 7 ประเภทย่อยๆ คือ 1) สหกรณ์การเกษตร 2) สหกรณ์ประมง 3) สหกรณ์นิคม 4) สหกรณ์ร้านค้า 5) สหกรณ์บริการ 6) สหกรณ์ออมทรัพย์ 7) สหกรณ์ เคาริตตยูเนี่ยน โดย 3 ประเภทแรกจัดเป็นสหกรณ์ภาคการเกษตร ส่วนที่เหลืออีก 4 ประเภทหลังจัดเป็น สหกรณ์นอกภาคการเกษตร ในปี 2553 ประเทศไทยมีจำนวนสหกรณ์ตามทะเบียน จำนวน 6,418 สหกรณ์

- ชุมนุมสหกรณ์ คือ องค์การที่บรรดาสหกรณ์การเกษตร ประมง นิคม ร้านค้า บริการ ออมทรัพย์ และคาริตตยูเนี่ยน รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ.สหกรณ์ มีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายว่าด้วย สหกรณ์ ถือเป็นอันดับสูงสุดของสหกรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกแก่บรรดาสมาชิกสหกรณ์ ในการประกอบธุรกิจการค้า อุตสาหกรรม หรือการบริการ โดยมีระบบเครือข่ายความร่วมมือที่พัฒนาขึ้นเป็น องค์การกลางระดับสูงสุดของขบวนการสหกรณ์ ในปี 2553 ประเทศไทยมีชุมชนสหกรณ์ตามทะเบียน จำนวน 115 สหกรณ์

ในส่วนของวิสาหกิจชุมชนมีลักษณะที่ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ ผลผลิตมาจาก กระบวนการในชุมชนเป็นหลัก มีการริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากลและมีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ มีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย ในปี 2553 ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชนที่ได้ จดทะเบียนรวม 70,532 แห่ง

อย่างไรก็ตามจากข้อมูลพื้นฐานหลักของกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร และวิสาหกิจชุมชน โดยในปี 2553 มีจำนวนกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ดังนี้

- กลุ่มเกษตรกร มีจำนวน	914	กลุ่ม
- สหกรณ์ มีจำนวน	942	สหกรณ์
- วิสาหกิจชุมชน มีจำนวน	13,533	แห่ง

3.2 การแก้ไขปัญหาความยากจนที่ผ่านมา

ความยากจนของประเทศไทยเป็นสิ่งที่มีความต่อเนื่อง และเป็นปัญหาสำคัญที่ทุกรัฐบาลมุ่งแก้ไขความยากจนของประชาชนให้หมดไป ขณะที่สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะคนในชนบทที่ผ่านมาการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของไทยมักมุ่งเน้นด้วยการขยายความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือเป็นนโยบายที่แก้ปัญหาในระยะสั้น เช่น การช่วยเหลือด้านเงินกู้ ทำให้ปัญหาความยากจนไม่สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่า เช่น การให้การรักษาพยาบาลฟรี การศึกษาฟรีในภาคบังคับ

3.2.1 นโยบายแก้ไขปัญหาความยากจน

ประเทศไทยได้มีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาแล้ว 10 ฉบับ ช่วงเวลาของแต่ละแผนกำหนดไว้ 5 ปี ปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาฉบับที่ 10 ซึ่งแต่ละแผนฯ มีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนี้

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2524) เป็นแผนที่มีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ การพัฒนาจึงเน้นสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนนประปา ไฟฟ้า เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุนเอกชน ส่วนเป้าหมายด้านการกระจายรายได้นั้น มีลักษณะเป็นการเขียนไว้ในแผนนโยบายความยากจน ใน 4 แผนนี้จึงเป็นเพียงการสร้างสาธารณูปโภคให้กับพื้นที่ที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มาก เพื่อให้สะดวกแก่การนำทรัพยากรและแรงงานราคาถูกในพื้นที่นั้นมาใช้เท่านั้น มิได้เป็นนโยบายที่มีจุดประสงค์เพื่อลดปัญหาความยากจนในชนบทอย่างแท้จริง

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ให้ความสำคัญกับปัญหาความยากจนมากขึ้น โดยมีการจัดทำแผนพัฒนาชนบทออกอย่างชัดเจนในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ปี พ.ศ.2524 ตัวอย่างเช่นได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) เพื่อลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานพัฒนาชนบท แผนงานตามนโยบายมีทั้งเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหารและน้ำ การอนามัยป้องกันโรคติดต่อ การสาธารณสุขมูลฐาน การฟื้นฟูและแก้ปัญหาทรัพยากรเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร รวมถึงมีนโยบายการสร้างงานในชนบทเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้และการพัฒนาท้องถิ่น จากนโยบายการสร้างงานดังกล่าว จึงส่งผลทำให้เกิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำและสาธารณประโยชน์อื่นๆ อีกหลายโครงการ เพื่อรองรับการดำเนินงานของนโยบาย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ยังคงดำเนินงานต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฉบับที่ 5 แต่มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง (คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ) ไปยังส่วนจังหวัดมากขึ้น โดยให้จังหวัดกำหนดพื้นที่พัฒนาด้วยตนเอง พร้อมกับขยายพื้นที่พัฒนาไปทั่วทั้งประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้

การพัฒนาชนบทเป็นไปตามปัญหาของพื้นที่นั้น ๆ โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ผลผลิตตกต่ำ การว่างงาน การศึกษา ความเจ็บป่วย และการขาดแคลนแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคพร้อมกันนี้ยังมีการนำระบบข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2 ค. มาใช้ในการวางแผนเพื่อกำหนดเป้าหมายและการประเมินผลของการพัฒนา

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เน้นการกระจายรายได้และความเจริญสู่ภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาความยากจนโดยตรง โดยในช่วงปลายแผนฯ รัฐบาลได้เสนอให้เปลี่ยนชื่อคณะกรรมการ กชช.ภ.มาเป็นคณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น และเพิ่มหน่วยงานจากกระทรวงหลัก 4 กระทรวง มาเป็น 8 กระทรวงหลัก และ 2 หน่วยงานเสริม (ได้แก่กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงกลาโหม สำนักงานอัยการสูงสุด และการกีฬาแห่งประเทศไทย) พร้อมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ได้ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานของครัวเรือน (จปฐ.) นโยบายกระจายรายได้เน้นการเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น การจัดหาที่ดินทำกินและสินเชื่อ บริการพื้นฐานต่างๆ เพื่อยกระดับการผลิตและคุณภาพชีวิตของประชาชน

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เน้นการพัฒนาคน โดยการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กยากจนเป็นพิเศษ ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรประชาชนและกองทุนในท้องถิ่นชนบท เพื่อระดมทุนในท้องถิ่นมาช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาในชุมชนเอง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยสามารถประกอบอุตสาหกรรมครัวเรือนและอุตสาหกรรมชุมชนขนาดเล็กและกลางเพื่อเพิ่มรายได้

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ด้วยเหตุที่ในช่วงของการร่างแผนฯ ประเทศไทยได้ประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ทำให้ทุกๆ ฝ่ายมีความตระหนกว่าการพัฒนาประเทศที่เน้นแต่มาตรการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีตที่ผ่านมาไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นคณะผู้ร่างแผนฯ จึงได้อัญเชิญ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมเน้นการพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน โดยในแผนนี้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนฯ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนไว้อย่างชัดเจน คือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและเพิ่มศักยภาพและโอกาสของคนไทยในการพึ่งพาตนเอง ให้ได้รับโอกาสในการศึกษาและบริการทางสังคมอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปรับกลไกภาครัฐให้เอื้อต่อการแก้ปัญหา โดยมีเป้าหมายที่จะลดสัดส่วนคนยากจนของประเทศให้อยู่ในระดับไม่เกินร้อยละ 12 ของประชากร ในปี พ.ศ. 2549

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ในเรื่องนโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนได้กำหนดเป้าหมายลดสัดส่วนผู้อยู่ใต้เส้นความยากจนลงเหลือร้อยละ 4 ภายในปี 2554 โดยมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน คือยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ซึ่งให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน และการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล

3.2.2 โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน

1) โครงการการสร้างงานในชนบท/โครงการพัฒนาตำบล

โครงการพัฒนาตำบลเริ่มในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ปี พ.ศ. 2518 โดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการเงินผัน” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “โครงการสร้างงานในชนบท” ในปี พ.ศ. 2523 เป็นโครงการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มีงานทำในช่วงฤดูแล้ง เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำและการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงการเพิ่มผลิตภาพทางการเกษตรด้วย ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ให้เปลี่ยนโครงการสร้างงานในชนบทมาเป็น “โครงการพัฒนาตำบล” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการของท้องถิ่น และแก้ไขปัญหาความยากจนและสร้างเศรษฐกิจชุมชน โครงการพัฒนาตำบลอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรี งบประมาณของโครงการพัฒนาตำบลจะถูกจัดสรรไปสู่โครงการ 7 ประเภทดังนี้ 1) น้ำกินน้ำใช้ 2) น้ำเพื่อโครงการเกษตร 3) พัฒนาอาชีพและรายได้ 4) สิ่งสาธารณประโยชน์ 5) อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 6) การพัฒนาองค์กรท้องถิ่นและบุคลากรท้องถิ่น และ 7) โครงการพัฒนาระหว่างตำบล ปัจจุบันโครงการพัฒนาตำบลไม่มีการดำเนินการแล้ว

2) กองทุนพัฒนาชนบท

กองทุนพัฒนาชนบทเป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2527 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสนับสนุนกองทุนหรือเงินทุนเฉพาะกิจต่างๆ ในหมู่บ้านชนบทในรูปการให้เงินยืมสมทบโดยไม่มีดอกเบี้ยเพื่อดำเนินกิจการประเภทต่างๆที่ก่อให้เกิดรายได้ รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้านรวมกลุ่มเพื่อจัดทำกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อสมาชิกและหมู่บ้าน ช่วยให้ชาวบ้านที่อยู่ในชนบทที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้หรือสินเชื่อเพราะไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่ายสะดวกขึ้น และเป็นแหล่งสินเชื่อที่มีต้นทุนในการกู้ยืมที่ต่ำกว่าสถาบันการเงิน (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) การกู้ยืมเงินจากกองทุนชาวบ้านจะต้องรวมเป็นกลุ่มมากู้ยืม โดยให้กลุ่มในชุมชนเป็นผู้ค้ำประกันซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านและการพึ่งตนเองในที่สุด กองทุนพัฒนาชนบทได้ผ่านการดำเนินงานมา 17 ปี ภายใต้การกำกับดูแลของหลายหน่วยงาน กล่าวคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2527-2534 กองทุนพัฒนาชนบท อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2535-2537 ถูกโอนมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยทำงานร่วมกับธนาคารออมสิน และเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2538-2543 กองทุนพัฒนาชนบทก็ถูกโอนมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยธนาคารออมสิน กองทุนพัฒนาชนบทได้ถูกรวมเข้ากับกองทุนพัฒนาชุมชนเมืองเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ใน พ.ศ. 2543 ปัจจุบันโครงการนี้ก็ยังคงดำเนินการ ผลการดำเนินงานของกองทุนพัฒนาชนบทภายใต้การดูแลของธนาคารออมสินประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง เนื่องจากอัตราการชำระคืนเงินกู้ของกองทุนมากกว่าร้อยละ 50 ของเงินที่ให้กู้ไปทั้งหมด

3) โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.)

ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2536-2540) คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2536 เห็นชอบให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินงานโครงการ กข.คจ. ระยะที่ 1 ระหว่าง ปี 2536-2539 (ขยายการดำเนินงานต่อถึงปี 2540) โดยมีกรมการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ มีหมู่บ้านเป้าหมายจำนวน 11,608 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาอันดับ 1 ตามข้อมูลพื้นฐาน กขช.2ค. ปี 2533 (หรือหมู่บ้านที่ครัวเรือนมีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี) งบประมาณ 3,471 ล้านบาท แยกเป็นเงินทุนสำหรับหมู่บ้าน 3,250 ล้านบาท

งบริหารโครงการ 221 ล้านบาทได้จัดสรรเงินกองทุนให้หมู่บ้านละ 280,000 บาท โดยไม่มีดอกเบี้ย คริวเรือนยากจนในหมู่บ้านเป้าหมายสามารถยืมเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้านได้ เพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพใน 5 ประเภท ได้แก่ เกษตร ช่างอุตสาหกรรมในครัวเรือน ค้าขาย และอื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครัวเรือนมีรายได้ให้มากกว่า 15,000 บาทต่อคนต่อปี และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ผลการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน ระยะที่ 1 มีครัวเรือนยากจนที่ยืมเงินทั้งสิ้น 501,331 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนยากจนเป้าหมาย 731,633 ครัวเรือน (ร้อยละ 68.52) เป็นจำนวนเงิน ทั้งหมด 3,250.24 ล้านบาท ทำให้ครัวเรือนยากจนร้อยละ 58.02 มีรายได้ผ่านเกณฑ์ 15,000 บาทต่อคนต่อปี หรือมีรายได้สูงขึ้นพ้นเส้นความยากจน

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2541-2544) คณะรัฐมนตรีมีมติอีกครั้งเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2540 เห็นชอบให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินงานโครงการ กข.คจ. ระยะที่ 2 ระหว่าง ปี 2541 – 2544 เพื่อขยายพื้นที่และยกระดับคุณภาพชีวิตของครัวเรือนยากจนในหมู่บ้านเป้าหมายตามข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) จำนวน 28,038 หมู่บ้าน ในพื้นที่ 70 จังหวัด โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนระยะที่ 2 มีกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการคือ ผูกอบรมชุมชนและสนับสนุนเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพที่เหมาะสม ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นพ้นเส้นความยากจน กรมพัฒนาชุมชนได้ตั้งงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการทั้งสิ้น 8,367 ล้านบาท (งบประมาณรวม 4 ปี) แบ่งเป็นเงินงบประมาณ 1,787 ล้านบาท เงินนอกงบประมาณ 580 ล้านบาท ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นองค์กรรับผิดชอบบริหารจัดการเงินทุนของหมู่บ้านและติดตามการสนับสนุนการประกอบอาชีพของครัวเรือนเป้าหมาย โดยมีคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) เป็นผู้ให้คำแนะนำในเรื่องความเป็นไปได้ของโครงการ

4) โครงการพัฒนาคนจนในเมือง

คณะรัฐมนตรีอนุมัติโครงการพัฒนาคนจนในเมืองเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2535 และได้จัดตั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) ขึ้น ซึ่งได้รับเงินทุนเริ่มต้นจำนวน 1,250 ล้านบาท หน้าที่หลักของ พชม. คือสนับสนุนชาวชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อยในเขตเมืองให้มีความสามารถในการเพิ่มรายได้ มีความมั่นคงในชีวิตที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ด้วยการส่งเสริมกระบวนการออมทรัพย์และการให้สินเชื่ออัตราดอกเบี้ยต่ำโครงการพัฒนาคนจนในเมืองในช่วงระยะ 8 ปีที่ผ่านมา ได้ขยายพื้นที่ปฏิบัติการครอบคลุม 52 จังหวัด 144 เมือง มีจำนวนสมาชิกรวมทั้งสิ้น 1,273 กลุ่ม ในจำนวนนี้เป็นองค์กรที่ทำกิจกรรมออมทรัพย์ 916 กลุ่ม ผลการปฏิบัติงานที่สำคัญคือการอนุมัติสินเชื่อแก่องค์กรชุมชนรวมทั้งสิ้น 211 องค์กร เป็นเงินทั้งสิ้น 934.49 ล้านบาท เป็นสินเชื่อหมุนเวียน 80.49 ล้านบาท สินเชื่อพัฒนาอาชีพ 202.31 ล้านบาท สินเชื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ไม่เป็นโครงการ 112.46 ล้านบาท สินเชื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เป็นโครงการ 493.16 ล้านบาท สินเชื่อเพื่อฟื้นฟูในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ 3.81 ล้านบาท และสินเชื่อเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน 36.37 ล้านบาท ปัจจุบันโครงการพัฒนาคนจนในเมืองไม่มีการดำเนินการแล้ว

5) โครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติ

โครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติ เป็นโครงการภายใต้มาตรการเพิ่มค่าใช้จ่ายภาครัฐ (เงินกู้ Miyazawa) มีงบประมาณ 1,000 ล้านบาท บริหารงานโดยการเคหะแห่งชาติ (เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2542) วัตถุประสงค์ของโครงการคือ เพื่อบรรเทาปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมของคนจนเมือง โดยการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและธุรกิจชุมชนปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชนบริการพื้นฐานและบริการสังคมในชุมชน พื้นที่เป้าหมายของโครงการ ได้แก่ ชุมชนแออัดหรือชุมชน

ผู้มีรายได้น้อยในเมืองที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ปริมาณพลและภูมิภาค องค์การชุมชนสามารถของบจากโครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติได้ โดยการเสนอโครงการที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพ สร้างงานการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย การสร้างโครงสร้างพื้นฐานชุมชน การปรับปรุงสวัสดิการสังคมและความปลอดภัยในทรัพย์สิน การส่งเสริมพัฒนากลุ่มเยาวชน และการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อสำหรับคนจนในเมือง การขอของบสนับสนุนนั้นองค์การชุมชนหรือเครือข่ายจะต้องร่วมสมทบงบประมาณอย่างน้อย ร้อยละ 10 ในรูปตัวเงินหรืออื่นๆ ของงบสนับสนุนทั้งหมด ปัจจุบันโครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติ ไม่มีการดำเนินการแล้ว

6) โครงการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อสำหรับคนจนในเมือง (Miyazawa)

โครงการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อสำหรับคนจนในเมืองของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองเป็นโครงการหนึ่งที่ได้รับการอนุมัติเงินจำนวน 250 ล้านบาท จากโครงการเสริมสร้างการแก้ไขปัญหาคนจนในเมืองในภาวะวิกฤติของการเคหะแห่งชาติ มีจุดประสงค์เพื่อดำเนินการช่วยเหลือกลุ่มและเครือข่ายของคนจนในเมืองที่รวมกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ กลุ่มอาชีพ หรือองค์กรอื่นที่ทำกิจกรรมมาแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือน โครงการสิ้นสุดในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2543 ซึ่งกลุ่ม/เครือข่ายจะต้องเสนอโครงการ เพื่อขอของบสนับสนุนภายในกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2543 ซึ่งโครงการที่เสนอจะต้องเป็นโครงการพัฒนาความเข้มแข็งในการบริหารกลุ่มหรือเป็นโครงการสินเชื่อเพื่อการพัฒนาโครงการพัฒนาความเข้มแข็งในการบริหารของกลุ่ม เป็นการสนับสนุนแบบให้เปล่าไม่เกินกลุ่มละ 15,000 บาท หรือไม่เกินเครือข่ายละ 150,000 บาท โครงการนี้มีเงินงบประมาณ 10 ล้านบาท โครงการสินเชื่อเพื่อการพัฒนาเมืองมีงบประมาณรวม 240 ล้านบาท กลุ่มหรือเครือข่ายสามารถกู้ยืมเพื่อนำไปให้สมาชิกกู้และเครือข่ายกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อปี ส่วนกลุ่มกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อปี และไปให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อปี ระยะเวลาให้กู้ ไม่เกิน 5 ปี วงเงินกู้ต่อเครือข่ายไม่เกิน 500,000 บาท หรือหนึ่งกลุ่มไม่เกิน 500,000 บาท ทั้งนี้กลุ่มหรือเครือข่ายเป็นผู้กู้ และกรรมการกลุ่มหรือเครือข่ายต้องค้ำประกัน ปัจจุบันโครงการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อสำหรับคนจนในเมือง (MIYAZAWA) ไม่มีการดำเนินการแล้ว

7) โครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project : SIP)

โครงการลงทุนเพื่อสังคม (SIP) เป็นโครงการเงินกู้จากธนาคารโลกและรัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อนำมาช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกลุ่มคนว่างงาน กลุ่มคนยากจน และกลุ่มคนด้อยโอกาส โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์เป็นระยะสั้นและระยะยาว ระยะสั้นเน้นการแก้ไขและบรรเทาผลกระทบในกลุ่มคนทั้ง 3 ประเภท โดยทำให้เกิดการจ้างงาน รายได้และการได้รับบริการ และสวัสดิการสังคม ระยะยาวเป็นการมุ่งเสริมสร้างขีดความสามารถและความเข้มแข็งขององค์การชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โครงการแบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ

แนวทางที่ 1 มอบให้หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจดำเนินการจำนวน 79 โครงการ วงเงิน 13,284 ล้านบาท เพื่อการจ้างงานสร้างรายได้และบริการทางสวัสดิการแก่ผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาส และผู้ว่างงาน โดยเน้นการแก้ไขปัญหาระยะสั้น

แนวทางที่ 2 จำนวนเงิน 6,000 ล้านบาท รัฐบาลมอบให้ธนาคารออมสินเป็นหน่วยงานรับผิดชอบบริหารจัดการซึ่งแยกการจัดการเป็น 2 กองทุน ได้แก่ กองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค และกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือ “กองทุนชุมชน” นั้น เป็นโครงการเพื่อสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต เครื่องมือ เครื่องจักร และเงินทุนหมุนเวียน ในรูปแบบต่างๆ ให้กับสมาชิกของกลุ่ม ส่วนกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาคหรือเรียกสั้นๆ ว่ากองทุนเมือง (Regional Urban

Development Fund หรือ RUDF) เป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นภายใต้การบริหารจัดการของธนาคารออมสิน มีเงินทุนหมุนเวียนจากการจัดสรรเงินของกระทรวงการคลัง ซึ่งเป็นเงินกู้ของธนาคารโลกจำนวน 30 ล้านเหรียญสหรัฐฯ เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนระยะยาวไม่เกิน 15 ปี สำหรับให้เทศบาลได้กู้ยืมในวงเงินโครงการละไม่เกิน 3 ล้านเหรียญสหรัฐฯ เพื่อนำไปพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการให้กว้างขวาง รวดเร็วยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องรองบประมาณจากรัฐบาลหรือรอให้เก็บภาษีได้มากพอจึงจะลงทุนได้ ปัจจุบันโครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project : SIP) ไม่มีการดำเนินการแล้ว

8) นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เป็นแหล่งเงินทุนให้กับหมู่บ้านและชุมชนเมืองเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งด้านการพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ และด้านสวัสดิการสังคม โดยรัฐบาลจะให้เงินสนับสนุนกองทุนฯ ละ 1 ล้านบาท โดยมีชาวบ้านเป็นผู้บริหารและควบคุมดูแลในการจัดการเงินกองทุนเองการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนของระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ แล้วจึงขอขึ้นทะเบียนกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองกับธนาคารออมสินหรือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อเปิดบัญชีกับธนาคารสำหรับขอรับเงินกองทุน 1 ล้านบาท จากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ แต่ก่อนที่จะได้รับเงินสนับสนุนกองทุนหมู่บ้านจะต้องถูกประเมินความพร้อมจากคณะอนุกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอ ซึ่งการประเมินความพร้อมของกองทุนหมู่บ้านจะแบ่งกองทุนหมู่บ้านออกเป็น 3 ประเภท คือ กลุ่มที่มีความพร้อม กลุ่มที่ต้องปรับปรุง และกลุ่มที่ต้องติดตามดูแลอย่างใกล้ชิดกลุ่มที่มีความพร้อมอยู่แล้วเป็นกลุ่มที่ผ่านการประเมินและพร้อมที่จะดำเนินกิจกรรมให้กู้แก่สมาชิกได้ทันที ส่วนอีกสองกลุ่มที่เหลือเป็นกลุ่มที่ยังมีข้อบกพร่อง ซึ่งจะต้องทำการแก้ไขปรับปรุงเพื่อเลื่อนฐานะขึ้นมาเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมต่อไป เงินกองทุนหมู่บ้านให้หมู่บ้านครั้งแรกในวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 การชำระคืนเงินกู้พบว่า สมาชิกกองทุนที่ขอกู้เงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเพื่อไปลงทุนในการประกอบกิจกรรม ซึ่งส่วนใหญ่กำหนดให้มีการชำระคืนภายใน 1 ปี จากการติดตามประเมินผลการส่งคืนเงินของผู้กู้ โดยกรมการพัฒนาชุมชนพบว่าสมาชิกที่ครบกำหนดชำระคืนเงินงวด มีเพียงร้อยละ 1 เท่านั้นที่ไม่สามารถส่งคืนเงินได้ตามกำหนดเวลา ซึ่งนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองยังดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน

9) นโยบายการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยเป็นเวลา 3 ปี

โครงการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย เป็นโครงการที่ดำเนินงานผ่านระบบธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) จุดประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินและความยากจนให้กับเกษตรกรรายย่อย ให้เกษตรกรรายย่อยสามารถมีเงินออมเพื่อใช้ในการลงทุนพัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้น ธ.ก.ส. เป็นหน่วยงานที่ดำเนินการโครงการพักชำระหนี้และลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกร โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ธ.ก.ส. ใช้วิธีการลงพื้นที่เรียกประชุมกลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมโครงการหรือไม่ ซึ่งเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการจะต้องมีหนี้เงินกู้ไม่เกิน 100,000 บาท ณ วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2544 (ไม่รวมหนี้เงินกู้ที่เกิดจากโครงการสินเชื่อตามนโยบายรัฐและไม่รวมดอกเบี้ยเงินกู้) และต้องแสดงความจำนงเข้าร่วมโครงการภายในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2544 โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถเลือกที่จะรับความช่วยเหลือได้ 2 แนวทาง คือแนวทางที่หนึ่ง เกษตรกรขอพักชำระหนี้ แนวทางที่สอง เกษตรกรขอลดภาระหนี้สิน ซึ่งโครงการนี้ก็ยังมีอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

10) ธนาคารประชาชน

โครงการธนาคารประชาชน เป็นนโยบายเพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน ได้สะดวกขึ้นด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อนำเงินทุนดังกล่าวไปประกอบอาชีพ ธนาคารออมสินเป็นหน่วยงาน ที่รัฐบาลกำหนดให้จัดตั้งโครงการธนาคารคนจนขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการเงินทุนของประชาชน ทั่วไปที่ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย โดยการให้บริการด้านการออมทรัพย์ บริการด้านสินเชื่อที่มีเงื่อนไข ไม่ยุ่งยากในวงเงินที่เพียงพอต่อความจำเป็น ตลอดจนบริการด้านการเงินในรูปแบบอื่นๆ ตามความต้องการ นอกจากนี้ยังจัดให้มีบริการให้การฝึกอบรมที่จำเป็น ให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาทั้งทางด้านการเงิน อาชีพ และด้านอื่นๆ เป็นพิเศษแก่ลูกค้าที่เป็นสมาชิกของโครงการธนาคารประชาชนด้วย ผู้ที่จะขอกู้เงินกับ โครงการธนาคารประชาชนจะต้องเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ผู้ที่มีรายได้ประจำ หรือผู้ที่ยังไม่ได้ประกอบ อาชีพใดๆ แต่ต้องมีถิ่นที่อยู่อาศัยแน่นอน การกู้เงินจากโครงการธนาคารประชาชนจะต้องมีหลักทรัพย์ หรือบุคคลที่เข้าร่วมโครงการค้ำประกัน 2 คน หรือข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจที่มีตำแหน่งตั้งแต่ระดับ 3 ขึ้นไปค้ำประกัน การผ่อนชำระคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยภายในระยะเวลาไม่เกิน 13 งวด โดยวิธีหักจากบัญชี เงินฝากที่เปิดไว้กับธนาคาร สิทธิพิเศษของผู้ที่ได้รับอนุมัติเงินกู้จะได้รับการประกันอุบัติเหตุในวงเงินไม่เกิน 100,000 บาท ทั้งนี้ธนาคารออมสินได้เริ่มดำเนินโครงการธนาคารประชาชนเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2544 และยังคงดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน

11) นโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค)

โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคเป็นนโยบายสำคัญนโยบายหนึ่งที่เกิดขึ้นในรัฐบาล ภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร ได้เริ่มดำเนินงานโดยมีกระทรวงสาธารณสุขสนองนโยบาย ด้วยการเลือก 6 จังหวัด เป็นจังหวัดนำร่อง เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2544 และได้เริ่มจริงทั่วประเทศ ในปี 2545 เป็นนโยบายของรัฐบาล ซึ่งสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ ของประชาชนชาวไทยที่มีสิทธิในการได้รับการบริการทางด้านสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน มีความเท่าเทียม และทั่วถึงกัน นอกจากนี้ผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายโดยรัฐบาล มีหลักการและเหตุผลในการเสนอนโยบายนี้เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของประชาชน ที่ยากจนและมีรายได้น้อย เพราะจากข้อมูลพบว่าค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของคนไทยที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อย่างต่อเนื่อง โดยมีสัดส่วนถึงประมาณร้อยละ 60 ของยอดรวมค่าใช้จ่ายสาธารณสุขทั้งหมด โดยโครงการ ประกันสุขภาพใหม่ที่ทางรัฐบาลจัดให้นี้ ประชาชนจะจ่ายค่ารักษาพยาบาลเพียงครั้งละ 30 บาท ประกอบกับ โครงการสงเคราะห์คนยากจนและผู้มีรายได้น้อยทางด้านสาธารณสุขในอดีตไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งในด้านการบริหารจัดการและการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

12) โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

เป็นโครงการที่ต้องการให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาสินค้า เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ที่มาจากท้องถิ่นให้ชุมชนสามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศจากวัตถุดิบและภูมิปัญญาภายในท้องถิ่น เพื่อสร้างงานและสร้างรายได้ ขึ้นภายในท้องถิ่นและเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อีกทางหนึ่ง โดยรัฐจะให้การสนับสนุนในเรื่อง ความรู้สมัยใหม่ การบริหารจัดการและเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนเพื่อจัดจำหน่ายทั้งภายในประเทศและ ต่างประเทศด้วยระบบร้านค้า เครือข่ายและอินเทอร์เน็ต ซึ่งได้กำหนดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ.นตผ.) พ.ศ. 2544 โดยมีนายบองพล อติเรกสาร

รองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานคณะกรรมการ กอ.นตผ. ซึ่งโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ยังดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน

13) ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนระดับชาติ (ศตจ.)

ปี 2547 รัฐบาลได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นวาระแห่งชาติของการแก้ไขปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ โดยมีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนระดับชาติ (ศตจ.) เพื่อเป็นองค์กรอำนวยการระดับชาติในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แนวทาง มาตรการ และกำกับดูแล ตรวจสอบการดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลในการต่อสู้กับปัญหาความยากจน โดยได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานไว้ 3 ระยะ คือ

- ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2547) เป็นขั้นตอนการบูรณาการความคิดจากทะเบียนคนจน สสำรวจ/ตรวจสอบ วิเคราะห์ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และเร่งแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่สำคัญของประชาชน โดยเฉพาะการแก้ปัญหาหนี้สินของประชาชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำกิน น้ำ ที่อยู่อาศัย การส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำ

- ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2548-2549) เป็นขั้นตอนการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ ของประชาชนให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว

- ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2550-2551) เป็นขั้นตอนการสร้างความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการมีแผนชุมชนของภาคประชาชนควบคู่กับการตรวจสอบความเดือดร้อนที่ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับความช่วยเหลือแต่ยังไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้

นอกจากนี้มีการตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนในระดับพื้นที่จังหวัดและอำเภอ โดยให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน มาบูรณาการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีการตั้งอนุกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ เป็นการเฉพาะ และอำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนระดับชาติ (ศตจ.) ยังดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน

3.3 นโยบายและโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนในปัจจุบัน (ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10)

3.3.1 นโยบายรัฐบาล (ช่วงนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรี)

ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาจากเศรษฐกิจโลกที่มีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อประเทศเป็นอย่างมาก คือปัญหานี้ด้อยคุณภาพของอสังหาริมทรัพย์ และปัญหาราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อตลาดเงินและระบบเศรษฐกิจด้านต่างๆ และมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดแรงกดดันต่อภาวะเงินเฟ้อภายในประเทศ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จากปัญหาดังกล่าวรัฐบาลจำเป็นต้องวางรากฐานการเจริญเติบโตที่มั่นคงและยั่งยืน โดยเฉพาะด้านการผลิตของภาคเกษตรกรรมที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีการส่งเสริมการผลิตให้สามารถปรับตัวไปสู่คุณภาพและมูลค่าที่สูงขึ้น เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและเป็นโครงสร้างในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาวต่อไป

รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายที่สำคัญในการบริหารประเทศ โดยการกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวมเพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ภาคประชาชนและเอกชนในการบริโภคและการลงทุน มีการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจให้เข้มแข็ง แก้ไขปัญหาความยากจน โดยพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากเพื่อรักษาและเพิ่มรายได้ลดภาระค่าครองชีพ รวมทั้งนโยบายการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจภาคเกษตร เพื่อสร้างโอกาสในอาชีพ

อย่างยั่งยืนให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ประสบปัญหาความยากจน รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรายละเอียดครอบคลุมดังต่อไปนี้

1) การสร้างความเชื่อมั่นและกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวม เพื่อให้เกิดแรงจูงใจและความเชื่อมั่นแก่ภาคประชาชนและเอกชนในการลงทุนและการบริโภค

1.1) เสริมสร้างความสมานฉันท์และความสามัคคีของคนในชาติให้เกิดขึ้นโดยเร็ว โดยใช้แนวทางสันติและหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหาในทุกกรณี รวมทั้งการฟื้นฟูระเบียบสังคมและบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สนับสนุนองค์การตามรัฐธรรมนูญให้มีส่วนร่วมในการสร้างความสมานฉันท์ภายใต้กรอบของบทบาท

1.2) จัดให้มีสำนักงานบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นองค์กรถาวร เพื่อทำหน้าที่แก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยยึดแนวทาง เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ใช้กระบวนการยุติธรรมกับผู้กระทำผิดอย่างเคร่งครัด มีการกำหนดจังหวัดชายแดนเป็นเขตพัฒนาพิเศษที่มีการสนับสนุนแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ สิทธิพิเศษด้านภาษี และพัฒนาเป็นเขตอุตสาหกรรมฮาลาล นอกจากนี้กำหนดเป็นเขตพัฒนาพิเศษตามความหลากหลายทางวัฒนธรรม

1.3) ปฏิรูปการเมืองโดยจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินการปฏิรูป โดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เพื่อวางระบบการบริหารประเทศให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ ในแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งสามารถสนองต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และเป็นไปตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

1.4) เร่งสร้างความเชื่อมั่นของประเทศไทยในสายตาชาวโลก โดยให้ความสำคัญกับกรอบความร่วมมืออาเซียนเป็นลำดับแรก

1.5) จัดทำเป็นแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจระยะสั้นที่ครอบคลุมภาคเกษตร อุตสาหกรรม บริการและการท่องเที่ยว การส่งออก อสังหาริมทรัพย์ การสร้างงาน และการสร้างรายได้ในชนบท รวมไปถึงการพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติและฟื้นฟูทรัพยากร พร้อมทั้งจัดทำงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมประจำปีงบประมาณ เพื่อนำเงินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ และสามารถบรรเทาภาวะความเดือดร้อนของประชาชนและภาคธุรกิจได้

1.6) เร่งรัดมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยว โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการประชาสัมพันธ์ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนไทยในประเทศ รวมทั้งลดหย่อนค่าธรรมเนียมและค่าบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้มีการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

1.7) เร่งลงทุนเพื่อการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญกับโครงการที่มีความคุ้มค่ามากที่สุด เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ มีการลงทุนเพื่อปรับโครงสร้างระบบทั้งด้านการศึกษาและบริการสุขภาพ การลงทุนพัฒนาระบบขนส่งมวลชน และการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำ และชลประทานให้สามารถดำเนินโครงการได้โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน การรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการรักษาวินัยการคลังของประเทศ

2) การรักษาและเพิ่มรายได้ของประชาชน

2.1) ร่วมมือกับภาคเอกชนในการดำเนินมาตรการชะลอการเลิกจ้างและป้องกันการขยายตัวของการเลิกจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยใช้มาตรการการจูงใจเพื่อลดภาระของภาคเอกชนในการชะลอการเลิกจ้างงาน

2.2) ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเฉพาะหน้า เพื่อรองรับปัญหาการว่างงานจากภาคอุตสาหกรรมและนักศึกษาจบใหม่ โดยจัดโครงการฝึกอบรมแรงงานที่ว่างงานประมาณ 500,000 คน ในระยะเวลา 1 ปีตามกลุ่มความถนัดและศักยภาพ และรองรับแรงงานกลับสู่ภูมิภาค เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่วิสาหกิจและธุรกิจชุมชน

2.3) เร่งรัดดำเนินการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนแก่ผู้ถูกเลิกจ้าง อันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยการดูแลให้ได้รับสิทธิประโยชน์ที่พึงจะได้ตามกฎหมาย มีการส่งเสริมอาชีพอิสระ การสร้างงานและการเพิ่มพูนทักษะเพื่อปรับเปลี่ยนอาชีพโดยเร็ว รวมทั้งยังจัดสวัสดิการที่จำเป็น เช่น การเพิ่มวงเงินให้กองทุนสงเคราะห์ลูกจ้างเพื่อช่วยเหลือลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง ซึ่งรวมถึงการสร้างงานและจัดที่ทำการ การเข้าถึงแหล่งทุนสำหรับแรงงานนอกภาคเกษตรที่ถูกเลิกจ้างให้คืนสู่ภาคเกษตร

2.4) สร้างหลักประกันด้านรายได้แก่ผู้สูงอายุที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพหรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ โดยจัดสรรเบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่แสดงความจำนงโดยการขอขึ้นทะเบียนเพื่อขอรับการสงเคราะห์ รวมทั้งขยายเขตแดนให้กู้ยืมจากกองทุนผู้สูงอายุ เป็น 30,000 บาทต่อราย

2.5) เพิ่มมาตรการด้านการคลัง เพื่อช่วยเพิ่มรายได้ของประชาชนและกระตุ้นธุรกิจ ในสาขาที่ถูกผลกระทบ

2.6) สร้างรายได้และศักยภาพทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก โดยการจัดตั้งกองทุนเศรษฐกิจพอเพียง และจัดสรรเงินเพิ่มเติมให้จากวงเงินที่เคยจัดสรรให้เดิม เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติระดับชุมชน

2.7) ดำเนินมาตรการรักษาเสถียรภาพราคาสินค้าเกษตรผ่านกลไกและเครื่องมือของรัฐให้มีประสิทธิภาพ และเร่งสร้างระบบประกันความเสี่ยงทางการเกษตร ทั้งระบบประกันความเสี่ยงราคาพืชผลผ่านกลไกตลาดซื้อขายล่วงหน้าสินค้าเกษตร และระบบประกันภัยพืชผลอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ

2.8) เร่งรัดและพัฒนาตลาดและระบบการกระจายสินค้าของสินค้าเกษตรและสินค้าชุมชน เพื่อกระตุ้นการบริโภคภายในประเทศ และการส่งออกไปยังต่างประเทศ

2.9) จัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ เพื่อให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการเสนอนโยบายและวางแผนพัฒนาการเกษตรอย่างเป็นระบบ และมีการคุ้มครองผลประโยชน์ของเกษตรกร รวมทั้งพัฒนาความเข้มแข็งของเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน

2.10) ส่งเสริมบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ทั่วประเทศ ให้ปฏิบัติงานเชิงรุกในการส่งเสริมสุขภาพในท้องถิ่นและชุมชน โดยจัดให้มีสวัสดิการค่าตอบแทนให้กับ อสม. เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ปฏิบัติงานได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ

3) การลดภาระค่าครองชีพของประชาชน

3.1) ให้ทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาฟรี 15 ปี โดยสนับสนุนตำราเรียนในวิชาหลักให้กับทุกโรงเรียน จัดให้มีชุดนักเรียนและอุปกรณ์การเรียนฟรี และสนับสนุนค่าใช้จ่ายอื่นๆ เพื่อชดเชยรายการต่างๆ ที่โรงเรียนเรียกเก็บจากผู้ปกครอง

3.2) กำกับดูแลราคาสินค้าอุปโภคบริโภคและบริการที่มีความจำเป็นต่อการครองชีพให้มีราคาที่เป็นธรรม และไม่เป็นการเอาเปรียบกับผู้บริโภค

3.3) ใช้กองทุนน้ำมันในการรักษาเสถียรภาพของราคาน้ำมันอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนและการใช้น้ำมันอย่างประหยัด

4) นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจภาคเกษตร

4.1) เร่งรัดการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร และพัฒนาระบบโลจิสติกส์ทางการเกษตรเพื่อเพิ่มผลตอบแทนด้านการเกษตร โดยส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ จัดหาปัจจัยการผลิตและโครงสร้างพื้นฐานการผลิตที่มีคุณภาพและมีความจำเป็นพัฒนาเทคโนโลยีการเก็บรักษาและระบบโลจิสติกส์ทางการเกษตรเพื่อลดต้นทุนทางการเกษตร รวมทั้งการจัดพื้นที่การผลิตพืชอาหารและพืชพลังงานให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพและมีราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรมสำหรับพืชพลังงาน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านรายได้ให้แก่เกษตรกร

4.2) ส่งเสริมอาชีพและขยายโอกาสการทำประมง โดยพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประมงชายฝั่ง และประมงน้ำจืด ทั้งในระดับพื้นบ้านและเชิงอุตสาหกรรม ยกย่องบราคาสินค้าประมง โดยให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ปรับปรุงกฎหมายและเขตจับสัตว์น้ำให้ชัดเจนระหว่างประมงเพื่อการพาณิชย์และประมงชายฝั่งและบังคับใช้โดยเคร่งครัด รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของอุตสาหกรรมสัตว์น้ำควบคู่กับการเจรจาส่งเสริมความร่วมมือด้านการประมงกับต่างประเทศในการทำประมงนอกและในน่านน้ำสากล และส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนในกิจการประมง รวมทั้งจัดตั้งองค์กรระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนากิจการประมงของประเทศ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและอุตสาหกรรมต่อเนื่องด้านการประมง

4.3) พัฒนาศักยภาพสินค้าปศุสัตว์ โดยปรับปรุงและอนุรักษ์พันธุ์สัตว์เศรษฐกิจสำคัญเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ พัฒนาการผลิตทุกขั้นตอนตามมาตรฐานสากล พัฒนาศักยภาพในการป้องกันและควบคุมโรคระบาดในสัตว์ พัฒนาศักยภาพการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ และขยายการส่งออกในตลาดโลก รวมทั้งส่งเสริมการทำปศุสัตว์อินทรีย์ครัวเรือนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4.4) ดูแลเสถียรภาพราคาและการตลาดสินค้าเกษตร โดยจัดให้มีระบบประกันความเสี่ยงด้านราคา พัฒนาการตลาดสินค้าเกษตรล่วงหน้าให้มีความเข้มแข็ง สร้างตลาดกลางเพื่อการค้าส่งและค้าปลีกสินค้าเกษตรในทุกภูมิภาค ผลักดันให้มีการเปิดตลาดสินค้าเกษตรแห่งใหม่ให้ครอบคลุมทั่วโลก รวมทั้งใช้ระบบไตรภาคีภาครัฐ เอกชนและเกษตรกร ในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตร

4.5) ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร โดยส่งเสริมการวิจัยและพัฒนามาตรฐานการผลิตและความปลอดภัยด้านสินค้าเกษตรและอาหารตามมาตรฐานสากลในระดับชุมชน และมีการเชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตรกับอุตสาหกรรมเกษตร ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตรที่ได้คุณภาพและมาตรฐานสากล ส่งเสริมความแข็งแกร่งของตราสินค้า จัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรอย่างครบวงจรรวมทั้งเร่งรัดการเจรจาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหาร และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนสนับสนุนเงินทุนพัฒนาเครื่องจักรเพื่อแปรรูปขั้นต้นของสินค้าเกษตร

4.6) สร้างความมั่นคงด้านอาหาร โดยส่งเสริมการทำเกษตรตามแนวพระราชดำริ ขยายกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรทฤษฎีใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เพื่อลด การใช้สารเคมีและเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร รวมทั้งสนับสนุนความร่วมมือระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับความ มั่นคงทางด้านอาหาร

4.7) เร่งรัดการจัดการแหล่งน้ำให้ทั่วถึงและเพียงพอ รวมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ ทรัพยากรน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตรเพื่อบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้ง ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากน้ำ ให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับชนิดพืช เพิ่มพื้นที่ชลประทานทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตลอดจนขยายระบบการกระจายน้ำในพื้นที่ชลประทานให้ใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ

4.8) คุ้มครองและรักษาพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรมที่ได้มีการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานด้านชลประทานแล้ว เพื่อเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรในระยะยาว พื้นฟูคุณภาพดิน จัดทำที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรยากจน และเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจน รวมทั้ง สนับสนุนการพัฒนาการเกษตรในรูปแบบของนิคมการเกษตร

4.9) พัฒนาภาคเกษตรให้มีความเข้มแข็ง โดยสร้างและพัฒนาคุณภาพเกษตรกร รุ่นใหม่ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการผลผลิตและการบริหารองค์กรเกษตรกรรูปแบบต่างๆ ด้วยองค์ความรู้จากนวัตกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผ่านระบบการเรียนรู้ทั้งในและ นอกกระบวนการศึกษา เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงภาคเกษตรและสังคมไทย

4.10) แก้ไขปัญหาหนี้สิน พื้นฟูอาชีพและความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยเร่ง ดำเนินการจัดการหนี้สินของเกษตรกรทั้งในและนอกระบบ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และรักษาที่ดินทำกิน ให้แก่เกษตรกร

3.3.2 นโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

การดำเนินการตามนโยบายพัฒนาการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีกรอบ การดำเนินงาน 2 นโยบายหลัก ดังนี้

1) นโยบายเร่งด่วนที่จะดำเนินการในปีแรก

- การแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ
- จัดทำโครงการเพื่อรองรับแรงงานคืนถิ่น
- จัดหาตลาดรองรับสินค้าเกษตรชุมชน
- พัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำและการชลประทาน
- เร่งรัดแก้ไขปัญหาค้ำขอเรียกร้องต่างๆ ของเกษตรกร
- เร่งรัดจัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ

2) นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจภาคเกษตร

- ด้านการพัฒนาเกษตรกรและสถาบันเกษตรกร โดยส่งเสริมให้มีระบบประกัน ความเสี่ยงสำหรับเกษตรกร จัดตั้งกองทุนสวัสดิการเกษตรกร จัดทำทะเบียนเกษตรกร เร่งรัดแก้ไขปัญหา หนี้สินและฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร ส่งเสริมและพัฒนาสถาบันเกษตรกร สร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ และสร้างและพัฒนาเกษตรกรอาสาสมัคร

- ด้านการพัฒนาการผลิต มีการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาสินค้าเกษตรระยะยาว เป็นรายสินค้า พัฒนาคูณภาพผลผลิต และพัฒนาระบบ ตรวจสอบมาตรฐานสินค้า กำหนดเขตส่งเสริม และพัฒนาการผลิต วิจัยและพัฒนาพันธุ์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ร่วมเจรจาทางค้าสินค้าเกษตร ระหว่างประเทศส่งเสริมและพัฒนาการผลิตพืชทดแทนพลังงาน ส่งเสริมการทำประมงนอกน่านน้ำ

- ด้านการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานและภารกิจสนับสนุน มีการพัฒนาและขยายระบบชลประทานร่วมแก้ไขปัญหาด้านโลจิสติกส์สินค้าเกษตร ออกกฎระเบียบเพื่อคุ้มครองที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรเร่งรัดจัดที่ดินทำกินให้กับเกษตรกร เร่งรัดขยายการจัดรูปที่ดินและฟื้นฟูดินที่เสื่อมโทรม รวมทั้งพัฒนาระบบสารสนเทศ

ทั้งนี้ ได้มีการทบทวนผลการดำเนินงานจากสถานการณ์เศรษฐกิจด้านการเกษตร ในปัจจุบัน และบูรณาการงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาการผลิตสินค้าเกษตรตลอดห่วงโซ่อุปทาน ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค เพิ่มประสิทธิภาพภาคการผลิตและการตลาดให้สามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้ ซึ่งมียุทธศาสตร์การดำเนินการใน 3 ประเด็น คือ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาเกษตรกรและสถาบันเกษตรกร

เร่งสร้างเสถียรภาพราคาและแก้ไขปัญหาของเกษตรกร โดยการสร้างระบบประกันความเสี่ยงทางการเกษตร โดยเฉพาะระบบประกันภัยพืชผลได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งให้ความช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบปัญหาจากการผลิตและราคาสินค้าเกษตร มีการพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรล่วงหน้า สร้างตลาดกลางเพื่อการค้าส่งและค้าปลีกในทุกภูมิภาค ผลักดันให้มีการเปิดตลาดสินค้าเกษตรแห่งใหม่ ให้ครอบคลุมทั่วโลกและส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญา รวมทั้งใช้ระบบโทรภาควิเคราะห์ระหว่างภาครัฐ เอกชน และเกษตรกร ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตร เร่งให้มีการจัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ การสร้างงานรองรับแรงงานคืนถิ่นจัดทำโครงการรองรับ รวมทั้งขึ้นทะเบียนและฝึกอบรมผู้สนใจจะทำการเกษตร มีการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรให้เข้มแข็ง โดยการพัฒนาศาสนาเกษตรกรให้มีขีดความสามารถในการดำเนินธุรกิจ และช่วยเหลือสมาชิกในด้านการผลิตและการตลาด รวมทั้งสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ เพื่อไปประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เกษตรกรรายอื่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม มีการขยายกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตรกรทฤษฎีใหม่ รวมทั้งส่งเสริมการทำเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาการผลิต

มีการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตทางการเกษตร เพื่อเพิ่มผลตอบแทนและลดต้นทุนทางการเกษตร โดยส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เน้นการเพิ่มผลิตภาพลดต้นทุนการผลิต และพัฒนาการผลิตพืชทดแทนพลังงาน โดยวางแผนการผลิตในภาพรวมให้มีความสมดุลกันระหว่างพืชอาหารและพืชพลังงาน มีการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตร โดยพัฒนาคุณภาพการผลิตและระบบตรวจสอบรับรองคุณภาพมาตรฐานสินค้าเกษตรตามมาตรฐานสากลในระดับชุมชน และสนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตรกับอุตสาหกรรมเกษตร ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตรที่ได้คุณภาพและตามมาตรฐานสากล ส่งเสริมความแข็งแกร่งของตราสินค้าเกษตร มีการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรอย่างครบวงจร และร่วมเจรจาทางการค้าสินค้าเกษตรระหว่างประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานและภารกิจสนับสนุน

เร่งรัดฟื้นฟูเศรษฐกิจการเกษตร โดยการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่เดือดร้อนในระยะสั้น โดยให้เกษตรกรรวมกลุ่มวางแผนการผลิต โดยปรับปรุงพื้นที่ชลประทานเดิม ให้สมบูรณ์และขยายพื้นที่ใหม่ รวมทั้งรณรงค์ให้มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ มีการดำเนินการจัดหาน้ำให้กับผู้ใช้น้ำทุกประเภท โดยการก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลางขึ้น ทำการศึกษาสำรวจ ออกแบบ จัดหาที่ดิน ตลอดจนก่อสร้างแหล่งน้ำ ระบบส่งน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ชุมชนให้ทั่วถึง เร่งพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรที่ดินและประมง โดยการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองและรักษาพื้นที่การทำเกษตรกรรม เพื่อเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรในระยะยาว อนุรักษ์และฟื้นฟูคุณภาพดิน มีการจัดหาที่ดินทำกินให้แก่กลุ่มเกษตรกรยากจนในรูปของธนาคารที่ดิน เร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจนและชุมชน ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาการเกษตรในรูปของนิคมการเกษตร

3.3.3 นโยบายของกระทรวงมหาดไทย

เป็นภารกิจที่กระทรวงมหาดไทยจะต้องรับมาปฏิบัติ และขยายผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ซึ่งจะต้องช่วยกันหาแนวทางฟื้นฟูประเทศ และป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะทำให้ประเทศชาติได้รับความเสียหาย เพื่อให้การปฏิบัติงานสามารถบรรลุเป้าหมายและสอดคล้องกับภารกิจคือ “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ให้แก่ประชาชน จึงขอเสนอนโยบายการทำงานของกระทรวงมหาดไทย ได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ ดังนี้

1) การปกป้องสถาบันสำคัญของชาติ

ขอให้อยึดถือเป็นภารกิจหลักของกระทรวงมหาดไทยที่จะต้องธำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติและเทิดทูนไว้เหนือสิ่งอื่นใด ทุกคนจะต้องช่วยกันตรวจสอบ ช่วยกันปกป้อง และช่วยกันกำจัดสิ่งและบุคคลที่มีพฤติกรรมเป็นอันตราย เป็นภัยต่อสถาบันหลักของชาติ และรณรงค์ให้ประชาชนเข้าเป็นแนวร่วมธำรงรักษาสถาบันหลักของชาตินี้ให้ยั่งยืนนานตลอดไป

2) ยึดถือประชาชนเป็นศูนย์กลางของการทำงานหรือเป็นหัวใจของการปฏิบัติงาน

เพื่อรับใช้และบริการประชาชนโดยให้คำนึงถึงความต้องการของประชาชนเป็นหลัก และนำปัญหาของประชาชนมาใช้ในการจัดทำโครงการ แผนงาน และแนวทางการทำงาน การยึดถือประชาชนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นหัวใจของการทำงานจะต้องครอบคลุมทุกมิติ ทั้งมิติการดำเนินชีวิตประจำวัน มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางธุรกิจ มิติทางสังคม มิติทางประเพณี วัฒนธรรม และมิติการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

3) การดำเนินโครงการในระดับหมู่บ้าน

ต้องยึดหลักการ “งบประมาณของประชาชน” คือเปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้นำเสนอ พิจารณาดัดสินใจใช้เงินกันเองตามความต้องการของประชาชน ชุมชนอย่างแท้จริง ในลักษณะ “คิดเอง ทำเอง รับผิดชอบเอง” โดยข้าราชการกระทรวงมหาดไทยจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ดำเนินการถูกต้องตามระเบียบการใช้จ่ายเงิน และไม่ผิดขั้นตอนของกฎหมายเท่านั้น และต้องไม่เข้าไปชี้นำ ครอบงำ หรือ ดัดสินใจแทนประชาชน

4) ต้องเป็นหน่วยงานหลักในการป้องกันภัยพิบัติทางเศรษฐกิจของประเทศ

เนื่องจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภัยพิบัติจากอุบัติเหตุ หรือภัยพิบัติอันเกิดจากมนุษย์ ถือเป็นภัยพิบัติทางเศรษฐกิจ เช่น ราคาพืชผลการเกษตรตกต่ำ โรงงานเล็กจ้างคนงาน ธุรกิจการเงินนอกระบบ แพ้ระบาด เศรษฐกิจในชุมชนถูกแทรกแซง ทำให้ประชาชนมีรายได้ลดลงไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ปัญหาเหล่านี้มักจะเกิดขึ้นในชนบท ถือว่าภารกิจที่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทั้งสิ้น ทั้งเรื่องราคาสินค้าเกษตร การเลิกจ้าง การชุมนุม การประท้วงและมีการปิดถนน ดังนั้น กระทรวงมหาดไทยต้องเข้าไปเกาะติดสถานการณ์ตั้งแต่นั้น เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาให้ประชาชนได้ทันทั่วถึง

5) การส่งเสริมอาชีพผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

ให้มีการส่งเสริมอาชีพควบคู่กับการส่งเสริมการตลาดและส่งเสริมการจำหน่ายด้วย ต้องทำให้ครบวงจร การส่งเสริมอาชีพจะต้องคำนึงถึงผลประกอบการในเชิงธุรกิจ และความเป็นไปได้ทางการตลาด ศักยภาพในการทำกำไร

6) การออกเอกสารสิทธิที่ดินทำกินให้แก่ประชาชน

ต้องเร่งรัดตรวจสอบ ออกเอกสารสิทธิ และตอบคำถามประชาชนได้ชัดเจน หากตรวจสอบพบความไม่ถูกต้อง ชอบธรรม ต้องกล้าเพิกถอน แต่หากพบว่าถูกต้องตามกฎหมายต้องกล้าออกเอกสารสิทธิให้ประชาชน โดยต้องยึดกฎหมายเป็นหลัก

7) การปราบปรามยาเสพติดและผู้มีอิทธิพล

มีการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และดำเนินมาตรการกดดันทางสังคมต่อผู้มีอิทธิพลที่ละเมิดกฎหมาย คิดหาแนวทางในการให้สังคมเข้ามามีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรม และกดดันให้เลิกพฤติกรรมและการกระทำทุกชนิดที่เป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติ

8) การแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้

ยึดแนวทางพระราชดำรัส “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” เป็นแนวทางในการดำเนินงานควบคู่ไปกับการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข และการเสริมสร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่ประชาชน

9) การบริการประชาชน

จัดตั้ง “หน่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ให้บริการประชาชนเคลื่อนที่เข้าไปให้บริการทุกเรื่องถึงหมู่บ้าน เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน และลดภาระค่าใช้จ่ายการเดินทางของประชาชน จัดทำให้อสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน

3.3.4 โครงการสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจน

1) โครงการพัฒนาชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่

เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรรายย่อย โดยกำหนดยุทธศาสตร์ส่งเสริมองค์ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาชุมชนต้นแบบตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ได้ดำเนินการติดต่อกันมาตั้งแต่ปี 2552 จนถึงปัจจุบัน โดยมีการกำหนดกรอบการพัฒนาเพื่อก่อเกิดจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองของสมาชิกชุมชน ขับเคลื่อนสู่การรวมกลุ่มพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชนและระหว่างชุมชน และพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งใช้กิจกรรมเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้เกษตรกรนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต และการดำเนินกิจกรรมด้านการเกษตร

2) โครงการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรายย่อยที่เป็นหนี้สินนอกระบบ

เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยที่ได้รับการแก้ไขปัญหานี้สินนอกระบบแล้ว มีทัศนคติที่ดีในการดำรงชีวิต มีความรู้เพียงพอในการประกอบอาชีพที่เหมาะสม มีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีพ มีเงินออมเหลือเก็บสำหรับการสร้างฐานะที่มั่นคงและชำระหนี้ได้ ซึ่งในระยะยาวจะช่วยให้เกษตรกรมีชีวิตและฐานะที่มั่นคง และจะส่งผลให้ประเทศชาติมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงได้จัดทำโครงการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรายย่อยที่เป็นหนี้สินนอกระบบ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงชีวิตและพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพให้มีความเข้มแข็งและมีรายได้ที่มั่นคง ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยกำหนดกรอบแนวทางการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพคือวิถีชีวิต เป็นการปรับวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีทำกิน เป็นการลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลผลิตอาชีพหลัก ทั้งนี้ได้มีการติดตามประเมินผล เพื่อให้คำปรึกษาและทราบปัญหาในกระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพ นำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงให้เหมาะสมต่อเกษตรกรและชุมชนต่อไป ซึ่งวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานโครงการ คือเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรโครงการให้เกิดจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง และรวมกลุ่มกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งเพื่อพัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพให้สามารถลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลผลิตได้อย่างเหมาะสม

3) โครงการประกันรายได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าว ข้าวโพด และมันสำปะหลัง

จากการที่รัฐบาลได้นำมาตรการการรับจำนำผลิตผลมาใช้ในการแก้ไขปัญหาการค้าการผลิตผลตกต่ำ โดยการกำหนดราคารับจำนำสูงกว่าราคาตลาดในระดับที่สูงมาก ส่งผลให้กลไกตลาดไม่สามารถทำงานได้เป็นปกติ รัฐบาลต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ทั้งค่าแปรสภาพ ค่าเก็บรักษา ค่าตรวจคุณภาพและระบายสินค้า ประกอบกับมีสินค้าจำนำเก็บไว้เป็นระยะเวลานาน ทำให้เสื่อมคุณภาพและต้องขายจนเกิดการขาดทุน ก่อให้เกิดภาระทางการคลังเป็นจำนวนมาก การประกันรายได้เกษตรกรจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาความเสี่ยงด้านรายได้ที่จะช่วยให้เกษตรกรมีความมั่นใจ สามารถวางแผนการตัดสินใจลงทุนผลิตสินค้าเกษตรได้โดยไม่ต้องกังวลว่า เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะประสบปัญหารายได้ต่ำจนต้องขาดทุน เริ่มต้นเมื่อเดือนพฤษภาคม 2552 โดยดำเนินการในพืชเศรษฐกิจ 3 ตัว คือ มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และข้าว โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานโครงการประกันรายได้เพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรได้รับราคามันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และข้าวเปลือกที่สูงขึ้น และเพื่อลดภาระงบประมาณค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในการช่วยเหลือเกษตรกร รวมทั้งเป็นการใช้กลไกตลาดในการสร้างเสถียรภาพราคาในระยะยาวและมีความยั่งยืน

3.4 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนในช่วงปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

ในการศึกษาภาวะความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรยากจนครั้งนี้ใช้ข้อมูลปีเพาะปลูก 2544/45 2547/48 2549/50 2550/51 และ 2551/52 โดยได้นำค่าระดับการครองชีพขั้นต่ำสุดสำหรับประชากรหรือค่าเส้นความยากจนที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติคำนวณ มาใช้เป็นระดับอ้างอิงในการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรซึ่งได้มีการประมาณค่าเส้นความยากจนของครัวเรือนทั้งประเทศมีค่าเท่ากับ 14,280 14,904 16,632 17,316 และ 18,948 บาทต่อคนต่อปี ตามลำดับ นำมาวัดกับรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนต่อปีของครัวเรือนเกษตรซึ่งหากรายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนต่อปีของครัวเรือนใดต่ำกว่าเส้นความยากจนในแต่ละปี ถือว่าครัวเรือนนั้นตกอยู่ในภาวะความยากจน ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวครัวเรือนเกษตรกรยากจนมีสภาพความเป็นอยู่ ดังนี้

3.4.1 สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรยากจนในภาพรวม

1) รายได้สุทธิ

จากตารางที่ 1 พบว่า รายได้สุทธิครัวเรือนโดยเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรยากจนในระดับประเทศเพิ่มขึ้นจาก 32,769 บาท ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 46,614 บาท ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ร้อยละ 5.16 สำหรับในระดับภาค พบว่า มีแนวโน้มลักษณะเดียวกันกับระดับประเทศ โดยภาคเหนือมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากที่สุด ร้อยละ 8.35 รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยน้อยที่สุด เท่ากับ 6.92 2.80 และ 2.76 ตามลำดับ (ตารางผนวกที่ 1)

ตารางที่ 1 รายได้สุทธิของครัวเรือนยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/คน)	7,397	8,510	9,921	10,415	11,125	6.11
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/ครัวเรือน)	32,769	34,465	39,189	42,806	46,614	5.16

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

2) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

จากตารางที่ 2 พบว่า ขนาดเนื้อที่ถือครองโดยเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรยากจนในระดับประเทศ ลดลงจาก 19.77 ไร่ต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เหลือ 17.80 ไร่ต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีแนวโน้มลดลง ร้อยละ 0.89 ต่อปี ลักษณะการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่นา แต่มีแนวโน้มลดลงจาก 12.61 ไร่/ครัวเรือน ในปี 2544/45 เหลือ 10.91 ไร่/ครัวเรือน ในปี 2551/52 รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินสำหรับพืชไร่และไม้ผลไม้ยืนต้น ซึ่งมีแนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดินเพิ่มขึ้น ส่วนที่ปล่อยรกร้างว่างเปล่า ที่ผสมผสานมีขนาดลดลง และที่เพาะเลี้ยงประมงมีขนาดเล็กลง สำหรับในระดับภาค ส่วนใหญ่ก็มีแนวโน้มลักษณะเดียวกันกับระดับประเทศ คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่นามากที่สุดและมีแนวโน้มลดลง ยกเว้นภาคใต้ การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นไม้ผลไม้ยืนต้น แต่มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่การทำนามีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น (ตารางภาคผนวกที่ 2 ถึง ตารางภาคผนวกที่ 5)

ตารางที่ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	19.77	19.66	19.62	19.96	17.80	-0.89
- ที่อยู่อาศัย	0.84	0.66	0.73	1.04	0.71	0.35
- ที่น่าน้ำขึ้น	0.31	0.56	0.29	0.49	0.19	-4.25
- ที่นาลุ่มปานกลาง	7.62	5.91	7.52	6.58	6.28	-1.65
- ที่นาดอน	4.68	4.67	4.78	4.75	4.44	-0.31
- ไร่ไร่	2.96	3.84	2.99	3.64	2.90	0.04
- ที่สวนไม้ผล	1.86	1.96	1.95	2.03	2.08	2.03
- ที่สวนผัก	0.13	0.35	0.22	0.13	0.16	-0.84
- ที่ไม้ดอกประดับ	0.01	0.01	0.03	0.02	0.02	25.36
- พุ่มหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.11	0.22	0.09	0.32	0.21	9.46
- ที่รกร้าง	0.66	0.54	0.42	0.38	0.36	-8.71
- ที่ป่าถือครอง	0.23	0.17	0.22	0.15	0.12	-6.71
- ห้วย หนอง คลอง บึง	0.06	0.05	0.05	0.06	0.04	-4.65
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.11	0.43	0.16	0.13	0.14	-1.38
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.05	0.12	0.06	0.15	0.09	9.07
- ที่ฟาร์มผสมผสาน	0.13	0.20	0.11	0.08	0.06	-11.68

ที่มา : จำนวนจากการสำรวจ

3) ลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ของครัวเรือนเกษตรยากจน ในระดับประเทศ (ตารางที่ 3) ส่วนใหญ่ลักษณะการถือครองที่เป็นโฉนดและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จาก 6.19 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 6.89 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 ในขณะที่การถือครองที่ดินในลักษณะอื่น มีแนวโน้มลดลง ยกเว้น การเช่าที่ดินทำกินของครัวเรือนเกษตรยากจนมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ในระดับภาค ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ยกเว้นภาคกลาง การเช่าที่ดินกลับมีแนวโน้มน้อยลง (ตารางผนวกที่ 6 ถึงตารางผนวกที่ 9)

ตารางที่ 3 การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรรายจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	19.77	19.66	19.62	19.96	17.80	-0.89
- โฉนด	6.19	6.65	8.14	7.95	6.89	2.92
- น.ส.3	2.54	1.96	1.37	1.54	1.07	-10.78
- ส.ค.1	0.46	0.32	0.18	0.25	0.35	-6.82
- ใบจอง	0.16	0.17	0.08	0.06	0.12	-9.57
- ใบไต่สวน	0.05	0.05	0.02	0.02	0.01	-20.54
- ใบเหยียบย่ำ	0.08	0.03	0.08	0.02	0.01	-19.11
- น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.29	0.29	0.20	0.20	0.16	-8.18
- ภ.ท.บ.5	1.58	1.33	1.02	0.98	1.06	-6.64
- ส.ป.ก.4-01	2.60	3.11	2.70	2.82	2.62	-0.08
- เช่า	3.63	3.72	4.11	4.52	3.23	0.45
- ได้ทำฟรี	2.19	1.61	1.49	1.35	1.63	-5.18
- อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.00	0.00	0.24	0.00	0.36	-12.16
- การถือครองอื่นๆ	0.00	0.41	0.01	0.23	0.29	-24.51
ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ						

4) การชลประทาน

จากตารางที่ 4 ครัวเรือนเกษตรรายจนในระดับประเทศ ส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานเกินร้อยละ 80 แต่มีแนวโน้มลดลง โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่ดินในเขตชลประทานเพิ่มมากขึ้นจากเนื้อที่ถือครอง 2.69 ไร่/ครัวเรือน ในปี 2544/45 เป็น 2.97 ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือคิดเป็นอัตราเพิ่มร้อยละ 2.35 ในระดับภาคก็มีลักษณะการชลประทานเช่นเดียวกันกับระดับประเทศ โดยในภาคใต้เขตชลประทานเพิ่มมากขึ้นมากที่สุด คืออัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 17.46 ต่อปี รองลงมาเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือภาคกลาง และภาคเหนือ (ตารางผนวกที่ 10)

ตารางที่ 4 เขตชลประทานของครัวเรือนเกษตรรายจน ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	19.77	19.66	19.62	19.96	17.80	-0.89
- เขตชลประทาน	2.69	3.52	3.53	3.62	2.97	2.35
- นอกเขตชลประทาน	17.08	16.14	16.09	16.34	14.83	-1.47
ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ						

5) การจ้างนอชชายฝักที่ดิน

จากตารางที่ 5 การจ้างนอชชายฝักที่ดินของครัวเรือนเกษตรรายจน ในระดับประเทศ ส่วนใหญ่ไม่มีการจ้างนอชชายฝัก และมีแนวโน้มลดลงจาก 16.69 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เหลือ 14.31 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือลดลงในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 1.79 ต่อปี ในขณะที่เดียวกันการจ้างนอชผู้อื่นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จาก 2.83 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 3.35 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.22 ต่อปี ในระดับภาคก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือที่ดินไม่ได้จ้างนอชชายฝักมีแนวโน้มลดลง แต่การจ้างนอชชายฝักมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยภาคใต้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากที่สุดคือ อัตราเพิ่มร้อยละ 7.8 รองลงมาเป็นภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ในขณะที่เดียวกันที่ดินที่ไม่มีปัญหา มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับระดับประเทศ แต่ภาคกลางและภาคใต้ ที่ดินที่ไม่มีปัญหา กลับมีแนวโน้มลดลง (ตารางผนวกที่ 11)

ตารางที่ 5 การจ้างนอชชายฝักและปัญหาของดินของครัวเรือนเกษตรรายจน ระดับประเทศ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	19.77	19.66	19.62	19.96	17.80	-0.89
- จ้างผู้อื่น	2.83	2.93	3.66	4.02	3.35	4.22
- ชายฝักผู้อื่น	0.02	0.06	0.03	0.01	0.01	-14.31
- รับจ้างผู้อื่น	0.17	0.13	0.12	0.08	0.12	-7.71
- รับชายฝักผู้อื่น	0.05	0.01	0.01	0.01	0.01	-22.81
- ไม่จ้างนอชชายฝัก	16.69	16.53	15.81	15.85	14.31	-1.79
- ดินไม่มีปัญหา	16.97	16.79	17.84	18.77	16.06	0.26
- ดินมีปัญหา	2.80	2.87	1.79	1.19	1.74	-10.04

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6) หนี้สินปลายปี

6.1) หนี้สินจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้

จากตารางที่ 6 ขนาดหนี้สินของครัวเรือนเกษตรรายจน เฉลี่ยในระดับประเทศ มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นจาก 35,652 บาทต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 54,997 บาทต่อครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.98 ต่อปี โดยมีวัตถุประสงค์สำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากที่สุด มีอัตราเพิ่มร้อยละ 10.87 ต่อปี รองลงมาคือ ซื้อที่ดินเกษตร ซ่อมแซมที่อยู่อื่นๆ ในเกษตร อื่นๆ นอกเกษตร ใช้หนี้สินเดิม ซ่อมสร้างโรงเรือน และซื้อเครื่องมือเครื่องจักรเกษตร เพิ่มขึ้นน้อยที่สุด ส่วนหนี้สินวัตถุประสงค์เพื่อซื้อวัสดุปัจจัยในการผลิต เช่น พันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช ปุ๋ย ยา วัสดุการเกษตร กลับมีแนวโน้มลดลง ในระดับภาคก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือกู้เงินเพื่อวัตถุประสงค์ในการซื้อปัจจัยการผลิตลดลง แต่เพื่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยภาคเหนือมากที่สุดถึงร้อยละ 14.34 รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง (ตารางผนวกที่ 12 ถึงตารางผนวกที่ 15)

ตารางที่ 6 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรยากจน จำแนกตามวัตถุประสงค์ ระดับประเทศ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	35,652	48,651	21,677	46,099	54,997	2.98
- พันธุ์สัตว์	5,981	3,775	1,159	6,386	3,190	-7.50
- พันธุ์พืช	1,004	1,368	132	667	1,360	-5.92
- ปุ๋ย	3,944	5,915	1,896	5,007	4,863	-0.18
- ยา	497	785	132	269	123	-19.33
- วัสดุเกษตร	1,493	1,119	418	962	1,999	-2.08
- เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	1,806	1,568	803	2,325	2,000	0.85
- ซ่อมสร้างโรงเรือน	178	55	67	150	192	1.72
- รอขายผลผลิต	156	82	29	68	164	-6.02
- ซื้อที่ดินเกษตร	1,304	1,014	1,425	1,903	2,174	8.40
- อื่นๆเกษตร	8,684	15,868	8,225	12,148	17,730	6.14
- ซ่อมแซมที่อยู่	1,400	2,110	1,675	1,716	3,186	7.82
- วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	396	316	232	134	268	-9.87
- ซื้อที่ดินนอกเกษตร	53	95	239	0	26	-24.33
- ใช้น้ำสินเดิม	1,334	2,852	727	1,077	3,245	2.32
- ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	3,211	6,517	2,260	6,973	9,088	10.87
- กู้เพื่อการศึกษา	1,172	1,358	211	537	832	-11.92
- อื่นๆ นอกเกษตร	3,038	3,854	2,043	5,777	4,556	5.64

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6.2) หนี้สินจำแนกตามแหล่งเงินกู้

จากตารางที่ 7 เมื่อจำแนกตามแหล่งเงินกู้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรยากจนกู้ทั้งในระบบและนอกระบบ โดยการกู้นอกระบบนั้น ส่วนใหญ่จะกู้จากญาติพี่น้องแต่มีแนวโน้มลดลง ซึ่งแหล่งกูนอกระบบที่ครัวเรือนยากจนมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น คือพ่อค้าท้องที่/ท้องถิ่น และกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ อัตราเพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 8.64 และ 8.80 ตามลำดับ ในขณะที่กู้จากพ่อค้าท้องที่/ท้องถิ่น และกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลับมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ส่วนการกู้ในระบบนั้นส่วนใหญ่กู้จาก ชกส. มากที่สุด และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น นอกจาก ชกส. แล้วแหล่งเงินกู้ที่เกษตรกรยากจนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นคือ บริษัทเงินทุน สหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์ กองทุนหมู่บ้านธนาคารประชาชน แต่แนวโน้มกู้เงินจาก SML มากที่สุดถึงแม้จะเป็นส่วนน้อยก็ตาม ในระดับภาคก็มีลักษณะคล้ายกับระดับประเทศ (ตารางผนวกที่ 16 ถึงตารางผนวกที่ 19)

ตารางที่ 7 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรรายกจน จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ระดับประเทศ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	35,652	48,651	21,677	46,099	54,997	2.98
- ญาติพี่น้อง	1,635	1,881	1,075	1,074	1,393	-5.40
- เพื่อนบ้าน	556	982	275	536	425	-6.49
- เจ้าของที่ดิน นายทุน	873	970	287	584	584	-8.88
- เจ้าของโรงงาน	150	185	146	146	30	-14.49
- พ่อค้าท้องที่ ท้องถิ่น	307	469	175	577	368	2.26
- กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	332	752	404	277	598	1.64
- อื่นๆ นอกกระบบ	187	347	71	455	168	-0.73
- ธกส	19,010	29,035	13,186	26,142	31,515	3.93
- บริษัทเงินทุน	103	329	155	531	595	24.64
- ธนาคารพาณิชย์	1,003	1,911	438	1,433	306	-12.51
- ธ ออมสิน	195	254	307	188	156	-2.10
- ธ อาคารสงเคราะห์	74	110	273	177	0	-27.60
- สหกรณ์	3,259	5,713	1,550	3,708	5,425	1.28
- กลุ่มเกษตรกร	76	214	433	75	373	16.03
- กองทุนหมู่บ้าน	6,561	11,788	2,561	9,223	11,745	2.59
- ธ ประชาชน	21	45	18	29	163	18.69
- SML	0	39	21	132	239	105.47
- อื่นๆ ในระบบ	1,308	1,750	300	813	913	-10.42

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6.3) หนี้สินปลายปี จำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้

จากตารางที่ 8 เมื่อจำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้ พบว่า ส่วนใหญ่แล้วใช้หลักทรัพย์มาค้ำประกันเงินกู้ รองลงมาคือ กลุ่มค้ำประกัน บุคคลค้ำประกัน และผลผลิตค้ำประกัน และการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน และกลุ่มค้ำประกันเงินกู้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่ใช้บุคคลค้ำประกัน และผลผลิตค้ำประกันมีแนวโน้มลดลง (ตารางผนวกที่ 20)

ตารางที่ 8 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรรายกจน จำแนกตามการค้ำประกัน ระดับประเทศ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้ำชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	35,652	48,651	21,677	46,099	54,997	2.98
- บุคคลค้ำ	9,589	13,136	68	13,998	10,903	-10.16
- กลุ่มค้ำ	11,793	18,456	5,441	11,578	21,049	1.42
- หลักทรัพย์ค้ำ	14,030	23,026	11,656	20,428	22,715	4.25
- ผลผลิตค้ำ	240	201	213	95	330	-2.09

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6.4) หนี้สินปลายปีจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้

จากตารางที่ 9 เมื่อจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ พบว่า ในระดับประเทศ ส่วนใหญ่นำเงินไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นร้อยละ 3.35 ในขณะที่เดียวกันการนำเงินกู้ไปใช้หนี้เก่า และอื่นๆ มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกันในอัตราเพิ่มร้อยละ 1.46 และ 3.61 ตามลำดับ ส่วนการนำเงินกู้ไปใช้เพื่อการศึกษาและเพื่อบริโภคในครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง สำหรับการนำเงินกู้ไปใช้ในระดับภาค พบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับระดับประเทศ ส่วนภาคกลางและภาคใต้มีแนวโน้มลดลงในทุกกรณี (ตารางผนวกที่ 21)

ตารางที่ 9 หนี้สินปลายปีจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ ครัวเรือน)	35,652	48,651	21,677	46,099	54,997	2.98
- ตรงตามวัตถุประสงค์	32,995	45,135	20,516	44,346	51,334	3.35
- ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์	2,656	4,127	1,160	1,753	3,663	-3.36

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6.5) หนี้สินปลายปีจำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ

จากตารางที่ 10 เมื่อจำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ พบว่า ในระดับประเทศ เกินร้อยละ 60 ยังไม่ถึงกำหนดชำระคืน และการค้างชำระหนี้ที่สาเหตุเพราะต้องรอขายผลผลิต ผลผลิตเสียหาย การพักชำระหนี้/ลดภาระหนี้ และปรับโครงสร้างหนี้ มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่การค้างชำระเพราะนำรายได้ไปใช้ทางด้านอื่นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ในระดับภาคก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับระดับประเทศ ยกเว้นภาคใต้ ส่วนใหญ่ค้างชำระเพราะพืชผลเสียหายและรอขายผลผลิต (ตารางผนวกที่ 22)

ตารางที่ 10 หนี้สินปลายปีของครัวเรือนเกษตรรายกจน จำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ ระดับประเทศ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	35,652	48,651	21,677	46,099	54,997	2.98
- ไม่ถึงกำหนด	23,783	38,013	14,214	36,483	45,491	5.37
- รอขายผลผลิต	887	1,367	530	176	1,102	-9.96
- นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	2,553	3,281	1,653	3,052	3,603	2.09
- พืชผลเสียหาย	989	2,173	819	1,115	785	-4.83
- พักชำระหนี้	6,369	3,016	1,411	1,598	1,252	-21.23
- ปรับโครงสร้าง	1,072	1,640	844	1,435	962	-1.54
- เหตุผลการค้างชำระอื่นๆ	0	1,009	2,206	2,240	1,801	189.44

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

3.4.2 สภาพความเป็นอยู่ของครว้เรือนเกษตรยาจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ช่วงปีเพาะปลูก 2544/45 - 2551/52

1) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

จากตารางที่ 11 พบว่า ขนาดเนื้อที่ถือครองของครว้เรือนเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างโดยเฉลี่ยลดลงจาก 21.61 ไร่ต่อครว้เรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เหลือ 19.19 ไร่ต่อครว้เรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีแนวโน้มลดลง ร้อยละ 0.01 ต่อปี ลักษณะการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่นาซึ่งมีแนวโน้มลดลงจาก 17.08 ไร่/ครว้เรือน ในปี 2544/45 เหลือ 15.00 ไร่/ครว้เรือน ในปี 2551/52 รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินสำหรับพืชไร่มีแนวโน้มลดลงเช่นเดียวกัน ส่วนไม้ผลไม้อื่นต้นที่สวนผัก ที่ไม้ดอกไม้ประดับ พืชหญ้าเลี้ยงสัตว์ ที่เพาะเลี้ยงประมง และที่เลี้ยงปศุสัตว์ มีแนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดินเพิ่มขึ้น ส่วนที่ปล่อยรกร้างว่างเปล่า ที่ผสมผสาน มีขนาดลดลง

ตารางที่ 11 การใช้ประโยชน์ที่ดินของครว้เรือนเกษตรยาจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครว้เรือน)	21.61	21.25	19.97	20.87	19.19	-0.01
- ที่อยู่อาศัย	0.81	0.61	0.76	0.85	0.67	-0.01
- นา	17.08	15.05	14.34	15.05	15.00	-0.02
- พืชไร่	2.13	3.45	3.02	2.80	1.82	-0.01
- ไม้ผล/ไม้อื่นต้น	0.41	0.83	1.13	1.07	0.85	0.12
- ที่สวนผัก	0.09	0.27	0.14	0.11	0.12	0.01
- ที่ไม้ดอกประดับ	0.00	0.00	0.00	0.03	0.01	0.59
- พืชหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.12	0.09	0.06	0.13	0.14	0.02
- ที่รกร้าง	0.54	0.38	0.27	0.59	0.27	-0.06
- ที่ป่าถือครอง	0.15	0.06	0.06	0.01	0.11	-0.15
- ห้วย หนอง คลอง บึง	0.05	0.06	0.00	0.03	0.03	-0.15
- ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.02	0.16	0.09	0.07	0.03	0.10
- ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.01	0.07	0.05	0.03	0.03	0.11
- ฟาร์มผสมผสาน	0.20	0.22	0.03	0.09	0.10	-0.17

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

2) ลักษณะการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดินของครว้เรือนเกษตรยาจน (ตารางที่ 12) ส่วนใหญ่มีลักษณะการถือครองที่ดินที่เป็นโฉนด และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 7.98 ไร่/ครว้เรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 8.37 ไร่/ครว้เรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 ลักษณะการถือครองที่ดินในลักษณะอื่นส่วนใหญ่มีแนวโน้มลดลง แต่การเช่าที่ดินทำกินของครว้เรือนเกษตรยาจนมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกันกับครว้เรือนยาจนในระดับประเทศ

ตารางที่ 12 การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรยากจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	21.61	21.25	19.97	20.87	19.19	-0.01
- โฉนด	7.98	7.86	8.27	9.52	8.37	0.02
- น.ส.3	3.15	2.06	1.48	2.00	1.29	-0.11
- ส.ค.1	0.81	0.60	0.47	0.36	0.61	-0.08
- ใบจอง	0.12	0.09	0.06	0.05	0.07	-0.12
- ใบไต่สวน	0.03	0.07	0.00	0.00	0.02	0.20
- ใบเทียบย่ำ	0.14	0.06	0.21	0.00	0.00	0.02
- น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.24	0.17	0.19	0.10	0.09	-0.13
- ภ.ท.บ 5	1.53	1.57	1.26	0.75	0.90	-0.10
- ส.ป.ก.4-01	3.16	3.65	3.31	3.56	2.67	-0.01
-เช่า	2.61	3.27	3.39	2.89	2.95	0.02
- ได้ทำฟรี	1.84	1.61	1.12	1.48	1.34	-0.05
- อยู่ในเขตส.ป.ก.	0.00	0.00	0.20	0.00	0.64	-0.08
- การถือครองอื่นๆ	0.00	0.24	0.01	0.16	0.25	-0.29

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

3) การชลประทาน

จากตารางที่ 13 ครัวเรือนเกษตรยากจนส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานประมาณร้อยละ 88-95 แต่มีแนวโน้มลดลง โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่ดินในเขตชลประทานเพิ่มมากขึ้นจากเนื้อที่ถือครอง 1.11 ไร่/ครัวเรือน ในปี 2544/45 เป็น 2.11 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือคิดเป็นอัตราเพิ่มร้อยละ 0.05 ในขณะที่เดียวกันที่ดินนอกเขตชลประทานมีแนวโน้มลดลง จากเนื้อที่ถือครองนอกเขตชลประทาน 20.50 ไร่/ครัวเรือน ในปี 2544/45 เป็น 17.08 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52

ตารางที่ 13 การชลประทานของครัวเรือนเกษตรยากจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	21.61	21.25	19.97	20.87	19.19	-0.01
- เขตชลประทาน (ร้อยละ)	1.11	1.86	2.22	1.04	2.11	0.05
- นอกเขตชลประทาน (ร้อยละ)	5.14	8.75	11.12	4.98	11.00	-0.02
- นอกเขตชลประทาน (ร้อยละ)	20.50	19.39	17.75	19.83	17.08	-0.02
- นอกเขตชลประทาน (ร้อยละ)	94.86	91.25	88.88	95.02	89.00	-0.02

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

4) การจำหน่ายชายฝักที่ดิน

จากตารางที่ 14 การจำหน่ายชายฝักที่ดินของครัวเรือนเกษตรรายจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ส่วนใหญ่ไม่มีการจำหน่ายชายฝักเช่นกัน แต่มีแนวโน้มลดลงจาก 17.41ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เหลือ 15.01 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรืออัตราเพิ่มลดลงร้อยละ 0.02 ต่อปี ในขณะที่เดียวกันการจำหน่ายผู้อื่นและการขายฝักผู้อื่นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จาก 3.73 ไร่/ครัวเรือน และ 0.04 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 3.88 ไร่/ครัวเรือน และ 0.03 ไร่/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามที่ดินที่เกษตรกรรายจนถือครองอยู่ในภาคนี้ส่วนใหญ่เป็นดินที่ไม่มีปัญหา

ตารางที่ 14 การจำหน่ายชายฝักของครัวเรือนเกษตรรายจน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	21.61	21.25	19.97	20.87	19.19	-0.01
- จำหน่ายผู้อื่น	3.73	3.12	3.96	3.93	3.88	0.02
- ขายฝักผู้อื่น	0.04	0.12	0.08	0.02	0.03	0.07
- รับจำหน่ายผู้อื่น	0.36	0.30	0.16	0.15	0.26	-0.09
- รับขายฝักผู้อื่น	0.07	0.00	0.02	0.02	0.00	-0.48
- ไม่จำหน่ายชายฝัก	17.41	17.71	15.74	16.75	15.01	-0.02
ดินไม่มีปัญหา	17.91	18.16	18.23	19.39	17.28	0.01
ดินมีปัญหา	3.70	3.10	1.73	1.49	1.90	-0.08

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5) หนี้สินปลายปี

5.1) หนี้สินปลายปีจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้

จากตารางที่ 15 ขนาดหนี้สินของครัวเรือนเกษตรรายจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นจาก 31,542 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 55,072 บาท/ครัวเรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.012 ต่อปี โดยมีวัตถุประสงค์สำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และอื่นๆ ในการเกษตรมากที่สุด นอกจากนี้วัตถุประสงค์เพื่อซ่อมแซมที่อยู่ ซ้อมที่ดินเกษตร อื่นๆ ในเกษตรกรรมเพื่อการศึกษา และอื่นๆ นอกเกษตร ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน ส่วนหนี้สินวัตถุประสงค์เพื่อซื้อวัสดุปัจจัยในการผลิต เช่น พันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช ปุ๋ย ยา วัสดุการเกษตร กลับมีแนวโน้มลดลง

ตารางที่ 15 หนี้สินปลายปีจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ของครัวเรือนเกษตรยากจน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/4 5	2547/4 8	2549/5 0	2550/5 1	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ ครัวเรือน)	31,542	43,521	14,392	28,587	55,072	0.01
- พันธุ์สัตว์	5,874	2,877	697	641	2,104	-0.25
- พันธุ์พืช	684	989	312	0	2,174	-0.31
- ปุ๋ย	4,085	7,646	1,952	1,576	4,791	-0.08
- ยา	24	1,085	0	0	57	-0.34
- วัสดุเกษตร	1,520	815	390	298	471	-0.21
- เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	1,998	1,545	712	805	2,116	-0.06
- ซ่อมสร้างโรงเรือน	96	93	0	0	64	-0.42
- รอขายผลผลิต	61	51	76	245	0	-0.28
- ซื้ที่ดินเกษตร	626	1,291	564	874	983	0.03
- อื่นๆ เกษตร	6,622	7,136	1,789	9,222	13,973	0.05
- ซ่อมแซมที่อยู่	807	1,981	1,217	1,677	3,633	0.15
- วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	438	475	31	53	0	-0.74
- ซื้ที่ดินนอกเกษตร	16	303	0	0	9	-0.39
- ใช้หนี้สินเดิม	2,288	3,613	787	795	2,934	-0.08
- ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	3,397	10,206	3,741	7,920	14,881	0.14
- กู้เพื่อการศึกษา	831	1,298	471	993	1,407	0.03
- อื่นๆ นอกเกษตร	2,174	2,118	1,654	3,487	5,475	0.11

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.2) หนี้สินปลายปีจำแนกตามแหล่งเงินกู้

จากตารางที่ 16 เมื่อจำแนกตามแหล่งเงินกู้ พบว่า ครัวเรือนเกษตรยากจนกู้ทั้งในระบบและนอกระบบ สำหรับการกู้นอกระบบนั้น ส่วนใหญ่จะกู้จากญาติพี่น้องและเจ้าของที่ดินแต่มีแนวโน้มลดลง ซึ่งแหล่งกู้นอกระบบที่มีแนวโน้มการกู้เพิ่มมากขึ้นของครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง คือเจ้าของโรงงาน และพ่อค้าท้องถิ่น/ท้องถิ่น ส่วนการกู้ในระบบนั้นส่วนใหญ่กู้จาก ธกส. มากที่สุด และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นจาก 14,907 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 28,967 บาท/ครัวเรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 รองลงมาเป็น กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์

ตารางที่ 16 หนี้สินปลายปีจำแนกตามแหล่งเงินกู้ของครัวเรือนเกษตรรายกจน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/4	2547/4	2549/5	2550/5	2551/5	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	31,542	43,521	14,392	28,587	55,072	0.01
- ญาติพี่น้อง	1,326	2,432	625	909	1,248	-0.07
- เพื่อนบ้าน	389	679	415	525	280	-0.03
- เจ้าของที่ดิน นายทุน	1,790	726	204	1,047	1,017	-0.10
- เจ้าของโรงงาน	0	134	0	263	88	0.54
- พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	122	36	25	175	92	0.00
- กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	228	464	3	261	405	-0.08
- อื่นๆ นอกกระบบ	169	420	25	34	193	-0.16
- ธกส.	14,907	21,225	9,121	14,924	28,967	0.03
- บริษัทเงินทุน	78	30	0	0	56	-0.36
- ธนาคารพาณิชย์	534	767	420	88	134	-0.25
- ธ ออมสิน	80	532	39	5	55	-0.28
- ธ อาคารสงเคราะห์	65	31	0	635	0	-0.32
- สหกรณ์	3,121	5,328	1,345	1,785	6,678	-0.01
- กลุ่มเกษตรกร	62	156	40	77	405	0.13
- กองทุนหมู่บ้าน	7,587	12,239	1,675	7,266	13,703	-0.01
- ธ ประชาชน	21	67	13	103	93	0.17
- SML	0	24	0	88	406	0.68
- อื่นๆ ในระบบ	1,063	1,705	441	403	1,249	-0.08

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.3) หนี้สินปลายปีจำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้

จากตารางที่ 17 เมื่อจำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้ พบว่า ส่วนใหญ่แล้วใช้หลักทรัพย์มาค้ำประกันเงินกู้ และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 10,596 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 21,492 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 ส่วนการค้ำประกันเงินกู้โดยใช้กลุ่มค้ำประกันบุคคลค้ำประกัน และผลผลิตค้ำประกัน มีแนวโน้มลดลง

ตารางที่ 17 หนี้สินปลายปีจำแนกตามการค้ำประกันเงินกู้ของครัวเรือนเกษตรรายกจน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	31,542	43,521	14,392	28,587	55,072	0.01
- บุคคลค้ำ	9,064	13,146	0	15,170	12,713	-0.19
- กลุ่มค้ำ	11,750	18,350	2,347	4,395	20,518	-0.07
- หลักทรัพย์ค้ำ	10,596	14,209	7,780	8,987	21,492	0.04
- ผลผลิตค้ำ	132	384	153	35	349	-0.03

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.4) หนี้สินปลายปีจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้

จากตารางที่ 18 เมื่อจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ พบว่า นำเงินไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นจาก 28,903 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 53,436 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2551/52 หรืออัตราเพิ่มร้อยละ 0.02 ส่วนการนำเงินกู้ไปใช้หนี้เก่าเพื่อการศึกษาเพื่อบริโภคและอื่นๆ มีแนวโน้มลดลง

ตารางที่ 18 หนี้สินปลายปีจำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ของครัวเรือนเกษตรรายจน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	31,542	43,521	14,392	28,587	55,072	0.01
- ตรงตามวัตถุประสงค์	28,903	40,575	14,170	28,026	53,436	0.02
- หนี้เก่า	589	1,424	19	245	650	-0.16
- เพื่อการศึกษา	283	176	0	18	42	-0.46
- เพื่อบริโภค	1,138	1,006	203	210	392	-0.23
- อื่นๆ	628	588	0	88	553	-0.29

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.5) หนี้สินปลายปีจำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ

จากตารางที่ 19 เมื่อจำแนกตามเหตุผลการค้างชำระ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ยังไม่ถึงกำหนดชำระคืนและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น นอกจากนี้เหตุผลการค้างชำระที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกันคือรอขายผลผลิตและการปรับโครงสร้างหนี้ ส่วนการค้างชำระหนี้ที่สาเหตุเพราะนำรายได้ไปใช้ทางด้านอื่นๆ และการพักชำระหนี้มีแนวโน้มลดลง

ตารางที่ 19 หนี้สินปลายปีจำแนกตามเหตุผลการค้างชำระของครัวเรือนเกษตรรายจน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินค้างชำระปลายปี (บาท/ครัวเรือน)	31,542	43,521	14,392	28,587	55,072	0.01
- ไม่ถึงกำหนด	21,181	33,040	7,588	22,919	47,051	0.03
- รอขายผลผลิต	509	2,069	1,335	325	1,338	0.03
- นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	2,462	2,038	1,289	1,632	2,967	-0.02
- พืชผลเสียหาย	926	1,563	25	9	754	-0.40
- พักชำระหนี้	5,825	3,075	89	1,182	1,117	-0.32
- ปรับโครงสร้าง	639	1,585	1,602	1,232	560	0.02
- เหตุผลการค้างชำระอื่นๆ	0	1,037	2,465	1,287	1,286	0.99

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

6) เปรียบเทียบทรัพย์สิน - หนี้สิน

ทรัพย์สินต่างๆ ของครัวเรือนแสดงถึงรายได้สะสมของครัวเรือนที่เก็บไว้ในรูปของสิ่งของเครื่องใช้ ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนก็มีภาระหนี้สินค้างชำระที่ต้องชำระคืน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาร่วมกันเพื่อแสดงฐานะความเป็นอยู่ที่แท้จริงของครัวเรือน จากตารางที่ 20 พบว่า ครัวเรือนเกษตรมีมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมดเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 677,756 บาท/ครัวเรือน ในปีเพาะปลูก 2544/45 เป็น 848,629 บาท/ครัวเรือนในปีเพาะปลูก 2551/52 หรือมีอัตราเพิ่มร้อยละ 3.27 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทรัพย์สินคงที่ในเกษตร อย่างไรก็ตามครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างมีแนวโน้มของทรัพย์สินหมุนเวียนลดลง ในขณะที่หนี้สินระยะสั้นค้างชำระปลายปีมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เมื่อเทียบสัดส่วนมูลค่าทรัพย์สินหมุนเวียนกับภาระหนี้สินระยะสั้นที่ค้างชำระปลายปี ซึ่งเป็นการวัดความสามารถในการหาเงินสดมาเพื่อชำระหนี้ จะเห็นว่ามียอดน้อยกว่า 1 และมีแนวโน้มน้อยลงเรื่อยๆ แสดงว่าความคล่องตัวของครัวเรือนน้อยลง ซึ่งหมายความว่าครัวเรือนยากจนอาจจะต้องมีการกู้ยืมเพิ่มขึ้นหรือต้องขายทรัพย์สินดำเนินงานหรือทรัพย์สินคงที่ในปีต่อไปเพื่อให้ได้เงินสดมาใช้หนี้ (ตารางที่ 20)

ตารางที่ 20 เปรียบเทียบทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง
ปีเพาะปลูก 2544/45 -2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
หนี้สินระยะสั้น	59,825	35,904	57,409	61,916	54,884	1.31
ทรัพย์สินทั้งหมด	677,756	729,135	788,727	813,137	848,629	3.27
ทรัพย์สินในเกษตร	505,656	519,060	519,413	555,596	567,835	1.58
- ทรัพย์สินคงที่ในเกษตร	434,197	442,542	450,551	475,077	490,990	0.02
- ทรัพย์สินดำเนินการในเกษตร	34,869	35,409	42,661	45,439	36,270	0.02
- ทรัพย์สินหมุนเวียน	36,590	41,109	26,201	35,080	40,575	-0.01
ทรัพย์สินนอกเกษตร	172,100	210,075	269,314	257,541	280,794	0.07
ทรัพย์สินหมุนเวียน / หนี้สินระยะสั้น	0.61	1.14	0.46	0.57	0.74	-1.91

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

บทที่ 4

ผลการศึกษา

4.1 สภาพเศรษฐกิจ สังคม โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ปีเพาะปลูก 2552/53

เพื่อให้เห็นภาพความแตกต่างของครัวเรือนเกษตรที่ยากจนกับครัวเรือนเกษตรที่ไม่ยากจน ในหัวข้อนี้จึงได้วิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนเกษตรที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นยากจน หรือเรียกว่า ครัวเรือนยากจนกับครัวเรือนเกษตรที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นยากจนหรือเรียกว่าครัวเรือนพ้นจน ซึ่งในปีเพาะปลูก 2552/53 เส้นความยากจนมีค่าเท่ากับ 19,032 บาทต่อคนต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

4.1.1 สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรยากจน

1) เพศ อายุ และระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

จากตารางที่ 21 พบว่า เพศของหัวหน้าครัวเรือนทั้งครัวเรือนยากจนและครัวเรือนพ้นจนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย โดยครัวเรือนยากจนมีหัวหน้าครัวเรือนเป็นเพศชาย ร้อยละ 78.64 ในขณะที่ ครัวเรือนพ้นจนมีหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศชายถึงร้อยละ 84.11 ส่วนอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือน ไม่แตกต่างกันมากนักคืออายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนยากจนและพ้นจนเท่ากับ 54 ปี และ 53 ปี ตามลำดับ ส่วนระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับ โดยหัวหน้าครัวเรือนยากจนมีการศึกษาในระดับนี้ถึงร้อยละ 91.75 ในขณะที่ครัวเรือนพ้นจนมีร้อยละ 82.47 ในทางกลับกัน ครัวเรือนยากจนมีหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับแค่ร้อยละ 8.25 ในขณะที่ครัวเรือนพ้นจนมีร้อยละ 17.53

ตารางที่ 21 เพศ อายุ และระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
เพศหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ)		
ชาย	78.64	84.11
หญิง	21.36	15.89
อายุหัวหน้าครัวเรือน (ปี)	54.09	53.54
ระดับการศึกษาหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ)	100.00	100.00
ไม่รู้หนังสือ	2.91	1.92
อ่านออกเขียนได้	1.94	0.27
ประถมต้น	67.48	62.19
ประถมปลาย	19.42	18.08
มัธยมต้น	2.91	7.67
มัธยมปลาย	3.88	6.85
อาชีวะ	0.97	1.64
อุดมศึกษา	0.49	0.82
เปรียญธรรม	0.00	0.55

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

2) การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือน

จากตารางที่ 22 การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือนยากจน หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิก ธกส. ร้อยละ 38.83 ซึ่งใกล้เคียงกับหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกอื่นใดเลย คือร้อยละ 39.81 รองลงมาก็เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ และกลุ่มองค์การชุมชนท้องถิ่นเท่ากับร้อยละ 11.65 และร้อยละ 5.34 ตามลำดับ ที่เหลือกระจายอยู่ในกลุ่มอื่นๆ ส่วนในครัวเรือนพ้นจน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 55.62 เป็นสมาชิกของ ธกส. รองลงมาไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มร้อยละ 23.56 นอกจากนี้ก็เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ร้อยละ 11.78 และกลุ่มองค์การชุมชนท้องถิ่นร้อยละ 5.21 ที่เหลือก็กระจายอยู่ในกลุ่มอื่นๆ

ตารางที่ 22 การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
สมาชิกกลุ่ม/สถาบัน (ร้อยละ)	100.00	100.00
ธกส.	38.83	55.62
กลุ่มเกษตรกร	1.94	1.37
กลุ่มสหกรณ์	11.65	11.78
กลุ่มออมทรัพย์	2.43	1.64
กลุ่มองค์การชุมชนท้องถิ่น	5.34	5.21
กลุ่มเพื่อจุดประสงค์อื่น	0.00	0.82
ไม่ได้เป็นสมาชิก	39.81	23.56

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

3) การได้รับความรู้ของหัวหน้าครัวเรือน

การได้รับความรู้โดยการเข้ารับการอบรมในด้านต่างๆ ของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งมีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเสริมสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น จากตารางที่ 23 พบว่า หัวหน้าครัวเรือนยากจนได้รับการอบรมร้อยละ 13.11 และไม่ได้รับการอบรมถึงร้อยละ 86.89 ในขณะที่หัวหน้าครัวเรือนพ้นจนได้รับการอบรมในเรื่องต่างๆ ร้อยละ 22.74 ไม่ได้รับการอบรมร้อยละ 77.26

ตารางที่ 23 การได้รับความรู้ของหัวหน้าครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
การได้รับความรู้ (ร้อยละ)	100.00	100.00
เกษตร ข้าว พืชไร่	6.31	7.67
พืชผัก	0.49	1.10
ไม้ผล / ยืนต้น	0.00	0.55
เลี้ยงสัตว์ใหญ่	0.49	0.27
สัตว์น้ำ	0.00	0.27
ระบบการทำฟาร์ม / ใช้ปัจจัย	0.00	0.27
การทำปุ๋ยหมัก / ชีวภาพ	0.97	1.10
ธุรกิจเกษตรแปรรูป	0.00	0.27
การบริหาร / บัญชี / อื่นๆ	4.85	11.23
ไม่ได้อบรม	86.89	77.26

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

4) อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

อาชีพหลักในที่นี้ หมายถึงอาชีพที่หัวหน้าครัวเรือนใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในอาชีพใดถือว่าอาชีพนั้นเป็นอาชีพหลัก จากตารางที่ 24 พบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือปลูกพืช โดยหัวหน้าครัวเรือนยากจนมีอาชีพหลักคือปลูกพืชร้อยละ 88.83 เลี้ยงสัตว์ร้อยละ 2.91ที่เหลือก็กระจายตามอาชีพต่างๆ ส่วนหัวหน้าครัวเรือนพ้นจนมีอาชีพหลักในการปลูกพืชร้อยละ 86.30 รองลงมาคือ เลี้ยงสัตว์ และอาชีพที่มีเงินเดือน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ ร้อยละ 3.56 รับจ้างนอกการเกษตรร้อยละ 2.74

สำหรับการทำงานเกษตร ในที่นี้การทำงานเกษตรเต็มเวลา หมายถึงหัวหน้าครัวเรือนมีการทำกิจกรรมทางการเกษตรอย่างเดียว หรือใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำกิจกรรมทางการเกษตร ส่วนการทำงานเกษตรบางเวลา หมายถึงหัวหน้าครัวเรือนได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ทำกิจกรรมนอกการเกษตร พบว่า หัวหน้าครัวเรือนยากจนและหัวหน้าครัวเรือนพ้นจนส่วนใหญ่ทำการเกษตรเต็มเวลาใกล้เคียงกันคือร้อยละ 82.47 และร้อยละ 83.01 ตามลำดับ

ตารางที่ 24 อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
อาชีพหลัก	100.00	100.00
ปลูกพืช	88.83	86.30
เลี้ยงสัตว์	2.91	3.56
ประมง	0.00	0.27
รับจ้างเกษตร	0.97	0.00
รับจ้างนอกการเกษตร	0.97	2.74
ค้าขาย / ธุรกิจส่วนตัว	0.97	1.92
ทำโรงงาน	0.00	0.27
ทำงานต่างประเทศ	0.00	0.27
รับราชการ / เงินเดือนประจำ	0.49	3.56
รับงานมาทำที่บ้าน	0.49	0.00
อื่น ๆ (ระบุ)	4.37	1.10
การทำงานเกษตร	100.00	100.00
การทำงานเกษตรเต็มเวลา	83.01	82.47
การทำงานเกษตรบางเวลา	16.99	17.53

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5) ด้านการผลิต การตลาด และอัตราการบริโภคผลผลิตในครัวเรือนเกษตรกร

การศึกษาภาวะเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีรายได้ของครัวเรือนเป็นตัวชี้วัดสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และมีรายได้ทางการเกษตรเป็นรายได้หลักในการเลี้ยงดูครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา การเลือกประกอบกิจกรรมทางการเกษตร และการนำผลผลิตออกสู่ตลาดของแต่ละครัวเรือนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงทางรายได้ของครัวเรือน รวมทั้งการนำผลผลิตที่ผลิตในฟาร์มมาบริโภคในครัวเรือน ซึ่งจะช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือน เป็นการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายให้กับครัวเรือนเกษตรกรได้อีกทางหนึ่ง

การทำฟาร์มของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเป็นการเปรียบเทียบการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกร แนวทางในการตัดสินใจเลือกกิจกรรมการผลิต และการนำผลผลิตออกสู่ตลาด รวมทั้งการบริโภคผลผลิตในครัวเรือนของครัวเรือนเกษตรกรพื้นจนและครัวเรือนเกษตรกรยากจนเพื่อเป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งในภาพรวมของผลการศึกษา มีดังนี้

5.1) ด้านการผลิต ในภาพรวมการทำกิจกรรมการผลิตของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เป็นรายได้ให้กับครัวเรือน ประกอบด้วย การปลูกข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ปลูกพืชไร่และไม้ผลไม้ยืนต้น เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ถั่วลิสง พืชเส้นใย กัญชง กัญชงน้ำว่า เงาะ ฝรั่ง มะพร้าว มะม่วง น้อยหน่า ลำไย แตงโม ยางพารา ยูคาลิปตัส มะม่วงหิมพานต์ กล้วยเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชผักต่าง ๆ ซึ่งเป็นพืชอายุสั้นที่สร้างรายได้ต่อเนื่อง เช่น พริก กระเทียม ขิง มะเขือ มะนาว แตงกวา ถั่วฝักยาว หอมแดง เห็ด เป็นต้น ส่วนการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ปลา นิล ปลาตะเพียน ปลาดุก ปลาช่อน เพื่อเป็นรายได้เสริมและใช้บริโภคในครัวเรือน (ตารางที่ 25 และ 26)

(1) ครัวเรือนเกษตรกรยากจน การทำกิจกรรมการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการปลูกข้าวเป็นหลักและใช้บริโภคในครัวเรือนเช่นเดียวกัน คือข้าวเจ้า และข้าวเหนียว คิดเป็นร้อยละ 86.89 และ 43.20 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ รองลงมาเป็นการปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา และพืชผักต่างๆเป็นรายได้รอง คิดเป็นร้อยละ 18.45 9.71 และ 5.37 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ มีการปลูกอ้อย ไม้ผลอื่นๆ และยูคาลิปตัส เป็นรายได้เสริม ส่วนการเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ปีก (ไก่ เป็ด) และโค คิดเป็นร้อยละ 14.56 และ 14.08 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ

การตัดสินใจเลือกทำการผลิตส่วนใหญ่ทำการผลิตจากการสืบทอดตามบรรพบุรุษและตัดสินใจด้วยตนเอง คิดเป็นร้อยละ 42.50 และ 30.00 ของประเภทการตัดสินใจตามลำดับในเรื่องของการปลูกข้าว และกิจกรรมอื่นเช่นกัน

(2) ครัวเรือนเกษตรกรพื้นจน การทำกิจกรรมการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการปลูกข้าวเป็นหลักและใช้บริโภคในครัวเรือน คือ ข้าวเจ้า และข้าวเหนียว คิดเป็นร้อยละ 86.85 และ 36.99 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ รองลงมาเป็นการปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา อ้อย และพืชผักต่างๆเป็นรายได้รอง คิดเป็นร้อยละ 21.64 12.05 11.51 และ 7.66 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ มีการปลูกไม้ผลอื่นๆ และยูคาลิปตัส เป็นรายได้เสริม ส่วนการเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่เป็นกระบือ โค และสัตว์ปีก (ไก่ เป็ด) คิดเป็นร้อยละ 26.30 19.73 และ 9.04 ของครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ

การตัดสินใจเลือกทำการผลิตส่วนใหญ่ทำการผลิตจากการสืบทอดตามบรรพบุรุษและตัดสินใจด้วยตนเอง คิดเป็นร้อยละ 38.57 และ 35.71 ของประเภทการตัดสินใจ ตามลำดับในเรื่องของการปลูกข้าวและกิจกรรมอื่นให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การตลาด และเงินทุน เป็นต้น

ตารางที่ 25 ร้อยละของครัวเรือนเกษตรกรที่มีการทำกิจกรรมต่างๆ

กิจกรรม	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
กิจกรรมการปลูกพืช (ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด)		
ข้าวเจ้า	86.89	86.85
ข้าวเหนียว	43.20	36.99
มันสำปะหลัง	18.45	21.64
อ้อย	3.88	11.51
พืชไร่อื่นๆ	1.96	4.91
ยางพารา	9.71	12.05
ยูคาลิปตัส	1.46	5.75
ไม้ผลอื่นๆ	2.94	6.01
พืชผักอื่นๆ	5.37	7.66
หญ้าเลี้ยงสัตว์	0.97	0.55
กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ (ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด)		
กระบือ	3.88	26.30
โค	14.08	19.73
สัตว์ปีก (ไก่, เป็ด)	14.56	9.04
สุกร	1.46	2.47
ประมงน้ำจืด	2.91	3.29

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางที่ 26 ร้อยละของประเภทการตัดสินใจเลือกทำการผลิตของครัวเรือนเกษตรกร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
ร้อยละของประเภทการตัดสินใจเลือกทำการผลิตของครัวเรือน	100.00	100.00
- ตัดสินใจเอง	30.00	35.71
- ทำตามเพื่อนบ้าน	7.50	5.71
- สืบทอดตามบรรพบุรุษ	42.50	38.57
- ผู้นำชุมชนแนะนำ	2.50	-
- ตัดสินใจเอง / สืบทอดจากบรรพบุรุษ	10.00	11.43
- ตัดสินใจเอง / อื่นๆ	7.50	8.58

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.2) **ด้านการตลาด** เกษตรกรมีการนำผลผลิตที่ได้เข้าสู่ตลาดในลักษณะต่างๆ มีทั้งการนำผลผลิตออกจำหน่ายด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถกำหนดราคาเองได้ตามความเหมาะสมและคุณภาพของผลผลิต การขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ขายหน้าโรงงาน ขายผ่านตลาดกลาง ขายผ่านหัวหน้าโคเวตาขายผ่านสถาบันขายแบบมีสัญญา และอื่นๆ ทั้งผลผลิตด้านพืชและสัตว์ (ตารางที่ 27)

(1) **ครัวเรือนเกษตรกรยากจน** เกษตรกรส่วนใหญ่ นำผลผลิตพืชที่เป็นรายได้หลักเข้าสู่ตลาดโดยนำออกจำหน่ายเอง คิดเป็นร้อยละ 54.11 ของลักษณะการขาย รองลงมาเป็นการขายผ่านพ่อค้าคนกลางและขายหน้าโรงงาน/โรงสี/บริษัท คิดเป็นร้อยละ 27.08 และ 17.02 ตามลำดับ ที่เหลือเป็นการขายผ่านตลาดกลางขายผ่านหัวหน้าโคเวตา ขายผ่านสถาบัน และอื่นๆ ส่วนผลผลิตสัตว์ ส่วนใหญ่จำหน่ายด้วยตนเองคิดเป็นร้อยละ 70.99 รองลงมาเป็นการขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ขายผ่านตลาดกลาง และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 20.77 0.55 และ 7.69 ตามลำดับ

(2) **ครัวเรือนเกษตรกรพ้นจน** เกษตรกรส่วนใหญ่ นำผลผลิตเข้าสู่ตลาดโดยผ่านพ่อค้าคนกลาง และนำออกจำหน่ายเอง คิดเป็นร้อยละ 44.46 และ 36.78 ของลักษณะการขาย ตามลำดับ ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตข้าว ไม้ผล และพืชผักต่างๆ ที่เหลือเป็นการขายหน้าโรงงาน/โรงสี/บริษัท คิดเป็นร้อยละ 15.49 และอื่นๆ ร้อยละ 3.27 ส่วนผลผลิตสัตว์ ส่วนใหญ่จำหน่ายด้วยตนเองและผ่านพ่อค้าคนกลาง คิดเป็นร้อยละ 59.82 และ 37.98 ตามลำดับ

ตารางที่ 27 ร้อยละของลักษณะการขายผลผลิตพืชและสัตว์ของครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
ร้อยละของลักษณะการขายผลผลิตพืชของครัวเรือน	100.00	100.00
- จำหน่ายเอง	54.11	36.78
- ผ่านพ่อค้าคนกลาง	27.08	44.46
- ขายหน้าโรงงาน / โรงสี / บริษัท	17.02	15.49
- ขายผ่านตลาดกลาง	0.05	1.72
- ขายผ่านหัวหน้าโคเวตา	0.05	-
- ขายผ่านสถาบัน	0.05	0.71
- อื่นๆ	1.64	0.84
ร้อยละของลักษณะการขายผลผลิตสัตว์ของครัวเรือน	100.00	100.00
- จำหน่ายเอง	70.99	59.82
- ผ่านพ่อค้าคนกลาง	20.77	37.98
- ขายผ่านตลาดกลาง	0.55	-
- ขายแบบมีสัญญา / ข้อตกลง	-	0.37
- อื่นๆ	7.69	1.83

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

5.3) ด้านอัตราการบริโภคผลผลิตในครัวเรือน เป็นการคำนวณค่าร้อยละของมูลค่าผลผลิตในฟาร์มที่นำมาบริโภคในครัวเรือน เช่น ข้าว พืชผัก ผลไม้ สัตว์ปีก (เป็ด ไก่) สัตว์น้ำ (ปลาน้ำจืดต่างๆ) และผลพลอยได้จากสัตว์ เช่น ไข่ไก่ เป็นต้น ต่อมูลค่าการบริโภคอาหารทั้งหมดที่ครัวเรือนบริโภคในรอบปีซึ่งครัวเรือนเกษตรกรสามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกและสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารให้กับครัวเรือน (ตารางที่ 28)

(1) ครัวเรือนเกษตรยากจน มีการนำผลผลิตในฟาร์มมาบริโภคทั้งด้านพืชและสัตว์คิดเป็นร้อยละ 39.92 ของมูลค่าการบริโภคอาหารทั้งหมดของครัวเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นการบริโภคด้านพืช คิดเป็นร้อยละ 36.80 เช่น ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว คิดเป็นร้อยละ 21.56 และ 14.63 ของการบริโภคด้านพืช ตามลำดับ ที่เหลือเป็นการบริโภคพืชไร่ พืชผัก และไม้ผล ตามลำดับ ส่วนการบริโภคสัตว์คิดเป็นร้อยละ 3.12 ของมูลค่าการบริโภคอาหารทั้งหมดของครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นการบริโภคไก่ เป็ด ปลาน้ำจืด และผลพลอยได้จากไก่ (ไข่ไก่) ตามลำดับ

(2) ครัวเรือนเกษตรกรพ้นจน มีการนำผลผลิตในฟาร์มมาบริโภคทั้งด้านพืชและสัตว์คิดเป็นร้อยละ 46.18 ของมูลค่าการบริโภคอาหารทั้งหมดของครัวเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นการบริโภคด้านพืช คิดเป็นร้อยละ 42.51 เช่น ข้าวเจ้าและข้าวเหนียว คิดเป็นร้อยละ 26.18 และ 15.84 ของการบริโภคด้านพืช ตามลำดับ ที่เหลือเป็นการบริโภคพืชไร่ ไม้ผล และพืชไร่ ตามลำดับ ส่วนการบริโภคสัตว์คิดเป็นร้อยละ 3.67 ของมูลค่าการบริโภคอาหารทั้งหมดของครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นการบริโภคไก่ เป็ด ปลาน้ำจืด และผลพลอยได้จากไก่ (ไข่ไก่) ตามลำดับ

ตารางที่ 28 อัตราการบริโภคผลผลิตในครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
การบริโภคอาหารทั้งหมดของครัวเรือน	100.00	100.00
อัตราการบริโภคผลผลิตในฟาร์ม	39.92	46.18
อัตราการบริโภคผลผลิตในฟาร์มด้านพืช	36.80	42.51
- ข้าวเจ้า	21.56	26.18
- ข้าวเหนียว	14.63	15.84
- พืชไร่	0.21	0.03
- ไม้ผลต่างๆ	0.15	0.11
- พืชผักอื่นๆ	0.25	0.35
อัตราการบริโภคผลผลิตในฟาร์มด้านสัตว์	3.12	3.67
- โค , กระบือ , สุกร	0.03	0.03
- สัตว์ปีก (ไก่ , เป็ด)	2.53	2.50
- ไข่ไก่	0.05	0.11
- ประมงน้ำจืด	0.51	1.03

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

หมายเหตุ : อัตราการบริโภคผลผลิตในฟาร์ม เป็นค่าร้อยละของมูลค่าผลผลิตในฟาร์มที่นำมาบริโภคต่อมูลค่ารวมของการบริโภคอาหารในครัวเรือนทั้งหมด

จากผลการศึกษาด้านการผลิต การตลาด และการบริโภคผลผลิตในครัวเรือนเกษตร เปรียบเทียบครัวเรือนเกษตรพันธจวนกับครัวเรือนเกษตรยากจนในพื้นที่ศึกษาสรุปได้ว่า ครัวเรือนเกษตรยากจนส่วนใหญ่จำหน่ายผลผลิตเอง ส่วนการจำหน่ายสัตว์ไม่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่เป็นการขายเอง และขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ตามลำดับ สำหรับอัตราการบริโภคผลผลิตในครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนเกษตรพันธจวนมีอัตราการบริโภคผลผลิตในฟาร์มสูงกว่าครัวเรือนเกษตรยากจน เป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกและลดรายจ่ายทางด้านอาหารของครัวเรือน ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรพันธจวนส่วนใหญ่มีอัตราการทำกิจกรรมการเกษตรทั้งชนิดพืชและสัตว์ที่สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนมากกว่าครัวเรือนเกษตรยากจน การตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมการผลิตส่วนใหญ่สืบทอดตามบรรพบุรุษ โดยมีการปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และมีการตัดสินใจเองในการปลูกพืชอื่นเช่น มันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา ยูคาลิปตัส ไม้ผล และพืชผัก เป็นรายได้รอง รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์เป็นรายได้เสริมสำหรับลักษณะการขายผลผลิตพืช ครัวเรือนเกษตรพันธจวนส่วนใหญ่จำหน่ายผลผลิตผ่านพ่อค้าคนกลาง

6) เปรียบเทียบสถานะทางการเงินและความมั่นคงของครัวเรือนเกษตรยากจนและครัวเรือนเกษตรพันธจวน

จากตารางที่ 29 พบว่า สถานะทางการเงินและความมั่นคงของครัวเรือนเกษตรยากจนและครัวเรือนเกษตรพันธจวน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยครัวเรือนยากจนมีขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ย 24.07 ไร่/ครัวเรือน ซึ่งน้อยกว่าครัวเรือนพันธจวน และมีขนาดครัวเรือนที่ใหญ่กว่าครัวเรือนพันธจวนคือ 5.17 คน/ครัวเรือน ในขณะที่ครัวเรือนพันธจวนมีขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ยถึง 33.73 ไร่/ครัวเรือน และขนาดครัวเรือนเท่ากับ 4.45 คน/ครัวเรือน และเป็นที่ดินที่ไม่มีปัญหาเรื่องดินถึง 30.25 ไร่/ครัวเรือน

นอกจากนี้ รายได้รายจ่าย ทรัพย์สินและหนี้สินของครัวเรือนเกษตรทั้ง 2 กลุ่มก็มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้น รายจ่ายเงินสดเกษตร และหนี้สินค้างชำระปลายปี นั่นคือ ครัวเรือนยากจน มีรายได้เงินสดเกษตร 52,131 บาท เป็นรายได้เงินสดทางพืช ร้อยละ 84.66 ที่เหลือเป็นรายได้เงินสดทางสัตว์และอื่นๆ ในเกษตร (ตารางผนวกที่ 23) ส่วนรายจ่ายเงินสดเกษตร ครัวเรือนยากจนมีรายจ่ายเงินสดเกษตร 57,226 บาท และส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายทางพืชเช่นเดียวกัน คิดเป็นร้อยละ 67.20 ของค่าใช้จ่ายเงินสดเกษตร ซึ่งประกอบด้วยค่าใช้จ่ายทางด้านแรงงานและค่าวัสดุ ในการทำการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 48.18 และร้อยละ 51.82 ตามลำดับ โดยค่าใช้จ่ายด้านค่าจ้างแรงงานส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเก็บเกี่ยว รองลงมาเป็นเตรียมดินและปลูก ส่วนค่าใช้จ่ายทางด้านวัสดุเป็นค่าปุ๋ยเคมี น้ำมันเชื้อเพลิงในการเกษตร เช่นเดียวกัน และเมื่อหักค่าใช้จ่ายเหล่านี้แล้วเหลือเป็นรายได้เงินสดสุทธิเกษตรครัวเรือนจะติดลบ เท่ากับ -5,095 บาท เมื่อบวกกับรายได้ทางเกษตรที่ไม่เป็นตัวเงิน (ผลผลิตใช้บริโภคในครัวเรือน) เป็นรายได้สุทธิเกษตรเท่ากับ 7,166 บาท รวมรายได้นอกการเกษตรอีก 41,047 บาท ดังนั้นเป็นรายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ยเท่ากับ 48,212 บาท เมื่อนำมาคำนวณหารายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนได้เท่ากับ 8,614 บาท ซึ่งต่ำกว่าเส้นความยากจนถึง 2.21 เท่า เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายนอกเกษตร (บริโภคและอุปโภค) เท่ากับ 65,398 บาท (12,650 บาทต่อคน) จะเห็นว่าไม่เพียงพอสำหรับการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน คือติดลบเท่ากับ 17,186 บาท ส่งผลให้ครัวเรือนกู้มาเพื่อการลงทุน และใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งรวมแล้วครัวเรือนยากจนยังเป็นหนี้ค้างชำระปลายปีอีก 47,954 บาท

ส่วนครัวเรือนพันธจวนมีรายได้เงินสดเกษตรเฉลี่ย 151,715 บาท ซึ่งมากกว่าครัวเรือนยากจนเกือบ 3 เท่า ในที่นี้ร้อยละ 76.06 เป็นรายได้เงินสดทางพืช ที่เหลือเป็นรายได้เงินสดทางสัตว์และอื่นๆในเกษตร (ตารางผนวกที่ 23) ส่วนรายจ่ายเงินสดเกษตรครัวเรือนพันธจวนมีรายจ่ายเงินสดเกษตร

69,113 บาท ส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายทางพีชคิดเป็นร้อยละ 72.49 ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายทางด้านแรงงานและค่าวัสดุในการทำการเกษตรใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 50.39 และร้อยละ 49.61 ตามลำดับ โดยค่าใช้จ่ายด้านแรงงานส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเก็บเกี่ยวประมาณร้อยละ 45 รองลงมาเป็นเตรียมดิน ปลูก และขนไปขาย ส่วนค่าใช้จ่ายทางด้านวัสดุค่าปุ๋ยเคมีมากที่สุดถึงร้อยละ 63.61 รองลงมาเป็นค่าน้ำมันเชื้อเพลิงในการเกษตร ดังนั้นเมื่อหักค่าใช้จ่ายเหล่านี้แล้วเหลือเป็นรายได้เงินสดสุทธิเกษตรเท่ากับ 82,602 บาท ซึ่งเมื่อบวกกับรายได้ทางเกษตรที่ไม่เป็นตัวเงิน (ผลผลิตใช้บริโภคในครัวเรือน) เป็นรายได้สุทธิเกษตรเท่ากับ 99,484 บาท นอกจากนี้ครัวเรือนพันธจยังมีรายได้จากการเกษตรอีก 127,440 บาท ดังนั้นเป็นรายได้สุทธิครัวเรือนทั้งหมดเฉลี่ยเท่ากับ 226,924 บาท เมื่อนำมาคำนวณหารายได้สุทธิครัวเรือนต่อคนได้เท่ากับ 50,895 บาท ซึ่งสูงกว่าเส้นความยากจนถึง 2.67 เท่า ส่วนค่าใช้จ่ายนอกเกษตร (บริโภคและอุปโภค) เท่ากับ 100,597 บาท เพราะฉะนั้นเงินคงเหลือก่อนหักชำระหนี้ (รายได้สุทธิครัวเรือน - ค่าใช้จ่ายนอกเกษตร) เท่ากับ 126,327 บาท ซึ่งครัวเรือนเป็นหนี้ค้างชำระปลายปีเท่ากับ 44,640 บาท จะเห็นว่าครัวเรือนมีความสามารถชำระหนี้ได้

อย่างไรก็ตาม รายได้อย่างเดียวไม่ได้แสดงถึงฐานะหรือความเป็นอยู่ของครัวเรือนที่แท้จริงได้ ทรัพย์สินต่างๆ ยังแสดงถึงรายได้สะสมของครัวเรือนที่เก็บไว้ในรูปของสิ่งของเครื่องใช้ ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนก็มีภาระหนี้สินค้างชำระที่ต้องชำระคืน ดังนั้น จึงต้องพิจารณาร่วมกันเพื่อแสดงฐานะความเป็นอยู่ที่แท้จริงของครัวเรือน ซึ่งพบว่า ครัวเรือนเกษตรยากจนมีมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมดเฉลี่ย 1,191,169 บาทในจำนวนนี้เป็นมูลค่าทรัพย์สินในการเกษตรร้อยละ 73.38 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมูลค่าทรัพย์สินคงที่ รองลงมาเป็นมูลค่าทรัพย์สินดำเนินงาน และทรัพย์สินหมุนเวียนน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 5 เท่านั้น หรือเท่ากับ 43,663 บาท (ตารางผนวกที่ 24) แต่เมื่อพิจารณาหนี้ค้างชำระปลายปี พบว่า ครัวเรือนเกษตรมีหนี้ค้างชำระปลายปีเฉลี่ย 47,954 บาท ซึ่งแหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่เป็น ธกส. เช่นกัน เมื่อเทียบมูลค่าทรัพย์สินหมุนเวียนกับภาระหนี้สินที่ค้างชำระปลายปีแล้ว จะเห็นว่าครัวเรือนเกษตรยากจนขาดสภาพคล่อง

ส่วนครัวเรือนเกษตรพันธจมีมูลค่าทรัพย์สินทั้งหมดเฉลี่ย 1,539,700 บาท ในจำนวนนี้เป็นมูลค่าทรัพย์สินในการเกษตรร้อยละ 70.06 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมูลค่าทรัพย์สินคงที่ โดยเฉพาะทรัพย์สินที่เป็นที่ดิน รองลงมาเป็นมูลค่าทรัพย์สินดำเนินงาน และทรัพย์สินหมุนเวียนร้อยละ 6.19 หรือเท่ากับ 66,755 บาท (ตารางผนวกที่ 24) แต่เมื่อพิจารณาหนี้ค้างชำระปลายปี พบว่า ครัวเรือนเกษตรมีหนี้ค้างชำระปลายปีเฉลี่ย 44,640 บาท และแหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่เป็น ธกส. เช่นกัน เมื่อเทียบมูลค่าทรัพย์สินหมุนเวียนกับภาระหนี้สินที่ค้างชำระปลายปีแล้ว จะเห็นว่าครัวเรือนเกษตรพันธจยังมีสภาพคล่อง จะเห็นว่าครัวเรือนเกษตรยากจนและครัวเรือนเกษตรพันธจ มีความแตกต่างกันในเรื่องของรายได้ทั้งในเกษตรและนอกเกษตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่มแตกต่างกัน คือ เนื้อที่ถือครอง เนื่องจากที่ดินถือเป็นรายได้ที่แฝงมาในรูปของความมั่งคั่งของครัวเรือน และมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้ของครัวเรือน

ตารางที่ 29 เปรียบเทียบลักษณะที่ดินทำกิน รายได้รายจ่าย ทรัพย์สินหนี้สินของครัวเรือนเกษตรพันธจัน
และครัวเรือนเกษตรรายกจน

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือน ยากจน	ครัวเรือน พันธจัน	F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)
เนื้อที่ถือครอง(ไร่)	24.07	33.73	10.336	0.001	4.111***	0.000
					4.636	0.000
ขนาดครัวเรือน (คน)	5.17	4.54	1.789	0.182	-4.406	0.000
					-4.292***	0.000
ระดับการศึกษาหัวหน้าครัวเรือน	3.35	3.64	12.628	0.000	2.894***	0.004
					3.066	0.002
การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือน	2.96	3.93	14.082	0.000	4.282***	0.000
					4.193	0.000
รายได้เงินสดเกษตร	52,131	151,715	29.674	0.000	5.482***	0.000
					7.11	0.000
รายจ่ายเงินสดเกษตร	57,226	69,113	0.064	0.800	1.119	0.26
					1.157	0.25
รายได้เงินสดสุทธิเกษตร	-5,095	82,602	23.81	0.000	7.223***	0.000
					8.496	0.000
มูลค่าผลผลิตบริโภคในครัวเรือน	12,261	16,882	11.418	0.001	4.845***	0.000
					5.362	0.000
รายได้สุทธิเกษตร	7,166	99,484	23.63	0.000	7.600***	0.000
					8.98	0.000
รายได้สุทธินอกเกษตร	41,047	127,440	28.745	0.000	6.190***	0.000
					8.099	0.000
รายได้สุทธิครัวเรือน	48,213	226,924	39.286	0.000	9.795***	0.000
					12.41	0.000
อุปโภค บริโภค	65,396	100,597	30.884	0.000	4.830***	0.000
					1.298	0.195
รายได้สุทธิครัวเรือน/คน	8,614	50,895	51.989	0.000	12.060***	0.000
					14.84	0.000
เงินสดคงเหลือก่อนชำระหนี้	-17,183	126,327	15.463	0.000	8.056***	0.000
					9.874	0.000
หนี้สินค้างชำระปลายปี	47,954	44,640	0.086	0.769	-0.367	0.710
					-0.338	0.740
ทรัพย์สินทั้งหมด	1,191,169	1,539,700	5.409	0.020	2.946***	0.000
					3.179	0.000

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

** ระดับนัยสำคัญทางสถิติร้อยละ 95

*** ระดับนัยสำคัญทางสถิติร้อยละ 99

สรุปภาวะเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนเกษตรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า ส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนมีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยเกิน 5 คน

ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนไม่เกินภาคบังคับมากกว่าร้อยละ 90 และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าหัวหน้าครัวเรือนจะเป็นสมาชิกกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่ม ชกส. หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นลูกค้า ชกส. คือมีจุดมุ่งหมายเพื่อกู้เงินสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนในการทำกิจกรรมการเกษตรเท่านั้น นอกจากนี้หัวหน้าครัวเรือนไม่ได้รับการอบรมในด้านต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ทั้งนี้เกินร้อยละ 80 ที่มีอาชีพปลูกพืชเป็นหลักและใช้เวลาเกือบทั้งหมดทำกิจกรรมการเกษตรในฟาร์ม

เมื่อพิจารณาในเรื่องของที่ดินทำกิน พบว่า นอกจากขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ยต่อครัวเรือนจะน้อยกว่าครัวเรือนพ้นจนแล้ว พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นาและอยู่นอกเขตชลประทานมากกว่าร้อยละ 90 ที่เหลืออยู่ในเขตชลประทาน แต่ก็มีส่วนที่อยู่ในเขตชลประทานแต่กลับไม่ได้รับน้ำชลประทานคืออาศัยเพียงน้ำฝนเท่านั้น ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่การถือครองที่ดินจะเป็นโฉนด แต่แนวโน้มการจ้างงานชายผากและการเช่าที่ดินทำกินมากกว่าครัวเรือนพ้นจน

จากองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรยากจนมีรายได้ที่ต่ำไม่เพียงพอแก่การยังชีพ รายได้ในทางการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการลงทุน ประกอบกับทางเลือกในการประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ มีน้อย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ในครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมในชุมชนบ่อยครั้งทางด้านสุขภาพของบุคคลในครัวเรือนเกษตรส่วนใหญ่แล้วจะมีการเจ็บป่วยเป็นบางครั้ง รองลงมาติดบุหรี่ สำหรับการรับรู้ข่าวสารด้านการเกษตรและเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารทางด้านวิทยุโทรทัศน์ รองลงมาคือ วิทยุชุมชน/ผู้นำชุมชน ส่วนการเข้าถึงโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ส่วนใหญ่ครัวเรือนเข้าถึงการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงรองลงมาเป็นการรักษาพยาบาล และได้รับความรู้ทางการเกษตร (ตารางผนวกที่ 33 ถึง 35)

4.1.2 ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรยากจน

1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อม และภัยธรรมชาติ

โครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อม และภัยธรรมชาติ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อ การประกอบกิจกรรมทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตร การมีโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่ดี เช่น ถนนหนทางไฟฟ้า ประปา การติดต่อสื่อสาร (โทรศัพท์) ที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพในการ ดำเนินชีวิตการคมนาคมขนส่งผลผลิตของเกษตรกรให้มีความสะดวกเข้าถึงตลาดได้เร็วขึ้น โรงเรียนที่เป็น แหล่งความรู้และโรงพยาบาล ที่ดูแลสุขอนามัยและคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน รวมทั้ง โรงเรียน ยุ้งฉาง ลานมัน ที่จะรองรับผลผลิตก่อนนำสู่ตลาด แหล่งน้ำธรรมชาติและป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้นกำเนิดของการ ดำรงชีพของมนุษย์และเป็นแหล่งทำกินของชุมชน การเรียนรู้ภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้น ทำให้สามารถ ป้องกันและหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ มีความสำคัญที่จะส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรและชุมชน มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและประกอบอาชีพทางการ เกษตรได้อย่างยั่งยืนสืบไป จากผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อมและ ภัยธรรมชาติของพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเป็นดังนี้

1.1) โครงสร้างและระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานประเภทต่างๆ

ด้านถนน พบว่า ร้อยละ 54.17 ของหมู่บ้านทั้งหมด เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นถนนเป็นทางลูกรัง/ทางคอนกรีต รองลงมา ร้อยละ 12.50 เป็นหมู่บ้านที่มีทางลาดยาง/ลูกรัง/คอนกรีต และหมู่บ้านที่มีถนนคอนกรีตอย่างเดียว ส่วนหมู่บ้านที่เหลือเป็นหมู่บ้านที่มีทางลาดยาง ทางลูกรัง และทางลาดยาง/ลูกรังคิดเป็นร้อยละ 8.33 8.33 และ 4.17 ตามลำดับ (ตารางที่ 30)

ตารางที่ 30 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสภาพลักษณะถนน

รายการ	ร้อยละ
ถนน	100.00
- ทางลาดยาง / ทางลูกรัง / ทางคอนกรีต	12.50
- ทางลูกรัง / ทางคอนกรีต	54.17
- ทางลาดยาง / ทางลูกรัง	4.17
- ทางคอนกรีต	12.50
- ทางลูกรัง	8.33
- ทางลาดยาง	8.33

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านไฟฟ้า พบว่า ร้อยละ 95.83 ของหมู่บ้านทั้งหมดมีการใช้ประโยชน์จากไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ส่วนหมู่บ้านที่เหลือมีการใช้ประโยชน์จากไฟฟ้าเทศบาล (ตารางที่ 31)

ตารางที่ 31 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามแหล่งที่มาของการใช้ไฟฟ้า

รายการ	ร้อยละ
ไฟฟ้า	100.00
- ไฟฟ้าส่วนภูมิภาค	95.83
- ไฟฟ้าเทศบาล	4.17

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านน้ำประปา พบว่า ร้อยละ 36.84 ของหมู่บ้านทั้งหมดมีการใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคจากคลองชลประทานและประปาหมู่บ้าน รองลงมาเป็นหมู่บ้านที่มีการใช้น้ำประปาจากภูมิภาคคิดเป็นร้อยละ 21.05 ส่วนที่เหลือเป็นหมู่บ้านที่มีการใช้น้ำประปาจาก อ.บ.ต. และน้ำบาดาล (ตารางที่ 32)

ตารางที่ 32 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามแหล่งที่มาของการใช้น้ำประปา

รายการ	ร้อยละ
น้ำประปา	100.00
- ประปาภูมิภาค	21.05
- ประปาหมู่บ้าน	36.84
- ประปา อ.บ.ต.	2.63
- น้ำบาดาล	2.63
- คลองชลประทาน	36.84

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านโทรศัพท์ พบว่า หมู่บ้านร้อยละ 33.33 มีการใช้โทรศัพท์สาธารณะ/มือถือ รองลงมาเป็นหมู่บ้านที่มีการใช้โทรศัพท์มือถือ โทรศัพท์บ้าน/มือถือ/สาธารณะ คิดเป็นร้อยละ 29.17 และ 25 ตามลำดับ (ตารางที่ 33)

ตารางที่ 33 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามลักษณะการใช้บริการด้านโทรศัพท์

รายการ	ร้อยละ
โทรศัพท์	100.00
- โทรศัพท์บ้าน / มือถือ / สาธารณะ	25.00
- โทรศัพท์มือถือ	29.17
- โทรศัพท์บ้าน / สาธารณะ	4.17
- สาธารณะ / มือถือ	33.33
- โทรศัพท์บ้าน / มือถือ	8.33

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย พบว่า ร้อยละ 83.33 ของหมู่บ้านทั้งหมด มีโรงพยาบาล/สถานอนามัยของรัฐบาลเพียงอย่างเดียว ส่วนที่เหลือร้อยละ 16.67 มีโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชน (ตารางที่ 34)

ตารางที่ 34 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสถานพยาบาลหรือสถานอนามัย

รายการ	ร้อยละ
โรงพยาบาล / สถานอนามัย	100.00
- รัฐ / เอกชน	16.67
- รัฐบาล	83.33

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่ โรงเรียน วัด โรงเรียนี พบว่า ร้อยละ 50 ของหมู่บ้านทั้งหมด มีทั้งโรงเรียน/วัด/โรงเรียนี รองลงมาเป็นหมู่บ้านที่มีโรงเรียน/วัด และโรงเรียนอย่างเดียว คิดเป็นร้อยละ 20.83 และ 12.50 ตามลำดับ ส่วนที่เหลือเป็นหมู่บ้านที่มีเฉพาะโรงเรียน/โรงเรียนี และวัด ในอัตราที่เท่ากัน คือ ร้อยละ 8.33 (ตารางที่ 35)

ตารางที่ 35 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ

รายการ	ร้อยละ
โครงสร้างพื้นฐาน	100.00
- โรงเรียน	12.50
- โรงเรียน / โรงเรียนี	8.33
- วัด	8.33
- โรงเรียน / วัด / โรงเรียนี	50.00
- โรงเรียน / วัด	20.83

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

1.2) สภาพแวดล้อมและภัยธรรมชาติ

สภาพป่าโดยทั่วไป พบว่า หมู่บ้านร้อยละ 42.10 ไม่มีสภาพเป็นป่า ส่วนหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าเป็นแบบทั่วไปและสวนป่าสาธารณะมีสัดส่วนที่เท่ากัน คือคิดเป็นร้อยละ 21.06 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด (ตารางที่ 36)

ตารางที่ 36 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามสภาพป่า

รายการ	ร้อยละ
สภาพป่า	100.00
- ไม่มีพื้นที่ป่า	42.10
- ป่ากร้าง / สวนป่าสาธารณะ	10.52
- ป่าทึบ / สวนป่าสาธารณะ	5.26
- พื้นที่ป่าทั่วไป	21.06
- สวนป่าสาธารณะ	21.06

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านแหล่งน้ำธรรมชาติ พบว่า ร้อยละ 87.50 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด มีแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แม่น้ำชี แม่น้ำมูล ลำน้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นต้น แต่ไม่มีน้ำในฤดูแล้ง ส่วนหมู่บ้านที่เหลืออีกร้อยละ 12.50 ไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ (ตารางที่ 37)

ตารางที่ 37 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการมีแหล่งน้ำธรรมชาติ

รายการ	ร้อยละ
แหล่งน้ำธรรมชาติ	100.00
- มี	87.50
- ไม่มี	12.50

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านความสมบูรณ์ของทรัพยากรในหมู่บ้าน พบว่า หมู่บ้านร้อยละ 17.64 เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์อยู่มาก หมู่บ้านที่มีพื้นที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์คิดเป็นร้อยละ 47.06 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 35 เป็นหมู่บ้านที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์บางส่วน (ตารางที่ 38)

ตารางที่ 38 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามความสมบูรณ์ของทรัพยากร

รายการ	ร้อยละ
ความสมบูรณ์ของทรัพยากร	100.00
- ไม่มี	47.06
- ยังมีบางส่วน	35.30
- มีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก	17.64

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านการทำลายธรรมชาติ พบว่า หมู่บ้านร้อยละ 77.78 เป็นหมู่บ้านที่ธรรมชาติไม่ถูกทำลาย ส่วนหมู่บ้านที่มีแหล่งธรรมชาติถูกทำลาย คิดเป็นร้อยละ 22.22 (ตารางที่ 39)

ตารางที่ 39 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการทำลายธรรมชาติ

รายการ	ร้อยละ
ทำลายธรรมชาติ	100.00
- ถูกทำลาย	22.22
- ไม่ถูกทำลาย	77.78

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า แม่น้ำ ลำคลอง พบว่า หมู่บ้านที่ไม่เคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมีถึงร้อยละ 79.17 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่วนหมู่บ้านที่เหลือเคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อทำการเกษตร (ตารางที่ 40)

ตารางที่ 40 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

รายการ	ร้อยละ
การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ	100.00
- เคย	20.83
- ไม่เคย	79.17

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ด้านการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า หมู่บ้านร้อยละ 86.36 เป็นหมู่บ้านที่ได้รับ การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้นำชุมชนร่วมกับคนในชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเข้ามาดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดูแลแหล่งน้ำไม่ให้ตื้นเขิน อนุรักษ์พันธุ์ไม้หายากในพื้นที่ป่าและรัฐ ให้การสนับสนุน (ตารางที่ 41)

ตารางที่ 41 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้าน จำแนกตามการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

รายการ	ร้อยละ
การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ	100.00
- มี	86.36
- ไม่มี	13.64

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรเกี่ยวกับภัยธรรมชาติ พบว่า หมู่บ้านโดยส่วนใหญ่จะมีประสบปัญหาเกี่ยวกับภัยแล้ง/น้ำท่วม/โรคแมลงระบาด ร้อยละ 20.83 รองลงมาเป็นโรคแมลงระบาดเพียงอย่างเดียว ร้อยละ 16.67 และน้ำท่วม/โรคสัตว์ ร้อยละ 12.50 ส่วนที่เหลือเป็นภัยอื่นๆ (ตารางที่ 42)

ตารางที่ 42 ร้อยละของจำนวนหมู่บ้านที่ประสบภัยธรรมชาติประเภทต่างๆ

รายการ	ร้อยละ
ภัยธรรมชาติ	100.00
- ภัยแล้ง / น้ำท่วม / โรคแมลงระบาด	20.83
- น้ำท่วม / ไฟป่า / โรคแมลงระบาด	4.17
- ไฟป่า / โรคแมลงระบาด / โรคสัตว์	4.17
- ภัยแล้ง / น้ำท่วม	4.17
- ไฟป่า	4.17
- ภัยแล้ง / โรคแมลงระบาด	8.33
- น้ำท่วม	8.33
- โรคแมลงระบาด	16.67
- โรคสัตว์	4.17
- ภัยแล้ง	4.17
- ภัยแล้ง / น้ำท่วม / ไฟป่า	4.17
- ภัยแล้ง / น้ำท่วม / โรคแมลงระบาด / ไฟป่า	4.17
- น้ำท่วม / โรคสัตว์	12.50

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

2) กลุ่มและสถาบันเกษตรกร

2.1) ภาพรวมของกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

เป็นการศึกษาภาพรวมของกลุ่มและสถาบันเกษตรกร รวมทั้งสมาชิกของกลุ่ม/สถาบันเกษตรกรดังกล่าวของพื้นที่ที่ทำการศึกษาในประเด็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

(1) ข้อมูลทั่วไป

จากการสำรวจข้อมูลของกลุ่มและสถาบันต่างๆ ในพื้นที่ กิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการจำแนกเป็นกิจกรรมการผลิตประกอบด้วยจักสานตะกร้า ทอผ้าไหมพรม ผลิตผ้าไหม ปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงปลา ดอกไม้ประดิษฐ์จากใยถักน่อง สังขทาน โปรยทาน กิจกรรมการออม/ปล่อยกู้ และกิจกรรมด้านร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้า โดยนำสินค้ามาจำหน่ายให้สมาชิกซึ่งสินค้านั้นมีทั้งนำมาจากภายนอกและเป็นของสมาชิกที่นำมาขาย ณ ที่ทำการกลุ่ม

การก่อตั้งกลุ่ม โดยส่วนใหญ่เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงาน รองลงมาคือเกิดจากการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของกลุ่มและต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับที่มาของทุนนั้น พบว่ามาจากทุนทางปัญญาของชุมชน ทุนทรัพยากรในชุมชน และทุนที่เป็นเงินสด เฉพาะทุนที่เป็นเงินสดนั้น ได้จากการระดมทุนจากสมาชิก (ค่าหุ้น) มีตั้งแต่ 50-500 บาท/หุ้น/ราย โครงการต่างๆ ของรัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้านเงินล้าน โครงการ SML ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโครงการเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งบางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ เช่น จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น (ตารางที่ 43)

ตารางที่ 43 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม/สถาบันเกษตรกรปี 2553

ประเด็นข้อมูล	รายละเอียด
1. จำนวนสมาชิก	61 คน
2. กิจกรรม/ผลิตภัณฑ์	
- กลุ่มการผลิต	การทอผ้าผลิตปุ๋ยชีวภาพ เลี้ยงปลา ดอกไม้ประดิษฐ์
- กลุ่มการผลิต/ออมทรัพย์	ผลิตเครื่องจักสาน เลี้ยงปลา ปล่อยเงิน/ให้เงินกู้แก่สมาชิก
- กลุ่มออมทรัพย์	ฝากเงิน/ให้เงินกู้แก่สมาชิก
- กลุ่มร้านค้า	จำหน่ายสินค้าให้สมาชิก และบุคคลทั่วไป
3. การก่อตั้งกลุ่มเกิดจาก	การส่งเสริมของหน่วยงาน การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน
4. ที่มาของทุนในการประกอบการ	ทุนทางปัญญาของชุมชน ทุนทรัพยากรในชุมชน ทุนที่เป็นเงินสด (ระดมทุนจากสมาชิก ค่าหุ้น หน่วยงานของรัฐ)

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

(2) การบริหารจัดการกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

- ด้านบุคลากร/องค์กร รูปแบบคณะกรรมการของกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยส่วนใหญ่ใกล้เคียงกับรูปแบบของสหกรณ์ มีคณะกรรมการเฉลี่ย 10 ราย การคัดเลือกและเปลี่ยนแปลงผู้บริหารหรือคณะกรรมการมีตั้งแต่ 2-4 ปี แล้วจะมีการคัดเลือกใหม่ หรืออาจเป็นไปเรื่อยๆ ถ้าสมาชิกยังไม่ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง ในด้านการพัฒนาผู้นำและสมาชิกนั้น พบว่าร้อยละ 75 ของจำนวนกลุ่มทั้งหมด ได้รับการพัฒนาในด้านการผลิต การทำบัญชี สมาชิกมีส่วนร่วมในกลุ่ม เช่น การแสดงความคิดเห็น ร่วมกันทำงานและรับผลประโยชน์ต่างๆ โดยเฉลี่ยกลุ่มมีการประชุม 2-3 ครั้ง/ปี นอกจากนี้ร้อยละ 62.5 ของจำนวนกลุ่มทั้งหมดได้มีการประสานงานกับภาครัฐ

- การบริหารจัดการการผลิต ร้อยละ 50 ของกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินกิจกรรมด้านการผลิตจะทำการผลิตที่ทำการกลุ่ม ส่วนที่เหลือผลิตที่บ้านสมาชิกร้อยละ 18.75 และสถานที่ต่างๆภายในหมู่บ้าน เช่น ลานอเนกประสงค์ร้อยละ 31.25 ที่มาของวัตถุดิบมาจากภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ สำหรับความเพียงพอของวัตถุดิบนั้น ร้อยละ 56.25 ของกลุ่มทั้งหมด มีวัตถุดิบเพียงพอในช่วงเวลาทำการผลิต สำหรับแรงงานนั้นกลุ่มจะใช้แรงงานจากกลุ่มสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ ผลการดำเนินงานปรากฏว่ากลุ่มมีกำไรร้อยละ 35-50 (ต้นทุนทางบัญชี)

- การบริหารจัดการตลาด ร้อยละ 62.5 ของกลุ่มทั้งหมดมีการจำหน่ายสินค้า ที่ทำการกลุ่ม ร้อยละ 18.75 จำหน่ายสินค้านอกที่ทำการกลุ่ม และร้อยละ 18.75 มีการจำหน่ายทั้งที่ทำการกลุ่มและนอกที่ทำการกลุ่ม ลักษณะการขายโดยส่วนใหญ่ทำการขายปลีกร้อยละ 75 ทั้งนี้การส่งเสริมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือด้านการตลาดยังมีน้อย

- การบริหารจัดการการเงิน มีการทำบัญชีเป็นส่วนใหญ่และบอกข้อมูลให้สมาชิกทราบจากการประชุม รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกโดยการจ่ายเงินปันผลจากกำไรที่ลงทุน บางกลุ่มได้จ่ายค่าตอบแทนให้แก่คณะกรรมการ

(3) การพัฒนาศักยภาพกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

จากการสำรวจ พบว่า กลุ่มเกษตรกรด้านการผลิต ด้านการอบรมทรัพย์สิน ได้อบรมกรรมการและสมาชิกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ คิดเป็นร้อยละ 68.75 ที่เหลือร้อยละ 31.25 ไม่ได้รับการอบรม ผลของการอบรมนั้นโดยส่วนใหญ่ร้อยละ 62.50 คิดว่าได้ผลดี สิ่งที่กลุ่มต้องการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐคือด้านเงินทุน ด้านวิชาการและด้านปัจจัยทางการผลิต

(4) ปัญหาและอุปสรรค

จากการสำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มองค์กรสถาบันต่างๆ ในพื้นที่ที่เกษตรกรเป็นสมาชิกและสัมภาษณ์แบบ Focus Group พบว่า ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นไม่รุนแรงมากนัก เช่น ด้านตัวสมาชิกไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 18.75 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ด้านการผลิตวัตถุดิบราคาแพงคิดเป็นร้อยละ 37.50 วัตถุดิบไม่เพียงพอ อุปกรณ์การผลิตไม่เหมาะสมและสมาชิกขาดทักษะในการผลิตมีสัดส่วนเท่าๆ กันคิดเป็นร้อยละ 6.25 ด้านการตลาด พบว่า ขาดข้อมูลด้านการตลาดคิดเป็นร้อยละ 31.25 ขาดการประชาสัมพันธ์คิดเป็นร้อยละ 18.75 ช่องทางการตลาดมีน้อยคิดเป็นร้อยละ 6.25 สำหรับด้านเงินทุนนั้นกลุ่ม/องค์กรเกษตรกรที่ทำกิจกรรมด้านการผลิตยังมีเงินไม่เพียงพอ คิดเป็นร้อยละ 18.75 ส่วนปัญหาการจัดการองค์กรนั้น ผู้นำกลุ่มบางกลุ่มยังขาดผู้เสียสละในการเป็นผู้นำและขาดทักษะในด้านการบริหารองค์กร (ตารางที่ 44)

ตารางที่ 44 ข้อมูลด้านการบริหารจัดการกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ปี 2553

ประเด็นข้อมูล	รายละเอียด
1. การบริหารจัดการองค์กร	
1.1 โครงสร้างขององค์กร	- คณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รอง ประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และคณะกรรมการ
1.2 การคัดเลือกและเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร	- กำหนด 2-4 ปี คัดเลือกใหม่
1.3 จำนวนกลุ่มที่ได้รับการพัฒนาด้านการผลิต/บัญชี	- จำนวนร้อยละ 75 ของกลุ่ม
1.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิก	- ร่วมแสดงความคิดเห็น ทำงานและรับผลประโยชน์ต่างๆ
1.5 การประชุมกลุ่ม	- 2.75 ครั้ง/ปี
1.6 การประสานงานกับหน่วยงาน	- ร้อยละ 62.50 ของกลุ่มมีการประสานงาน
1.7 ปัญหา	- สมาชิกไม่ค่อยมีเวลาร่วมกิจกรรมกลุ่ม - ผู้นำบางกลุ่มยังขาดการเสียสละเพื่อกลุ่ม รวมทั้งขาดทักษะ ในด้านการบริหารองค์กร
2. การบริหารจัดการด้านการผลิต	
2.1 สถานที่ทำการผลิต	- ที่ทำการกลุ่มร้อยละ 50 บ้านสมาชิกร้อยละ 18.75 และสถานที่ต่างๆ ภายในหมู่บ้านร้อยละ 31.25
2.2 ที่มาของวัตถุดิบ	- ภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่
2.3 ความเพียงพอ	- ร้อยละ 56.25 มีความเพียงพอ
2.4 ช่วงเวลาที่ทำการผลิต	- ก่อนหรือหลังการเก็บเกี่ยวข้าว
2.5 แรงงาน	- จากสมาชิก
2.6 ผลการดำเนินงาน	- กำไรร้อยละ 35-50 (ต้นทุนทางบัญชี)
2.7 ปัญหา	- วัตถุดิบไม่เพียงพอและราคาแพง
3. การบริหารจัดการด้านการตลาด	
3.1 สถานที่จำหน่าย	- ที่ทำการกลุ่มร้อยละ 62.5 นอกที่ทำการกลุ่มร้อยละ 18.75 และจำหน่ายทั้งที่ทำการกลุ่มและนอกที่ทำการกลุ่มร้อยละ 18.75
3.2 ลักษณะการขาย	- ขายปลีกร้อยละ 75
3.3 การส่งเสริมการตลาด เช่น การโฆษณา การให้ส่วนลด การออกร้าน	- ค่อนข้างน้อย
3.4 ปัญหา	- ช่องทางการตลาดมีน้อย ขาดการประชาสัมพันธ์
4. การบริหารจัดการการเงิน	
4.1 การทำบัญชี	- ส่วนใหญ่ทำบัญชี
4.2 การเปิดเผยข้อมูลทางการเงิน	- บอกข้อมูลให้สมาชิกทราบเพื่อมีการประชุม
4.3 การจัดสรรผลประโยชน์ให้สมาชิก	- จ่ายเงินปันผล - แบ่งกำไรตามจำนวนเงินที่ลงทุน - บางกลุ่มจ่ายค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ
4.4 ปัญหา	- เงินทุนไม่เพียงพอสำหรับทำการผลิต
5. การพัฒนาศักยภาพ	
5.1 การฝึกอบรมกรรมการและสมาชิก	- ได้รับการอบรมร้อยละ 68.75
5.2 ผลการอบรม	- ร้อยละ 62.50 คิดว่าได้ผลดี ร้อยละ 25 ได้ผลปานกลาง และร้อยละ 12.50 ไม่ได้ผล
6. สิ่งที่ต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ	
	- เงินทุน วิชาการและปัจจัยทางการผลิต

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

2.2) ภาพรวมของสมาชิกกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

(1) ข้อมูลทั่วไป

เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือเป็นผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันต่างๆ คิดเป็นร้อยละ 38.13 ทั้งนี้ระยะการเป็นสมาชิกของกลุ่ม/สถาบัน โดยเฉลี่ย 6.68 ปี สำหรับรายได้ที่เกิดจากการเป็นสมาชิกรวม โดยเกิดจากกิจกรรมที่เกิดจากเงินปันผลการร่วมทำกิจกรรมการผลิต คิดเป็นรายได้ 2,386.55 บาท/ราย/ปี (ตารางที่ 45)

ตารางที่ 45 การเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันต่างๆ ของเกษตรกร ปี 2553

รายการ	ร้อยละ	ระยะเวลาเป็นสมาชิก (ปี)	รายได้จากการเป็นสมาชิก (บาท/ราย)
สมาชิกกลุ่ม / สถาบัน	38.13	6.68	2,386.55
ไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม / สถาบัน	61.87	-	-
รวม	100.00	6.68	2,386.55

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

จากเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบัน พบว่า ร้อยละ 50.82 เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันทางการเกษตร คือเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรร้อยละ 27.87 เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 18.02 และเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนร้อยละ 4.92 ส่วนผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันนอการเกษตร ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เช่น กองทุนเงินล้าน อาสาสมัครหมู่บ้าน เป็นต้น กลุ่มดังกล่าวเหล่านี้ไม่ได้เป็นองค์กรเกษตรกร แต่เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในด้านอื่นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านเกษตรโดยตรงมีร้อยละ 49.18 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ทั้งนี้เมื่อจำแนกเป็นรายกิจกรรมพบว่า กลุ่มที่ไม่ได้ทำการผลิตมีสมาชิกมากที่สุด คือกลุ่มที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการออมทรัพย์ มีสมาชิกคิดเป็นร้อยละ 68.85 ส่วนสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มที่ทำหน้าที่การผลิตคิดเป็นร้อยละ 27.87 ที่เหลือเป็นสมาชิกกลุ่มที่ทำกิจกรรมอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 3.28 (ตารางที่ 46)

ตารางที่ 46 ประเภทกลุ่ม/สถาบันที่เกษตรกรเป็นสมาชิก ปี 2553

ประเภท	จำนวนสมาชิก (ร้อยละ)	กิจกรรมที่ดำเนินการ (ร้อยละ)		
		การผลิต	ออมทรัพย์	อื่นๆ
กลุ่ม / สถาบันทางการเกษตร	50.82	27.87	22.95	-
- กลุ่มเกษตรกร	27.87	22.95	4.92	-
- สหกรณ์การเกษตร	18.03	-	18.03	-
- วิสาหกิจชุมชน	4.92	4.92	-	-
กลุ่ม / สถาบันนอการเกษตร	49.18	-	45.90	3.28
- กลุ่มออมทรัพย์	31.15	-	31.15	-
- กองทุนเงินล้าน	14.75	-	14.75	-
- อื่นๆ	3.28	-	-	3.28
รวมทั้งหมด	100.00	27.87	68.85	3.28

หมายเหตุ : เกษตรกรอาจเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันมากกว่า 1 แห่ง

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

(2) การมีส่วนร่วมของสมาชิก

ผลการศึกษาศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสถาบันเกษตรกร พบว่าสมาชิกมีส่วนร่วมรวมทุกด้านในระดับมีส่วนร่วมน้อย ค่าเฉลี่ย 2.57 เมื่อพิจารณาการมีส่วนร่วมแต่ละด้าน จากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยดังนี้

- สมาชิกมีส่วนร่วมมากมีเพียง 1 กิจกรรม คือการเข้าประชุมประจำเดือน โดยมีค่าเฉลี่ย 3.79

- สมาชิกมีส่วนร่วมปานกลาง ประกอบด้วยรับทราบข่าวสารความเคลื่อนไหวของกลุ่มการตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมของกลุ่ม การให้ข้อมูล/จัดทำกิจกรรมของกลุ่ม ร่วมลงทุนในกิจการ (ลงหุ้น) ค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 2.69 – 3.18

- สมาชิกมีส่วนร่วมน้อย ประกอบด้วยการร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ รับรู้ฐานะการเงินและทรัพย์สินของกลุ่ม ร่วมพิจารณาแบ่งปันผลประโยชน์ เข้ารับการอบรมและดูงานเพิ่มความรู้ ใช้ผลิตภัณฑ์หรือบริการของกลุ่ม ให้ข้อแนะนำในการพัฒนาสินค้าและบริการ และการเป็นวิทยากร ถ่ายทอดความรู้ ค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1.86 – 2.51 (ตารางที่ 47)

ตารางที่ 47 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ปี 2553

ประเด็นการมีส่วนร่วมของสมาชิก	ร้อยละของสมาชิก ตามระดับการมีส่วนร่วม						คะแนน ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	รวม	
การมีส่วนร่วมในการวางแผน							3.35
1. เข้าประชุมสมาชิกประจำเดือน	42.62	14.75	24.59	14.75	3.28	100.00	3.79
2. ตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมของกลุ่ม	19.67	22.95	22.95	22.95	11.48	100.00	3.16
3. ให้ข้อมูล/จัดทำกิจกรรมของกลุ่ม	18.03	27.87	18.03	18.03	18.03	100.00	3.10
การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ							2.17
4. ร่วมผลิตสินค้าหรือบริการของกลุ่ม	8.20	19.67	11.48	8.20	52.46	100.00	2.23
5. ร่วมจำหน่ายสินค้าหรือบริการของกลุ่ม	8.20	8.20	22.95	11.48	49.18	100.00	2.15
6. การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้	4.92	3.28	16.39	19.67	55.74	100.00	1.82
7. ร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์	11.48	16.39	22.95	8.20	40.98	100.00	2.49
การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์							2.66
8. เข้าร่วมพิจารณาแบ่งปันผลประโยชน์	11.48	11.48	22.95	16.39	32.79	100.00	2.21
9. เข้ารับการอบรม/ดูงานเพิ่มความรู้	14.75	11.48	14.75	16.39	42.62	100.00	2.39
10. ร่วมลงทุนในกิจการ (ลงหุ้น)	14.75	3.28	45.90	8.20	27.87	100.00	2.69
11. รับทราบข่าวสารความเคลื่อนไหวของกลุ่ม	22.95	16.39	32.79	11.48	16.39	100.00	3.18
การมีส่วนร่วมในการประเมินผล							2.29
12. ใช้ผลิตภัณฑ์หรือบริการของกลุ่ม	11.48	13.11	22.95	3.28	49.18	100.00	2.34
13. ให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสินค้า/บริการ	4.92	11.48	22.95	8.20	52.46	100.00	2.08
14. รับรู้ฐานะการเงิน/ทรัพย์สินของกลุ่ม	4.92	22.95	22.95	11.48	37.70	100.00	2.46
15. พิจารณาปัญหาและร่วมหาทางแก้ไข	4.92	8.20	32.79	16.39	37.70	100.00	2.26
ค่าเฉลี่ยรวมของการมีส่วนร่วมของสมาชิก							2.57

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

(3) ความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

ความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/สถาบัน ในด้านต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำกลุ่ม/องค์กร กฎระเบียบภายในกลุ่ม/องค์กร การปฏิบัติงานของกลุ่ม/องค์กร การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม/องค์กร ผลตอบแทนของกลุ่ม/องค์กร โดยกลุ่ม/องค์กรคือกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้กลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่นนั้น ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสัจจะ กลุ่มกองทุนเงินล้าน ประเด็นข้อคิดเห็นที่สัมพันธ์สมาชิกคือประกอบด้วย ผู้นำกลุ่ม/องค์กร กฎระเบียบภายในกลุ่ม/องค์กร การปฏิบัติงานของกลุ่ม/องค์กร การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม/องค์กร ผลตอบแทนของกลุ่ม/องค์กรที่มีต่อสมาชิก เพื่อประมวลความคิดเห็นที่สมาชิกมีต่อกลุ่มเป็นค่าระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/สถาบัน

ผลการศึกษาความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/สถาบันในประเด็นต่างๆ ผลการศึกษา พบว่า สมาชิกมีความพึงพอใจต่อกลุ่ม/สถาบัน รวมทุกด้านหรือทุกประเด็นในระดับความพึงพอใจมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.13 เมื่อพิจารณาระดับความพึงพอใจเป็นรายกลุ่ม ระดับความพึงพอใจค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 4.00 – 4.20 ซึ่งเป็นค่าความพึงพอใจอยู่ในระดับความพึงพอใจมาก โดยจำแนกเป็นรายกลุ่มจากระดับมากไปหาน้อย คือกลุ่มสหกรณ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่น กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มเกษตรกร ระดับค่าเฉลี่ย 4.22 4.20 4.20 4.08 และ 4.04 ตามลำดับ (ตารางที่ 48)

ตารางที่ 48 ระดับความพึงพอใจของสมาชิกที่มีต่อกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ปี 2553

ประเด็นความพึงพอใจ	ร้อยละของสมาชิกตามระดับความพึงพอใจ					รวม	คะแนน ค่าเฉลี่ย
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด		
1. กลุ่มเกษตรกร							4.04
- ผู้นำกลุ่ม	41.18	29.41	29.41	-	-	100.00	4.12
- กฎระเบียบภายในกลุ่ม	35.29	58.82	5.88	-	-	100.00	4.29
- การปฏิบัติงานของกลุ่ม	29.41	35.29	35.29	-	-	100.00	3.94
- การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม	23.53	35.29	29.41	5.88	5.88	100.00	3.65
- ผลตอบแทนจากกลุ่ม	35.29	47.06	17.65	-	-	100.00	4.18
2. กลุ่มสหกรณ์							4.22
- ผู้นำกลุ่ม	45.45	18.18	36.36	-	-	100.00	4.09
- กฎระเบียบภายในกลุ่ม	54.55	45.45	-	-	-	100.00	4.55
- การปฏิบัติงานของกลุ่ม	45.45	45.45	9.09	-	-	100.00	4.36
- การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม	36.36	45.45	9.09	-	-	100.00	3.91
- ผลตอบแทนจากกลุ่ม	36.36	45.45	18.18	-	-	100.00	4.18
3. กลุ่มวิสาหกิจชุมชน							4.20
- ผู้นำกลุ่ม	32.33	66.67	-	-	-	100.00	4.33
- กฎระเบียบภายในกลุ่ม	32.33	32.33	32.33	-	-	100.00	4.00
- การปฏิบัติงานของกลุ่ม	-	100.00	-	-	-	100.00	4.00
- การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม	33.33	66.67	-	-	-	100.00	4.33
- ผลตอบแทนจากกลุ่ม	33.33	66.67	-	-	-	100.00	4.33
4. กลุ่มออมทรัพย์							4.15
- ผู้นำกลุ่ม	47.37	42.11	10.53	-	-	100.00	4.37
- กฎระเบียบภายในกลุ่ม	42.11	47.37	5.26	5.26	-	100.00	4.26
- การปฏิบัติงานของกลุ่ม	42.11	42.11	15.79	-	-	100.00	4.26
- การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม	31.58	36.84	15.79	15.79	-	100.00	3.84
- ผลตอบแทนจากกลุ่ม	36.84	36.84	15.79	10.53	-	100.00	4.00
5. กลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่น							4.20
- ผู้นำกลุ่ม	45.45	36.36	9.09	9.09	-	100.00	4.18
- กฎระเบียบภายในกลุ่ม	45.45	36.36	9.09	-	9.09	100.00	4.09
- การปฏิบัติงานของกลุ่ม	45.45	36.36	18.18	-	-	100.00	4.27
- การรับรู้ข่าวสารภายในกลุ่ม	45.45	45.45	-	9.09	-	100.00	4.27
ค่าเฉลี่ยรวมของการมีส่วนร่วมของสมาชิก							4.13

หมายเหตุ : กลุ่มองค์กรชุมชนท้องถิ่นได้แก่กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสัจจะ กลุ่มกองทุนเงินล้าน
ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

(4) การพัฒนาศักยภาพของสมาชิก

จากการสำรวจสมาชิกกลุ่ม/องค์กร พบว่า สมาชิกได้รับการพัฒนาศักยภาพ โดยการรับการฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ คิดเป็นร้อยละ 43.39 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ประเด็นและสาระที่ทำการฝึกอบรมเพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพ ประกอบด้วย

- ด้านการผลิต ได้แก่ การเลี้ยงหม่อนไหม การตัดถักรวมต่างๆ เช่น การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น การทำปุ๋ยชีวภาพ การผลิตข้าวปลอดสารพิษ สถานที่ทำการฝึกอบรมหรือการถ่ายทอดคือศาลากลางในหมู่บ้าน ที่ทำการกลุ่ม หน่วยงานที่ทำการฝึกอบรมคือกรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาชุมชน กรมวิชาการเกษตร

- ด้านการบัญชี เช่นการทำรายรับ - รายจ่าย การคำนวณต้นทุน/ผลตอบแทนการออมสถานที่ทำการฝึกอบรม คือที่ทำการกลุ่ม วัดวาอารามต่างๆ ในชุมชน หน่วยงานที่ทำการฝึกอบรมคือกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์

- ด้านการตลาด เช่น การประชาสัมพันธ์สินค้า การหาข้อมูลด้านการตลาด แนะนำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับด้านการตลาด สถานที่ทำการฝึกอบรมคือ ศาลากลางภายในชุมชน ที่ทำการกลุ่มหน่วยงานที่ทำการฝึกอบรมคือ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดในพื้นที่ของจังหวัดนั้นๆ

ผลการอบรมนั้น ปรากฏว่าสมาชิกโดยส่วนใหญ่คิดว่าได้ผลดี

(5) ประโยชน์ที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร

จากการสำรวจสมาชิกของกลุ่ม/สถาบัน รวมทั้งข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเติมจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และเกษตรกรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ในการจัดทำ Focus Group ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มสถาบันได้รับประโยชน์จากการเป็นสมาชิก ดังนี้

- รายได้เพิ่มขึ้นจากกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เช่น การมีส่วนร่วมในการผลิต การลงทุนและเงินปันผล รวมเฉลี่ยร้อยละ 2,386.55 บาท/ปี

- สมาชิกร้อยละ 88.88 เห็นว่าเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

- สมาชิกร้อยละ 55.56 เห็นว่าได้รับความรู้เพิ่มเติม

- การร่วมทำงานเป็นกลุ่มจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานของเกษตรกรได้เนื่องจากการเพิ่มพูนประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ จากการแลกเปลี่ยนและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและจะส่งผลในการลดต้นทุนการผลิต

- ประโยชน์ด้านอื่นๆ เช่น (1) เกิดความสามัคคีทั้งนี้เกิดจากการที่ต้องปฏิบัติงานร่วมกันทำให้เกิดความรับผิดชอบ และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (2) พลังของกลุ่มช่วยให้เกษตรกรเกิดอำนาจในการต่อรองหรือสามารถรักษาผลประโยชน์บางประการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะส่งผลในการแก้ไขปัญหาด้านการตลาดต่อไปได้

(6) ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของสมาชิกในการพัฒนากลุ่ม/สถาบัน

จากการสัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่ม/สถาบัน ในพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด ดังกล่าว ในประเด็นข้อคิดเห็น รวมทั้งข้อเสนอแนะในการพัฒนากลุ่มของตนนั้น สมาชิกเห็นว่าสิ่งที่ควรดำเนินการในสาระสำคัญคือ

- ควรมีการฝึกอบรมในทักษะต่างๆ เช่น การอบรมการผลิตสายผ้าใหม่ๆ

- ให้มีหน่วยงานฝึกอบรมอาชีพเสริมให้กับกลุ่ม

- กลุ่มควรมีกิจกรรมสร้างรายได้ภายในกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้น

(7) สาเหตุที่เกษตรกรไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบัน

จากการสอบถามถึงเหตุผลของเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันในพื้นที่ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 61.87 ของจำนวนเกษตรกรทั้งหมด พบว่า สาเหตุที่เกษตรกรไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบัน เนื่องจากเหตุผล ดังนี้

- ไม่มีกลุ่ม/สถาบันในพื้นที่ที่ตนอาศัย มีจำนวนร้อยละ 51.28
- เกษตรกรมีอายุมาก ร้อยละ 17.95
- ไม่มีเวลา ร้อยละ 15.39
- ไม่อยากยุ่งยาก ร้อยละ 5.13
- อื่นๆ ร้อยละ 10.24 เช่น ไม่มีกลุ่มที่ต้องการ การเดินทางไม่สะดวก

กิจกรรมต่างๆ สามารถดำเนินการเองได้โดยไม่ต้องรวมกลุ่ม อ่านหนังสือไม่ได้ เป็นต้น

4.2 ประเด็นสำคัญของสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

จากผลการศึกษาในหัวข้อ 4.1 และผลจากการจัดสนทนากลุ่มที่ได้มีการเชิญผู้แทนชุมชนในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งตัวแทนภาครัฐได้แก่ข้าราชการในพื้นที่ เช่น เกษตรอำเภอ นักวิชาการเกษตร เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เป็นต้น ตัวแทนภาคธุรกิจในพื้นที่ เช่น ผู้จัดการสาขาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรผู้จัดการสหกรณ์การเกษตร และผู้แทนศูนย์ข้าวชุมชน เป็นต้น รวมถึงตัวแทนภาคเกษตร ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำเกษตรกรในพื้นที่ โดยในแต่ละอำเภอจะแบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มของเกษตรกรรวมถึงผู้นำในพื้นที่และกลุ่มหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เพื่อสนทนาในประเด็นสาเหตุและแนวทางแก้ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งให้ทุกคนที่อยู่ในกลุ่มได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทั้งมุมมองของตัวเกษตรกรเองและมุมมองของภาครัฐที่มีต่อเกษตรกรและนโยบายของภาครัฐที่ลงไปในพื้นที่ ตลอดจนโครงการขับเคลื่อนทั้งที่เป็นโครงการที่กำลังดำเนินการอยู่และโครงการที่ยากให้มีต่อไปในอนาคต สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปประเด็นสำคัญของสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างได้ ดังนี้

4.2.1 ด้านเศรษฐกิจ

1) การถือครองและการใช้ที่ดิน

ครัวเรือนเกษตรกรยากจนมีที่ดินถือครองเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อย โดยน้อยกว่าครัวเรือนพื้นจนเกือบ 10 ไร่ และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เต็มที่ เนื่องจากยังมีพื้นที่บางส่วนเป็นที่รกร้างว่างเปล่าที่ยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ ประกอบกับมีที่ดินบางส่วนเป็นพื้นที่ดินที่มีปัญหาอยู่ประมาณร้อยละ 7 ของที่ถือครองทั้งหมด ที่ดินที่เกษตรกรถือครองอยู่ส่วนใหญ่แม้จะเป็นที่ดินที่มีโฉนด แต่ก็ยังคงมีที่ดินที่ต้องเช่าโดยเฉลี่ยประมาณ 3 ไร่ต่อครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีที่ดินที่จำนองผู้อื่นประมาณ 5 ไร่ต่อครัวเรือน

2) การผลิตและการตลาด

เกษตรกรยากจนส่วนใหญ่ปลูกข้าวเป็นหลัก แม้จะมีการปลูกพืชเสริมบ้างแต่ต้องขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทานซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก นอกจากนี้แม้จะมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตชลประทาน แต่ก็ไม่สามารถใช้น้ำจากชลประทานหรือจากแหล่งน้ำอื่นได้ ทำให้ไม่มีความหลากหลายด้านการผลิตและผลผลิตต่อไร่ค่อนข้างต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงสำหรับในเรื่องของการผลิตส่วนใหญ่เป็นการทำการผลิตตามบรรพบุรุษ

ในด้านการตลาด การขายผลิตส่วนใหญ่เกษตรกรขายด้วยตนเอง ทำให้ได้ราคาต่ำ เพราะขาดอำนาจการต่อรอง และขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการทั้งด้านการผลิต การตลาด และการเงิน

3) รายได้ – รายจ่าย - หนี้สิน

เกษตรกรยากจนมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยกว่าเกษตรกรที่พ้นจนเกือบ 3 เท่าตัว และมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายส่งผลให้ไม่มีเงินออม และต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายในการผลิตและการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนยากจนมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 48,000 บาท และเป็นครัวเรือนที่ขาดสภาพคล่องในการใช้คืนหนี้สิน

หากเปรียบเทียบกับเส้นยากจนแล้ว ครัวเรือนเกษตรกรยากจนมีรายได้น้อยกว่าเส้นยากจนถึง 2 เท่าตัว รวมทั้งยังเป็นครัวเรือนที่มีการนำผลผลิตในฟาร์มมาใช้บริโภคน้อย

4.2.2 ด้านสังคม

1) ระดับการศึกษาและการได้รับความรู้ของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรยากจนเกินกว่าร้อยละ 90 มีการศึกษาไม่เกินภาคบังคับ และได้รับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรและอื่นๆ ค่อนข้างน้อย และไม่ค่อยมีความหลากหลายเท่ากับครัวเรือนที่พ้นจน

2) อาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน

หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรยากจนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการปลูกพืช โดยเป็นการทำงานเกษตรแบบเต็มเวลาและไม่ค่อยมีอาชีพเสริม

3) การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันในพื้นที่

แม้ว่าหัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกในครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 60 ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม/สถาบันในพื้นที่ แต่การได้รับความรู้จากกลุ่ม/สถาบัน ยังมีค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะความรู้ในด้านการทำกิจกรรมต่างๆ สำหรับการประกอบอาชีพเกี่ยวกับระบบการทำฟาร์ม การใช้ปัจจัยการผลิต การบริหาร/การบัญชี การแปรรูปและการตลาด รวมทั้งยังไม่ค่อยเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มไม่ว่าจะในด้านการวางแผน การดำเนินการ การประเมินผล ทำให้ขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ทั้งในด้านการผลิต การตลาด การทำบัญชี อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและรายได้ของกลุ่มและสมาชิก

4) ทศนคติของเกษตรกร

เกษตรกรรุ่นใหม่บางรายยังคิดว่าอาชีพเกษตรเป็นอาชีพที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม เนื่องจากเป็นอาชีพที่มีรายได้น้อย งานหนัก ได้เงินช้า ทำให้ขาดแรงจูงใจในการประกอบอาชีพเกษตร

4.2.3 ด้านโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ

1) แหล่งน้ำ

พื้นที่ส่วนใหญ่ขาดแคลนแหล่งน้ำทางการเกษตร ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ขาดการบริหารจัดการน้ำสู่ไร่นา น้ำประปายังไม่ทั่วถึง

2) สภาพดิน

พื้นที่เป็นดินปนทราย ดินเค็ม และดินลูกรัง

3) โครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ

- โรงสีในชุมชนมีน้อย พื้นผิวถนนส่วนใหญ่เป็นลูกรัง โรงพยาบาลอยู่ห่างไกลชุมชน โทรศัพท์สาธารณะไม่ทั่วถึงและใช้การไม่ได้

- เกิดภัยธรรมชาติ อากาศแห้งแล้ง

- ขาดการบริหารจัดการกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ทั้งในด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการองค์กร เนื่องจากผู้นำกลุ่มขาดทักษะในการบริหารจัดการ ขาดการเสี่ยสละเพื่อกลุ่ม ขาดการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ขาดการประชาสัมพันธ์ รวมทั้งขาดการสร้างเครือข่ายระหว่างสถาบันเกษตรกรในพื้นที่และต่างพื้นที่ ทำให้ขาดการได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านวัตถุดิบ ด้านช่องทางการตลาด ด้านเงินทุนและด้านวิชาการ ส่งผลถึงประสิทธิภาพและรายได้ของกลุ่มน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

4) นโยบายภาครัฐ

ขาดการบูรณาการและการประสานงานระหว่างหน่วยงานในระดับพื้นที่ ทำให้การแก้ปัญหาในระดับพื้นที่ขาดเจ้าภาพ และมีแนวทางการพัฒนาที่ไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกร

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

จากผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกร ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยการวิเคราะห์สภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในเชิงลึก ใช้ข้อมูลในปี 2553 ที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรตัวอย่างและการจัดกลุ่มสนทนา พบว่า สภาพเศรษฐกิจสังคม โครงสร้างพื้นฐาน สภาพแวดล้อม และประเด็นสำคัญของสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจน สรุปได้ดังนี้

5.1.1 ด้านเศรษฐกิจสังคม โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกร

1) ด้านเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกร

ส่วนใหญ่อายุของหัวหน้าครัวเรือนมากกว่า 50 ปีขึ้นไป สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยเกิน 5 คน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนไม่เกินภาคบังคับมากกว่าร้อยละ 90 และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าหัวหน้าครัวเรือนจะเป็นสมาชิกกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่ม ชกส. หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นลูกค้า ชกส. คือมีจุดมุ่งหมายเพื่อกู้เงินสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนในการทำกิจกรรมการเกษตรเท่านั้น นอกจากนี้หัวหน้าครัวเรือนไม่ได้รับการอบรมในด้านต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ทั้งนี้เกินร้อยละ 80 ที่มีอาชีพปลูกพืชเป็นหลักและใช้เวลาเกือบทั้งหมดทำกิจกรรมการเกษตรในฟาร์ม

ขนาดที่ดินถือครองเฉลี่ยต่อครัวเรือนน้อยกว่าครัวเรือนพันธจวนแล้ว และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา รวมทั้งอยู่นอกเขตชลประทานมากกว่าร้อยละ 90 สำหรับที่ดินที่อยู่ในเขตชลประทานแต่ก็ไม่ได้รับน้ำชลประทานต้องอาศัยเพียงน้ำฝนเท่านั้น นอกจากนี้ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่การถือครองที่ดินจะเป็นโฉนด แต่แนวโน้มการจ้างงานชายฝากและการเช่าที่ดินทำกินมากกว่าครัวเรือนพันธจวนและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นด้วย จากองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรยากจนมีรายได้ที่ต่ำไม่เพียงพอแก่การยังชีพ รายได้ในการเกษตรที่ครัวเรือนได้รับน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการลงทุน ประกอบกับทางเลือกในการประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ มีน้อย อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ในครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันและมีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมในชุมชนบ่อยครั้ง ทางด้านสุขภาพของบุคคลในครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่แล้วจะมีอาการเจ็บป่วยเป็นบางครั้ง รองลงมาติดบุหรี่ สำหรับการรับรู้ข่าวสารด้านการเกษตรและเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารทางด้านวิทยุ/โทรทัศน์ รองลงมาคือวิทยุชุมชน/ผู้นำชุมชน ส่วนการเข้าถึงโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ส่วนใหญ่ครัวเรือนเข้าถึงการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รองลงมาเป็นการรักษาพยาบาล และได้รับความรู้ทางการเกษตร

2) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

พื้นที่ถนนโดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นทางลูกรัง/ทางคอนกรีต การใช้ไฟฟ้า มีการใช้ประโยชน์จากไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงเล็กน้อยที่ใช้ประโยชน์จากไฟฟ้าเทศบาล การใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค โดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นคลองชลประทานและประปาหมู่บ้าน

รองลงมาเป็นการใช้น้ำประปาจากภูมิภาค น้ำประปาจาก อ.บ.ต. และน้ำบาดาล การสื่อสารทางโทรศัพท์ มีการใช้ทั้งโทรศัพท์สาธารณะมือถือ และโทรศัพท์บ้าน ด้านโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย พบว่า มีลักษณะเป็นโรงพยาบาลหรือสถานอนามัยของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ มีเอกชนเพียงเล็กน้อย ด้านโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่ โรงเรียน วัด โรงเรียน พบว่า โครงสร้างพื้นฐานโดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นโรงเรียนเป็นหลัก วัดและโรงเรียนรองลงมา

3) ด้านสภาพแวดล้อมและภัยธรรมชาติ

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป พบว่า มีลักษณะเป็นแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู ซึ่งในบางส่วนมีความแตกต่างระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้งอย่างเห็นได้ชัด มีลักษณะสภาพภูมิอากาศแบบปกติประมาณหนึ่งในสามนอกจากนี้ เป็นสภาพอากาศแห้ง/ฝนตกตลอดฤดู และอากาศแห้ง/ฝนตกน้อยมาก สภาพป่าโดยทั่วไป พบว่า พื้นที่โดยส่วนใหญ่ไม่มีลักษณะของพื้นที่ป่า ลักษณะที่เป็นพื้นที่ป่าทั่วไปและสวนป่าสาธารณะมีน้อยมากด้านความสมบูรณ์ของทรัพยากร พบว่า พื้นที่โดยทั่วไปที่มีความอุดมสมบูรณ์และขาดความอุดมสมบูรณ์มีสัดส่วนพอๆ กัน การทำลายธรรมชาติ แหล่งธรรมชาติในพื้นที่โดยส่วนใหญ่ ยังไม่มีการถูกทำลาย มีที่ถูกทำลายไม่มากนัก ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า แม่น้ำ ลำคลอง พบว่า พื้นที่โดยส่วนใหญ่ไม่เคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่วนที่เหลือเคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อทำการเกษตร การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่ได้มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ โดยผู้นำชุมชนร่วมกับคนในชุมชน จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเข้ามาดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดูแลแหล่งน้ำไม่ให้ดินเขิน อนุรักษ์พันธุ์ไม้หายากในพื้นที่ป่า และรัฐให้การสนับสนุนเกษตรกรโดยส่วนใหญ่มักจะประสบปัญหาเกี่ยวกับภัยแล้ง/น้ำท่วม/โรคแมลงระบาด/โรคสัตว์

4) ด้านกลุ่มและสถาบันเกษตรกร

กิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการจำแนกเป็นกิจกรรมการผลิตประกอบด้วยจักสานตะกร้า ทอผ้าไหมพรม ผลิตผ้าไหม ปุยชีวภาพ เลี้ยงปลา ดอกไม้ประดิษฐ์จากไผ่ถุงน่อง สังฆทาน โปรยทาน และกิจกรรมการออม/ปล่อยกู้ และกิจกรรมด้านร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าโดยนำสินค้ามาจำหน่ายให้สมาชิก ซึ่งสินค้าเหล่านั้นมีทั้งนำมาจากภายนอกและเป็นของสมาชิกที่นำมาขาย ณ ที่ทำการกลุ่ม การก่อตั้งกลุ่มโดยส่วนใหญ่เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงาน รองลงมาคือ เกิดจากการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของกลุ่มและต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สำหรับที่มาของทุนนั้น พบว่า มาจากทุนทางปัญญาของชุมชน ทุนทรัพยากรในชุมชน และทุนที่เป็นเงินสด เฉพาะทุนที่เป็นเงินสดนั้นได้จากการระดมทุนจากสมาชิก (ค่าหุ้น) มีตั้งแต่ 50-500 บาท/หุ้น/ราย โครงการต่างๆของรัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้านเงินล้าน โครงการ SML ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโครงการเศรษฐกิจชุมชนรวมทั้งบางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น

5.1.2 ประเด็นสำคัญของสภาพครัวเรือนเกษตรกรยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

1) เกษตรกรมีที่ดินถือครองน้อยและใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เต็มที่ เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ประกอบกับที่ดินบางส่วนยังมีปัญหาเกี่ยวกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถทำการผลิตได้หลากหลายกิจกรรม และผลผลิตที่ได้จากกิจกรรมหลักคือการปลูกข้าวค่อนข้างต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงตามระดับราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้นเรื่อยๆ

2) เกษตรกรยังขาดความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทั้งด้านการวางแผนการผลิตและการตลาด รวมทั้งไม่มีการรวมกลุ่มกันขายผลผลิต ทำให้ขายผลผลิตได้ราคาต่ำ

3) เกษตรกรขาดแคลนเงินออม เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอจ่ายรายจ่าย อีกทั้งยังไม่ค่อยมีการนำผลผลิตในฟาร์มมาบริโภค จึงต้องมีการกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้จ่ายในการผลิตและการบริโภค ส่งผลให้หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนค่อนข้างสูง ขณะที่มูลค่าของทรัพย์สินที่เกษตรกรถือครองอยู่น้อย ครัวเรือนเหล่านี้จึงเป็นครัวเรือนที่ขาดสภาพคล่องในการชำระคืนหนี้สิน

4) การขาดความรู้และทักษะด้านการบริหารจัดการกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผลิต การตลาด ความเสียสละของผู้นำกลุ่ม การประสานงานกับหน่วยงานอื่น ตลอดจนการสร้างเครือข่ายทั้งในและนอกพื้นที่ ส่งผลให้ประสิทธิภาพและรายได้ของกลุ่ม/สถาบัน น้อยกว่าที่ควรจะเป็น

5) การแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับพื้นที่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังขาดการบูรณาการและขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ขาดเจ้าภาพในการดำเนินงานและมีแนวทางการพัฒนาที่ไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกร

5.2 ข้อเสนอแนะ

1) การจัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำ

จากการที่ครัวเรือนเกษตรกรที่ยากจนส่วนใหญ่ทำการปลูกพืชเป็นหลัก ซึ่งจำเป็นต้องใช้น้ำในการเพาะปลูก แต่กลับปรากฏว่าพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเขตชลประทาน และแม้จะมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตชลประทาน แต่ก็ยังไม่สามารถใช้น้ำชลประทานได้ ทำให้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะจะส่งผลต่อการประกอบอาชีพและรายได้หลักของครัวเรือนเกษตรกร

ดังนั้น หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำ ไม่ว่าจะเป็นกรมชลประทาน หรือกรมพัฒนาที่ดิน ควรเข้ามาดูแลเรื่องระบบการบริหารจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพ และทั่วถึงรวมทั้งจัดหาและพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นาให้มีความเพียงพอ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้เกษตรกรมีน้ำใช้ทั้งในด้านการเกษตร การอุปโภคและบริโภค

2) การปรับปรุงดิน

กรมพัฒนาที่ดินควรเข้ามามีบทบาทในเรื่องของการตรวจสอบสภาพดินทั้งในพื้นที่ที่ยังมีปัญหาเรื่องดินและพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่า เพื่อการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความเหมาะสมต่อการปลูกพืชที่จะสามารถปลูกในแต่ละพื้นที่ได้ รวมทั้งการให้คำแนะนำในการปรับปรุงสภาพดินให้เกษตรกรสามารถปฏิบัติได้เอง

3) การให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่เกษตรกร

การให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยแก่เกษตรกรอย่างต่อเนื่องถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถเพิ่มศักยภาพให้กับครัวเรือนได้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ด้านการผลิตและการตลาดของพืช/สัตว์ แต่ละชนิด การบริหารงานด้านการเงิน การจัดทำบัญชีครัวเรือน ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการฝึกปฏิบัติและการสนับสนุนช่องทางการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรให้เกษตรกรมีความสะดวกที่จะได้รับความรู้จากหลายช่องทาง

4) การพัฒนากลุ่ม/สถาบันเกษตรกรให้เข้มแข็ง

ควรมีการพัฒนาผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการของกลุ่ม/สถาบัน ให้มีทักษะในด้านการบริหารจัดการองค์กร ทั้งในด้านการเงิน/การบัญชี ความเสียสละและจิตวิทยาในการทำงานร่วมกัน เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกลุ่มในทุกด้าน นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อให้เกิดความช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจกรรมในด้านต่างๆ ซึ่งหน่วยงานที่ควรจะมีบทบาทให้การสนับสนุนในเรื่องของการพัฒนากลุ่ม/สถาบัน นั้น มีหลายหน่วยงานด้วยกันทั้งหน่วยงานในและนอกสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมพัฒนาชุมชนกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ธนาคารออมสิน และ ธ.ก.ส. เป็นต้น

5) การบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ

ภาครัฐต้องมีการบูรณาการแผนงานและงบประมาณต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน โดยมีการประสานงานกัน เพื่อจัดลำดับความสำคัญของโครงการ ลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน และทำให้การตรวจสอบและการประเมินผลการปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส

6) การจัดทำขั้นตอนการทำงานแก้ปัญหาความยากจนระดับจังหวัด

ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับจังหวัด ควรมีแนวทางการทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด ดังนี้ (แผนภาพที่ 4)

ขั้นตอนที่ 1 จัดตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับจังหวัด

ในขั้นแรกของการแก้ไขปัญหาความยากจนต้องดำเนินการจัดตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับจังหวัด ประกอบด้วย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ได้แก่ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานสหกรณ์จังหวัด สำนักงานประมงจังหวัดสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด โครงการชลประทานจังหวัด สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด หน่วยงานระดับเขตที่มีพื้นที่รับผิดชอบในจังหวัด ได้แก่ หน่วยงานของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขต หน่วยงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน

ขั้นตอนที่ 2 บูรณาการโครงการ/แผนงาน

เมื่อดำเนินการจัดตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับจังหวัดแล้วก็ประชุมร่วมกันเพื่อนำแผนงานและโครงการที่แต่ละหน่วยงานต้องดำเนินการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนมาจัดกลุ่ม โดยแยกกลุ่มตามประเด็นปัญหาและสาเหตุของความยากจนที่จะได้จากการสำรวจและจำแนกครัวเรือนตามประเด็นปัญหาในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 สำรวจและจำแนกครัวเรือนตามประเด็นปัญหา

เมื่อได้ดำเนินการตามขั้นตอนที่หนึ่งและสองแล้วก็มาร่วมกันดำเนินการสำรวจและจำแนกครัวเรือนเป้าหมายนำมาจำแนกประเด็นปัญหาและสาเหตุของความยากจน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การแก้ไขปัญหาความยากจนมีประสิทธิภาพสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุด โดยจัดจำแนกเป็นประเด็นด้านเศรษฐกิจ ประเด็นด้านสังคม ประเด็นด้านทรัพยากรเกษตร และประเด็นด้านโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร

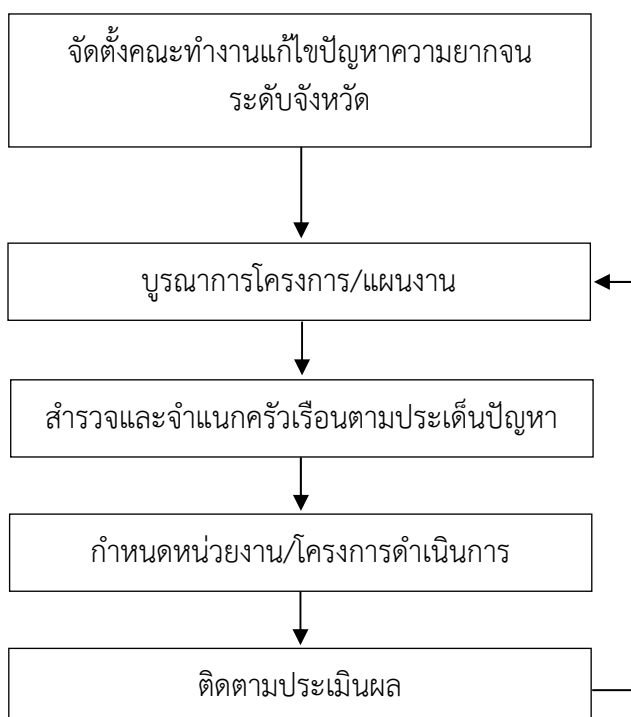

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดหน่วยงาน/โครงการดำเนินการ

ภายหลังจากจำแนกคร้วเรือนเกษตรกรตามประเด็นปัญหาแล้วให้ดำเนินการจัดประชุมคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับจังหวัด เพื่อนำโครงการและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนมาหารือเพื่อกำหนดคร้วเรือนยากจนลงไปโครงการต่างๆ ให้ถูกต้องกับประเด็นปัญหาและสาเหตุของความยากจนของคร้วเรือน โดยในขั้นนี้จำเป็นต้องกำหนดเจ้าภาพหลักในการดำเนินการ โดยอาจจะกำหนดจากโครงการที่หน่วยงานนั้นได้รับมอบหมายจากกรมกองทุนสังกัด

ขั้นตอนที่ 5 ติดตามประเมินผล

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนภายหลังจากดำเนินการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนมาได้ระยะหนึ่ง ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่ต้องดำเนินงานเพื่อนำเอาปัญหา อุปสรรค รวมถึงข้อเสนอแนะนำไปปรับปรุงแนวทางดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้การแก้ไขปัญหาในปีต่อไปเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและจำนวนคร้วเรือนยากจนลง โดยเมื่อทราบปัญหา อุปสรรค รวมถึงข้อเสนอแนะแล้วก็ต้องนำไปปรับตัวโครงการและแผนงานในปีต่อไปให้มีความสอดคล้องกับปัญหา เช่น เรื่องงบประมาณ เรื่องอัตรากำลังของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นต้น

ภาพที่ 4 แนวทางการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการระดับจังหวัด

บรรณานุกรม

- กัญญา กุณทีกาญจน์. 2540. **เศรษฐศาสตร์มหภาคเบื้องต้น**. เชียงใหม่: โครงการตำรา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา (2545). **ความยากจนเชิงโครงสร้างกรณี ชวนาจ.สุพรรณบุรี**. มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- อึ้ง อุดมไพจิตรกุล และคณะ (2549). **ศึกษาตัวแบบการพัฒนาเพื่อเอาชนะความยากจนระดับจังหวัด : กรณีศึกษาจังหวัดกาฬสินธุ์**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.researchgate.net/publication>
- ลีลาภรณ์ นาคทรพ. 2538. **การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศุภิช ศุภชลาคัย และคณะ. (2544). **โครงการจัดทำ Targeting Map สำหรับการจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศไทย**. ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์. คณะเศรษฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. **เส้นความยากจน**. Available : http://poverty.nesdb.go.th/poverty_new/doc/research/wanchat_20040428055703.pdf.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2553. **รายงานภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ปีเพาะปลูก 2551/52**. กรุงเทพมหานคร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สรยุทธ มีนะพันธ์. 2546. **เศรษฐศาสตร์การจัดการองค์ธุรกิจ**. กรุงเทพฯ : สแตรทโทโนมิคส์.
- เอนก เขียรถาวร. 2532. **เศรษฐศาสตร์มหภาค 1**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- อภิรัฐ ตั้งกระจ่าง. 2545. **เศรษฐศาสตร์มหภาค**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1
ตารางผนวก

ตารางผนวกที่ 1 รายได้สุทธิของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/คน)	6,400	7,647	8,978	10,718	11,040	8.50
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/ครัวเรือน)	29,250	32,041	36,270	44,158	45,817	9.92
	ภาคเหนือ					
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/คน)	6,411	7,364	8,639	9,829	11,063	8.00
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/ครัวเรือน)	25,581	27,098	33,261	39,316	44,586	8.35
	ภาคกลาง					
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/คน)	8,527	9,382	10,441	9,915	11,349	3.70
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/ครัวเรือน)	38,796	39,027	42,286	42,238	48,686	2.80
	ภาคใต้					
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/คน)	8,654	8,816	9,871	10,707	11,804	4.43
รายได้สุทธิครัวเรือนยากจน (บาท/ครัวเรือน)	39,464	35,440	36,523	43,792	48,631	2.76

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 2 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิครัวเรือน/ (บาท/คน)	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	20.65	19.98	18.84	19.54	18.73	-1.31
ที่อยู่อาศัย	0.81	0.59	0.64	0.70	0.64	-2.35
ที่น่าน้ำขึ้น	0.08	0.54	0.11	0.28	0.17	7.59
ที่นาลุ่มปานกลาง	9.40	7.02	7.73	7.47	7.47	-2.76
ที่นาดอน	5.74	6.18	5.13	5.84	5.81	-0.36
พืชไร่	2.32	3.00	2.32	2.81	2.16	-0.55
ที่สวนไม้ผล	0.25	0.31	0.24	0.16	0.20	5.30
ที่ไม้ยืนต้น	0.30	0.62	1.27	1.06	1.19	22.96
ที่สวนผัก	0.09	0.19	0.13	0.10	0.09	-1.75
ที่ไม้ดอกประดับ	0.00	0.00	0.01	0.02	0.02	27.40
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.13	0.17	0.12	0.15	0.15	1.21
ที่รกร้าง	0.82	0.55	0.50	0.52	0.38	-9.02
ที่ป่าถือครอง	0.36	0.24	0.31	0.14	0.19	-9.84
ห้วย หนอง คลอง บึง	0.06	0.05	0.02	0.04	0.03	-11.60
ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.03	0.18	0.13	0.09	0.11	15.55
ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.05	0.12	0.08	0.10	0.06	1.97
ที่ฟาร์มผสมผสาน	0.20	0.22	0.09	0.08	0.07	-15.58

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิครัวเรือน/ (บาท/คน)	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	17.42	17.99	22.90	19.16	16.97	0.90
ที่อยู่อาศัย	0.84	0.71	0.88	1.11	0.76	1.55
ที่น่าน้ำขึ้น	0.11	0.11	0.23	0.01	0.07	-14.08
ที่นาลุ่มปานกลาง	5.71	5.27	7.43	4.14	4.44	-3.12
ที่นาดอน	4.24	2.73	5.72	4.72	3.01	-0.01
พืชไร่	4.03	5.23	5.87	6.09	5.10	4.61
ที่สวนไม้ผล/ไม้ยืนต้น	1.72	2.26	1.64	1.71	2.34	6.15
ที่สวนผัก	0.14	0.51	0.41	0.14	0.25	2.83
ที่ไม้ดอกประดับ	0.01	0.01	0.07	0.02	0.04	28.69
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.07	0.30	0.05	0.71	0.36	24.05
ที่รกร้าง	0.35	0.45	0.21	0.08	0.33	-10.78
ที่ป่าถือครอง	0.09	0.07	0.10	0.16	0.05	-0.24
ห้วย หนอง คลอง บึง	0.06	0.06	0.12	0.05	0.02	-7.95
ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.01	0.12	0.07	0.07	0.07	22.64
ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.03	0.10	0.01	0.13	0.10	15.78
ที่ฟาร์มผสมผสาน	0.02	0.06	0.10	0.01	0.04	-0.71

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิครัวเรือน/ (บาท/คน)	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	23.32	22.14	21.23	24.04	17.63	-2.38
ที่อยู่อาศัย	1.06	0.78	0.87	2.14	0.93	3.69
ที่น่าน้ำขึ้น	1.67	0.78	1.10	1.47	0.53	-8.95
ที่นาลุ่มปานกลาง	6.85	4.09	8.82	9.66	5.02	1.85
ที่นาดอน	3.21	3.36	2.41	2.20	1.27	-10.92
พืชไร่	5.81	6.44	2.87	3.90	4.28	-7.07
ที่สวนไม้ผล/ไม้ยืนต้น	2.97	3.34	3.36	2.61	3.81	3.49
ที่สวนผัก	0.28	0.60	0.41	0.23	0.34	-1.39
ที่ไม้ดอกประดับ	0.01	0.01	0.11	0.04	0.00	-6.12
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.12	0.20	0.07	0.28	0.32	10.51
ที่รกร้าง	0.45	0.47	0.23	0.21	0.28	-10.03
ที่ป่าถือครอง	0.01	0.05	0.00	0.22	0.00	62.37
ห้วย หนอง คลอง บึง	0.10	0.03	0.08	0.17	0.17	12.36
ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.62	1.56	0.57	0.46	0.42	-8.66
ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.08	0.14	0.02	0.31	0.20	10.95
ที่ฟาร์มผสมผสาน	0.06	0.28	0.30	0.13	0.06	2.67

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิครัวเรือน/ (บาท/คน)	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	13.42	16.67	12.56	17.77	11.68	-0.63
ที่อยู่อาศัย	0.65	0.81	0.99	1.20	0.85	6.47
ที่น่าน้ำขึ้น	0.01	1.89	1.22	2.06	0.25	69.17
ที่นาลุ่มปานกลาง	1.72	2.24	2.18	2.20	2.99	6.22
ที่นาดอน	1.30	0.95	1.24	1.44	1.37	2.16
พืชไร่	0.09	0.02	0.04	0.16	0.05	2.10
ที่สวนไม้ผล/ไม้ยืนต้น	8.59	7.23	5.97	8.96	5.08	-5.88
ที่สวนผัก	0.14	0.55	0.16	0.19	0.22	0.75
ที่ไม้ดอกประดับ	0.00	0.00	0.00	0.04	0.00	67.60
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	0.05	0.44	0.01	0.21	0.07	-3.61
ที่รกร้าง	0.66	0.87	0.58	0.78	0.44	-4.07
ที่ป่าถือครอง	0.06	0.15	0.00	0.01	0.00	-33.75
ห้วย หนอง คลอง บึง	0.02	0.06	0.00	0.00	0.00	46.09
ที่เพาะเลี้ยงประมง	0.03	1.05	0.07	0.03	0.23	5.88
ที่เลี้ยงปศุสัตว์	0.01	0.10	0.10	0.30	0.10	45.44
ที่ฟาร์มผสมผสาน	0.08	0.29	0.01	0.21	0.02	-14.27

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 6 การถือครองที่ดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	20.65	19.98	18.84	19.54	18.73	-1.31
โฉนด	7.23	7.81	8.79	8.85	8.34	2.71
น.ส.3	3.08	2.37	1.55	1.81	1.28	-11.20
ส.ค.1	0.64	0.44	0.24	0.29	0.51	-7.65
ใบจอง	0.17	0.15	0.07	0.03	0.12	-14.59
ใบไต่สวน	0.02	0.06	0.02	0.00	0.01	13.59
ใบเหยียบย่ำ	0.09	0.04	0.10	0.01	0.01	-29.19
น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.29	0.23	0.17	0.15	0.07	-15.55
ภ.ท.บ.5	1.32	1.10	0.95	0.83	0.74	-7.72
ส.ป.ก.4-01	3.10	3.79	3.18	3.44	3.00	-0.39
เช่า	2.09	2.24	2.07	2.21	2.36	1.12
ได้ทำฟรี	2.62	1.47	1.45	1.68	1.67	-5.77
อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.00	0.00	0.24	0.00	0.44	-10.59
การถือครองอื่นๆ	0.00	0.29	0.00	0.25	0.18	-27.77

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 7 การถือครองที่ดิน ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/คร้าวเรือน)	17.42	17.99	22.90	19.16	16.97	0.90
โฉนด	3.50	3.80	6.48	5.08	4.13	5.10
น.ส.3	1.67	1.25	1.10	1.13	0.63	-10.49
ส.ค.1	0.07	0.16	0.06	0.14	0.14	6.21
ใบจอง	0.23	0.37	0.13	0.08	0.22	-9.51
ใบไต่สวน	0.09	0.05	0.00	0.09	0.01	-13.89
ใบเทียบย่ำ	0.14	0.03	0.06	0.07	0.03	-13.46
น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.35	0.46	0.32	0.40	0.42	0.98
ภ.ท.บ.5	1.57	1.32	1.30	1.55	1.64	0.45
ส.ป.ก.4-01	2.32	2.49	2.44	2.75	2.31	0.81
เช่า	5.27	5.08	8.56	6.58	4.44	1.16
ได้ทำฟรี	2.20	1.99	2.12	1.24	2.19	-3.04
อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.00	0.00	0.31	0.00	0.14	-19.07
การถือครองอื่นๆ	0.00	0.98	0.03	0.04	0.67	-26.26

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 8 การถือครองที่ดิน ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	23.32	22.14	21.23	24.04	17.63	-2.38
โฉนด	6.50	6.48	8.17	10.11	4.94	0.70
น.ส.3	1.27	1.16	0.69	0.63	0.57	-11.83
ส.ค.1	0.23	0.05	0.03	0.13	0.00	-35.74
ใบจอง	0.11	0.00	0.07	0.00	0.00	-4.69
ใบไต่สวน	0.11	0.08	0.02	0.00	0.00	35.48
ใบเหยียบย่ำ	0.01	0.00	0.00	0.00	0.02	38.35
น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.28	0.26	0.23	0.08	0.16	-12.03
ภ.ท.บ.5	2.22	2.17	1.02	0.43	1.90	-12.14
ส.ป.ก.4-01	2.12	2.22	1.11	1.41	2.20	-3.84
เช่า	9.19	7.80	8.89	10.24	6.26	-2.29
ได้ทำฟรี	1.29	1.83	1.00	0.63	0.90	-9.10
อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.00	0.00	0.01	0.00	0.48	-17.68
การถือครองอื่นๆ	0.00	0.10	0.00	0.38	0.19	-10.81

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 9 การถือครองที่ดิน ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/คร้าวเรือน)	13.42	16.67	12.56	17.77	11.68	-0.63
โฉนด	4.75	6.99	6.35	7.29	5.56	3.23
น.ส.3	3.03	2.88	1.53	3.00	1.38	-8.41
ส.ค.1	0.52	0.40	0.28	0.68	0.10	-12.91
ใบจอง	0.02	0.00	0.00	0.38	0.03	27.73
ใบโต้สวน	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	-47.76
ใบเหี้ยบย่ำ	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	54.79
น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.22	0.33	0.10	0.04	0.20	-13.64
ภ.ท.บ.5	2.20	1.49	0.68	1.15	0.73	-14.24
ส.ป.ก.4-01	0.87	1.19	0.74	1.02	0.58	-4.30
เช่า	0.80	2.33	2.03	3.08	2.19	16.60
ได้ทำฟรี	0.96	0.90	0.43	0.63	0.51	-9.59
อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.00	0.00	0.42	0.00	0.17	-37.14
การถือครองอื่นๆ	0.00	0.17	0.00	0.50	0.23	16.43

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 10 เขตชลประทานของครัวเรือนเกษตรยากจน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	20.65	19.98	18.84	19.54	18.73	-1.31
เขตชลประทาน	1.42	2.45	2.15	1.45	2.16	2.89
นอกเขตชลประทาน	19.22	17.53	16.70	18.09	16.56	-1.70
	ภาคเหนือ					
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	17.42	17.99	22.90	19.16	16.97	0.90
เขตชลประทาน	3.03	3.29	4.06	2.90	3.07	0.29
นอกเขตชลประทาน	14.39	14.70	18.84	16.25	13.90	1.02
	ภาคกลาง					
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	23.32	22.14	21.23	24.04	17.63	-2.38
เขตชลประทาน	7.96	7.56	11.01	12.68	6.53	1.99
นอกเขตชลประทาน	15.36	14.58	10.22	11.36	11.10	-5.42
	ภาคใต้					
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	13.42	16.67	12.56	17.77	11.68	-0.63
เขตชลประทาน	1.36	4.35	3.59	4.82	4.43	17.46
นอกเขตชลประทาน	12.05	12.32	8.97	12.95	7.25	-4.93

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 11 การจ้างองชายฝาก ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
เนื้อที่ถือครอง (ไร่)	20.65	19.98	18.84	19.54	18.73	-1.31
จ้างผู้อื่น	3.19	2.98	3.69	4.29	3.77	3.99
ขายฝากผู้อื่น	0.02	0.09	0.05	0.01	0.01	-13.51
รับจ้างผู้อื่น	0.28	0.21	0.09	0.12	0.18	-10.21
รับขายฝากผู้อื่น	0.07	0.01	0.01	0.01	0.01	-27.06
ไม่จ้างองชายฝาก	17.09	16.69	15.02	15.11	14.75	-2.27
ภาคเหนือ						
เนื้อที่ถือครอง (ไร่)	17.42	17.99	22.90	19.16	16.97	0.90
จ้างผู้อื่น	2.30	2.35	4.09	3.38	2.70	5.28
ขายฝากผู้อื่น	0.02	0.05	0.00	0.00	0.00	91.18
รับจ้างผู้อื่น	0.00	0.03	0.25	0.03	0.02	34.19
รับขายฝากผู้อื่น	0.02	0.00	0.00	0.00	0.00	7.17
ไม่จ้างองชายฝาก	15.09	15.56	18.56	15.75	14.25	0.15
ภาคกลาง						
เนื้อที่ถือครอง (ไร่)	23.32	22.14	21.23	24.04	17.63	-2.38
จ้างผู้อื่น	2.74	3.33	2.92	4.44	2.32	0.72
ขายฝากผู้อื่น	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	185.74
รับจ้างผู้อื่น	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	77.93
รับขายฝากผู้อื่น	0.04	0.00	0.00	0.00	0.05	17.96
ไม่จ้างองชายฝาก	20.48	18.81	18.31	19.60	15.26	-2.84
ภาคใต้						
เนื้อที่ถือครอง (ไร่)	13.42	16.67	12.56	17.77	11.68	-0.63
จ้างผู้อื่น	1.83	3.63	2.98	3.41	3.27	7.80
ขายฝากผู้อื่น	0.01	0.01	0.00	0.00	0.06	78.15
รับจ้างผู้อื่น	0.06	0.05	0.23	0.14	0.03	2.80
รับขายฝากผู้อื่น	0.07	0.00	0.01	0.00	0.00	-25.16
ไม่จ้างองชายฝาก	11.45	12.97	9.34	14.22	8.31	-2.62

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 12 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	32,231	41,768	9,089	40,148	53,887	1.67
พันธบัตร	6,848	3,957	433	3,194	3,137	-15.29
พันธบัตรพีซี	577	955	114	319	1,609	-0.33
ปุ๋ย	3,305	5,228	939	3,012	3,768	-4.31
ยา	59	531	0	12	31	-29.02
วัสดุเกษตร	1,114	856	284	515	1,323	-5.33
เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	1,572	1,742	307	1,154	2,046	-3.98
ซ่อมสร้างโรงเรือน	94	74	0	0	129	-29.17
รอขายผลผลิต	84	25	37	127	0	-29.68
ซื้อที่ดินเกษตร	712	1,064	346	1,658	1,529	8.82
อื่นๆ เกษตร	7,178	8,580	1,423	11,905	15,755	5.34
ซ่อมแซมที่อยู่	987	1,571	681	1,663	3,103	11.27
วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	347	363	70	64	66	-25.36
ซื้อที่ดินนอกเกษตร	28	160	0	0	11	-35.00
ใช้หนี้สินเดิม	1,601	3,027	316	1,050	4,341	-0.09
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	3,916	8,713	1,924	9,364	11,522	10.46
กู้เพื่อการศึกษา	759	1,250	172	769	885	-4.25
อื่นๆ นอกเกษตร	3,050	3,671	2,044	5,343	4,631	5.45

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 13 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	33,224	46,676	53,168	66,416	64,291	10.46
พันธัฐบัตร	4,810	2,833	3,690	16,795	1,987	0.65
พันธัฐพีช	1,665	2,092	199	1,879	721	-12.46
ปุ๋ย	4,309	5,064	2,085	8,820	7,038	6.32
ยา	213	599	121	979	280	6.10
วัสดุเกษตร	965	1,655	598	1,766	5,246	16.86
เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	1,522	1,196	2,390	5,028	1,412	8.78
ซ่อมสร้างโรงเรือน	40	9	329	188	521	54.68
รอกขายผลผลิต	417	131	26	0	756	-27.74
ซื้อที่ดินเกษตร	947	833	2,913	3,109	3,678	25.47
อื่นๆ เกษตร	10,358	20,952	28,981	15,258	25,840	11.07
ซ่อมแซมที่อยู่	2,005	2,341	4,226	1,646	4,921	8.70
วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	431	72	461	292	1,049	13.85
ซื้อที่ดินนอกเกษตร	98	21	0	0	89	-28.51
ใช้หนี้สินเดิม	635	3,019	1,155	1,902	637	1.94
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	1,973	2,717	2,797	4,503	5,261	14.34
กู้เพื่อการศึกษา	397	455	346	198	762	0.97
อื่นๆ นอกเกษตร	2,440	2,687	2,851	4,055	4,091	8.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 14 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
หนี้สินค้างชำระปลายปี	55,083	71,205	38,674	40,261	56,180	-3.51
พันธบัตร	5,353	3,609	976	425	4,289	-17.88
พันธบัตรพืช	1,710	1,723	178	69	879	-26.44
ปุ๋ย	7,769	9,175	6,840	7,709	8,524	-0.18
ยา	2,875	2,063	372	69	313	-36.84
วัสดุเกษตร	3,254	1,377	1,089	176	407	-29.83
เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	3,662	1,026	1,040	872	3,830	-6.10
ซ่อมสร้างโรงเรือน	792	0	0	716	0	-40.91
รอขายผลผลิต	190	256	0	0	0	-60.62
ซื้อที่ดินเกษตร	2,894	621	3,725	692	2,128	-4.41
อื่นๆ เกษตร	15,206	34,481	12,556	11,968	19,847	-2.63
ซ่อมแซมที่อยู่	1,444	2,806	1,289	554	456	-17.28
วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	24	372	860	173	0	-17.28
ซื้อที่ดินนอกเกษตร	122	0	2,292	0	0	-36.51
ใช้หนี้สินเดิม	1,093	2,691	2,421	87	2,328	-8.96
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	3,182	5,132	3,845	4,263	6,281	6.74
กู้เพื่อการศึกษา	1,736	1,053	0	0	752	-49.65
อื่นๆ นอกเกษตร	3,775	4,819	1,191	12,488	6,146	7.76

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 15 หนี้สินปลายปี จำแนกตามวัตถุประสงค์ ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
หนี้สินค้างชำระปลายปี	30,810	64,913	19,434	26,694	30,845	-4.81
พันธบัตร	4,010	6,064	513	4,190	6,052	-2.91
พันธบัตร	1,152	1,652	0	0	1,981	-42.87
ปุ๋ย	991	7,486	3,188	382	1,583	-5.97
ยา	0	684	1,438	0	151	47.80
วัสดุเกษตร	2,143	929	0	3,206	113	-33.66
เครื่องมือเครื่องจักรเกษตร	867	2,711	188	4,427	330	-7.40
ซ่อมสร้างโรงเรือน	10	182	0	0	0	-40.27
รอขายผลผลิต	0	0	0	0	0	0.00
ซื้อที่ดินเกษตร	3,213	2,229	4,563	1,756	3,440	-0.58
อื่นๆ เกษตร	4,059	18,928	1,625	1,985	4,924	-10.24
ซ่อมแซมที่อยู่	2,654	4,636	5,000	5,008	2,750	3.57
วัสดุอุปกรณ์นอกเกษตร	1,237	652	72	0	0	-67.12
ซื้อที่ดินนอกเกษตร	0	0	0	0	0	0.00
ใช้หนี้สินเดิม	1,524	929	750	137	3,104	-7.24
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	1,430	3,557	1,038	2,859	3,135	7.04
กู้เพื่อการศึกษา	4,490	6,636	625	1,141	695	-27.10
อื่นๆ นอกเกษตร	3,029	7,638	438	1,603	2,588	-12.87

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 16 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	32,231	41,768	9,089	40,148	53,887	1.67
ญาติพี่น้อง	1,447	1,912	833	838	1,021	-8.50
เพื่อนบ้าน	448	540	161	273	359	-7.96
เจ้าของที่ดิน นายทุน	1,238	670	303	733	826	-7.70
เจ้าของโรงงาน	26	157	0	136	49	-0.27
พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	92	137	9	681	45	-2.34
กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	246	717	119	163	402	-3.92
อื่นๆ นอกกระบบ	206	439	9	610	191	-5.21
จ.ก.ส.	15,748	21,791	5,299	19,493	29,638	2.94
บริษัทเงินทุน	111	68	0	59	569	0.79
ธนาคารพาณิชย์	523	710	153	876	97	-15.36
ธนาคารออมสิน	163	318	231	249	100	-3.65
ธนาคารอาคารสงเคราะห์	104	16	56	329	0	-25.75
สหกรณ์	3,067	4,550	872	3,352	5,775	1.48
กลุ่มเกษตรกร	77	158	21	100	395	10.72
กองทุนหมู่บ้าน	7,640	12,585	793	11,682	13,030	-0.49
ธนาคารประชาชน	16	40	5	53	109	19.60
sml	0	31	7	213	302	111.74
อื่นๆ ในระบบ	1,077	1,584	219	306	980	-12.94

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 17 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคเหนือ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	33,224	46,676	53,168	66,416	64,291	10.46
ญาติพี่น้อง	647	1,963	1,051	513	1,217	1.34
เพื่อนบ้าน	364	1,345	215	669	192	-8.36
เจ้าของที่ดิน นายทุน	233	235	10	339	9	-29.75
เจ้าของโรงงาน	85	0	322	282	0	-11.89
พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	380	368	828	414	986	12.01
กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	238	544	145	373	735	8.73
อื่นๆ นอกกระบบ	18	66	319	75	86	28.51
ช.ก.ส.	21,955	34,235	34,809	43,403	42,774	9.98
บริษัทเงินทุน	47	305	278	1,930	307	43.53
ธนาคารพาณิชย์	417	607	651	3,324	0	-34.97
ธนาคารออมสิน	91	37	80	211	23	-4.29
ธนาคารอาคารสงเคราะห์	0	51	1,023	0	0	2.74
สหกรณ์	2,664	5,344	3,494	4,859	4,925	7.35
กลุ่มเกษตรกร	36	382	240	47	458	22.73
กองทุนหมู่บ้าน	4,857	9,792	9,374	9,523	11,894	11.69
ธนาคารประชาชน	0	0	0	0	305	68.21
sml	0	23	0	31	93	63.24
อื่นๆ ในระบบ	1,193	1,819	329	424	286	-21.36

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 18 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคกลาง ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
หนี้สินค้างชำระปลายปี	55,083	71,205	38,674	40,261	56,180	-3.51
ญาติพี่น้อง	4,048	1,418	3,112	2,612	3,644	-0.11
เพื่อนบ้าน	1,126	2,524	1,146	1,471	1,393	0.40
เจ้าของที่ดิน นายทุน	774	3,635	860	727	691	-6.91
เจ้าของโรงงาน	800	657	774	0	0	-62.90
พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	991	1,683	0	727	1,167	-18.38
กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	525	660	2,755	471	1,246	11.22
อื่นๆ นอกกระบบ	261	438	0	761	0	-45.55
จ.ก.ส.	29,579	45,283	21,943	23,394	28,321	-4.11
บริษัทเงินทุน	48	1,522	946	0	1,640	3.79
ธนาคารพาณิชย์	3,222	8,834	1,977	699	2,097	-16.50
ธนาคารออมสิน	407	335	1,361	0	61	-38.44
ธนาคารอาคารสงเคราะห์	40	0	0	0	0	-39.59
สหกรณ์	5,666	8,290	2,636	4,630	3,703	-8.16
กลุ่มเกษตรกร	98	222	6	0	198	-26.62
กองทุนหมู่บ้าน	6,396	12,525	991	2,678	9,662	-8.42
ธนาคารประชาชน	0	98	0	0	0	-16.36
sml	0	108	158	69	137	90.37
อื่นๆ ในระบบ	1,102	1,309	10	2,022	2,221	-2.91

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 19 หนี้สินปลายปี จำแนกตามแหล่งเงินกู้ ภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

รายการ	หน่วย : บาท/ครัวเรือน					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	ปีเพาะปลูก					
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
หนี้สินค้างชำระปลายปี	30,810	64,913	19,434	26,694	30,845	-4.81
ญาติพี่น้อง	998	2,439	0	1,939	1,739	-11.74
เพื่อนบ้าน	719	397	163	153	176	-20.87
เจ้าของที่ดิน นายทุน	85	291	0	0	0	-56.25
เจ้าของโรงงาน	10	0	0	0	0	-26.85
พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	396	1,438	0	38	0	-58.77
กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	756	2,278	219	420	932	-8.66
อื่นๆ นอกกระบบ	305	212	0	19	522	-21.91
ธ.ก.ส.	16,195	46,871	7,822	18,168	16,028	-5.31
บริษัทเงินทุน	261	213	0	0	0	-62.00
ธนาคารพาณิชย์	1,659	2,487	0	73	291	-42.27
ธนาคารออมสิน	273	212	0	0	1,374	-27.14
ธนาคารอาคารสงเคราะห์	99	1,746	594	0	0	-52.84
สหกรณ์	1,828	13,675	0	0	6,776	-44.75
กลุ่มเกษตรกร	120	143	7,750	145	165	15.14
กองทุนหมู่บ้าน	3,630	8,952	663	1,756	1,919	-16.45
ธนาคารประชาชน	131	148	313	0	505	-13.43
sml	0	0	0	0	302	68.07
อื่นๆ ในระบบ	3,344	4,567	1,913	3,984	115	-27.57

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 20 หนี้สินปลายปี จำแนกตามการค้าประกัน ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	32,231	41,768	9,089	40,148	53,887	1.67
บุคคลค้า	9,660	14,198	70	15,391	11,140	-9.78
กลุ่มค้า	12,086	15,459	1,416	10,265	21,162	-2.36
หลักทรัพย์ค้า	10,359	15,130	4,985	14,365	21,395	5.26
ผลผลิตค้า	125	200	56	127	190	-0.05
ภาคเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	33,224	46,676	53,168	66,416	64,291	10.46
บุคคลค้า	8,197	7,997	39	13,507	7,283	-11.24
กลุ่มค้า	13,310	21,326	19,893	21,255	27,790	9.02
หลักทรัพย์ค้า	11,632	26,385	24,765	31,570	29,002	13.78
ผลผลิตค้า	84	0	867	85	215	37.49
ภาคกลาง						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
หนี้สินค้างชำระปลายปี	55,083	71,205	38,674	40,261	56,180	-3.51
บุคคลค้า	10,566	13,283	143	10,012	18,339	-7.10
กลุ่มค้า	13,140	29,670	4,371	3,692	16,922	-10.55
หลักทรัพย์ค้า	30,359	42,928	29,587	26,557	19,490	-6.04
ผลผลิตค้า	1,017	541	0	0	1,429	-41.09
ภาคใต้						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
หนี้สินค้างชำระปลายปี	30,810	64,913	19,434	26,694	30,845	-4.81
บุคคลค้า	10,497	22,313	0	13,068	8,029	-24.53
กลุ่มค้า	4,553	10,732	188	802	3,209	-22.08
หลักทรัพย์ค้า	15,735	46,172	6,313	12,748	19,431	-5.71
ผลผลิตค้า	26	122	0	76	176	9.78

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 21 หนี้สินปลายปี จำแนกตามการนำเงินกู้ไปใช้ ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	32,231	41,768	9,089	40,148	53,887	1.67
ตรงตามวัตถุประสงค์	29,235	38,011	8,591	38,278	49,419	2.17
ใช้หนี้เก่า	544	1,264	341	221	2,971	5.85
เพื่อการศึกษา	208	160	37	54	157	-12.93
เพื่อบริโภค	1,605	1,720	88	1,159	848	-14.36
อื่นๆ	639	1,052	32	435	492	-13.40
ภาคเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	33,224	46,676	53,168	66,416	64,291	10.46
ตรงตามวัตถุประสงค์	31,525	44,177	51,614	64,151	61,545	10.74
ใช้หนี้เก่า	567	1,815	968	28	1,332	-12.10
เพื่อการศึกษา	33	140	0	100	31	-8.45
เพื่อบริโภค	903	485	154	28	63	-37.28
อื่นๆ	197	642	433	2,109	1,320	33.09
ภาคกลาง						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
หนี้สินค้างชำระปลายปี	55,083	71,205	38,674	40,261	56,180	-3.51
ตรงตามวัตถุประสงค์	52,077	68,456	33,936	39,811	54,418	-3.29
ใช้หนี้เก่า	348	2,229	2,350	87	474	-7.32
เพื่อการศึกษา	890	225	0	0	0	-67.93
เพื่อบริโภค	1,186	545	86	277	406	-19.78
อื่นๆ	581	471	2,302	87	882	-2.90
ภาคใต้						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
หนี้สินค้างชำระปลายปี	30,810	64,913	19,434	26,694	30,845	-4.81
ตรงตามวัตถุประสงค์	28,843	57,844	18,841	25,118	28,657	-4.58
ใช้หนี้เก่า	752	2,190	0	137	0	-59.95
เพื่อการศึกษา	269	4,701	594	73	1,201	-3.12
เพื่อบริโภค	771	1,937	0	450	0	-57.01
อื่นๆ	174	635	0	916	988	7.28

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 22 หนี้สินปลายปี จำแนกตามเหตุผลการค้าชำระ ระดับภาค ปีเพาะปลูก 2544/45-2551/52

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ปีเพาะปลูก					อัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปี
	2544/45	2547/48	2549/50	2550/51	2551/52	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,038	8,588	8,505	8,687	11,040	5.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	32,231	41,768	9,089	40,148	53,887	1.67
ไม่ถึงกำหนด	21,347	33,146	4,797	33,403	46,748	4.24
รอขายผลผลิต	363	1,189	534	237	1,069	3.77
นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	2,320	2,511	1,225	1,933	2,458	-2.48
พืชผลเสียหาย	523	949	14	5	601	-31.77
พักชำระหนี้	6,841	2,538	42	1,157	1,158	-30.17
ปรับโครงสร้าง	836	1,366	695	654	421	-9.57
เหตุผลการค้าชำระอื่นๆ	0	1,076	1,782	2,760	1,432	184.66
ภาคเหนือ						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	7,016	7,942	9,399	4,761	11,063	2.17
หนี้สินค้างชำระปลายปี	33,224	46,676	53,168	66,416	64,291	10.46
ไม่ถึงกำหนด	23,995	34,816	44,472	56,513	51,272	12.82
รอขายผลผลิต	920	1,090	129	0	1,465	-33.92
นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	1,491	3,087	2,029	676	3,513	1.14
พืชผลเสียหาย	533	2,672	1,178	2,937	990	12.06
พักชำระหนี้	6,097	3,205	2,941	2,307	1,049	-18.99
ปรับโครงสร้าง	188	3,357	19	2,307	2,535	23.55
เหตุผลการค้าชำระอื่นๆ	0	1,219	2,400	1,676	3,466	200.47
ภาคกลาง						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	8,080	8,700	9,893	2,084	11,349	-4.49
หนี้สินค้างชำระปลายปี	55,083	71,205	38,674	40,261	56,180	-3.51
ไม่ถึงกำหนด	34,872	57,391	13,209	20,247	42,842	-5.61
รอขายผลผลิต	3,417	1,235	1,185	242	1,004	-22.42
นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	3,055	4,100	4,132	12,450	7,068	16.73
พืชผลเสียหาย	4,000	7,433	5,301	1,228	1,853	-14.42
พักชำระหนี้	6,052	3,867	5,989	799	1,739	-19.31
ปรับโครงสร้าง	3,687	294	3,771	3,460	657	-5.96
เหตุผลการค้าชำระอื่นๆ	0	514	5,088	1,834	1,018	184.98
ภาคใต้						
รายได้สุทธิทั้งหมด/คน	9,370	9,493	10,387	4,490	11,804	-1.96
หนี้สินค้างชำระปลายปี	30,810	64,913	19,434	26,694	30,845	-4.81
ไม่ถึงกำหนด	20,689	47,688	13,834	17,022	16,802	-7.07
รอขายผลผลิต	10	4,927	750	237	302	44.30
นำรายได้ไปใช้ทางอื่น	5,441	10,735	406	1,366	9,303	-11.83
พืชผลเสียหาย	0	0	344	2,824	0	85.16
พักชำระหนี้	4,485	5,431	3,313	4,198	2,060	-8.60
ปรับโครงสร้าง	186	1,257	0	0	1,379	-28.36
เหตุผลการค้าชำระอื่นๆ	0	709	788	1,046	999	159.01

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางที่ 23 รายได้รายจ่ายของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนพ้นจน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	24.07		33.73	
จำนวนสมาชิก (คน/ครัวเรือน)	5.17		4.54	
1. รายได้เงินสดเกษตร	52,131	100	151,715	100
1.1 ทางพืช	44,134	84.66	115,392	76.06
1.2 ทางสัตว์	5,377	10.31	16,271	10.72
1.3 รายได้อื่นๆ เกษตร	2,620	5.03	20,052	13.22
2. รายจ่ายเงินสดเกษตร	57,227	100	69,113	100
2.1 รายจ่ายทางพืช	38,456	67.20	50,101	72.49
ค่าแรงงานพืช	18,530	48.18	25,246	50.39
ค่าวัสดุพืช	19,926	51.82	24,855	49.61
2.2 รายจ่ายทางสัตว์	5,864	10.25	8,990	13.01
ค่าแรงงานสัตว์	496	8.46	4,506	50.12
ค่าวัสดุสัตว์	5,368	91.54	4,484	49.88
2.3 รายจ่ายอื่น เกษตร	12,907	22.55	10,022	14.50
3. รายได้เงินสดสุทธิเกษตร	-5,096		82,602	
4. รายได้ไม่เป็นตัวเงิน	12,261		16,882	
5. รายได้สุทธิเกษตร	7,165		99,484	
6. รายได้นอกเกษตร	41,047		127,440	
7. รายได้สุทธิครัวเรือน	48,212		226,924	
8. รายได้สุทธิครัวเรือน/คน	8,614		50,895	
9. ค่าใช้จ่ายนอกเกษตร	65,398		100,597	
บริโภค	22,814		24,886	
อุปโภค	42,584		75,711	
10. เงินสดคงเหลือก่อนชำระหนี้	-17,186		126,327	
11. หนี้สินค้างชำระปลายปี	47,954		44,640	

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 24 ทรัพย์สิน - หนี้สินของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนพ้นจน	ร้อยละ
ทรัพย์สินทั้งหมดของครัวเรือนเกษตร	1,191,169	100.00	1,539,700	100.00
ทรัพย์สินในเกษตร	874,085	73.38	1,078,756	70.06
ทรัพย์สินคงที่เกษตร	778,392	89.05	924,807	85.73
ทรัพย์สินดำเนินงานในการเกษตร	52,030	5.95	87,194	8.08
ทรัพย์สินหมุนเวียน	43,663	5.00	66,755	6.19
ทรัพย์สินนอกเกษตร	317,083	26.62	460,943	29.94
หนี้สินค้างชำระปลายปี	47,954	100.00	44,640	100.00
นอกระบบ	1,860	3.88	3,937	8.82
ญาติพี่น้อง	1,306	70.21	1,962	49.82
เพื่อนบ้าน	243	13.05	274	6.96
เจ้าของที่ดิน นายทุน	243	13.05	1,521	38.62
พ่อค้าท้องถิ่น ท้องถิ่น	49	2.61	0	0.00
กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ	20	1.08	181	4.60
ในระบบ	46,095	96.12	40,703	91.18
ธกส	29,553	64.11	26,338	64.71
บริษัทเงินทุน	164	0.36	657	1.61
ธ ออมสิน	243	0.53	0	0.00
ธ อาคารสงเคราะห์	0	0.00	0	0.00
สหกรณ์	6,101	13.24	4,265	10.48
กลุ่มเกษตรกร	179	0.39	43	0.11
กองทุนหมู่บ้าน	8,029	17.42	8,347	20.51
SML	124	0.27	30	0.07
อื่น ๆ ในระบบ	1,702	3.69	1,023	2.51

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 25 ขนาดที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนปานจน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	24.07	100.00	33.73	100.00
ที่อยู่อาศัย	0.86	3.57	0.91	2.70
ที่นา	19.28	80.10	21.11	62.59
- นาขั้น	0.35	1.45	0.20	0.61
- นาห่มปานกลาง	10.82	44.95	11.86	35.18
- นาดอน	8.11	33.70	9.04	26.81
ที่พืชไร่	1.69	7.02	7.10	21.06
ที่ไม้ผลไม้ยืนต้น	1.24	5.16	3.16	9.38
- สวนไม้ผล	0.01	0.04	0.36	1.06
- ไม้ยืนต้น	1.23	5.12	2.81	8.32
สวนผัก	0.15	0.64	0.35	1.03
ไม้ดอกประดับ	0.00	0.00	0.08	0.24
ทุ่งหญ้า	0.02	0.07	0.16	0.49
ที่รกร้าง	0.50	2.08	0.30	0.89
ที่ป่าถือครอง	0.00	0.00	0.05	0.16
ห้วย หนอง	0.00	0.00	0.09	0.26
เพาะเลี้ยงประมง	0.20	0.84	0.21	0.63
ปศุสัตว์	0.02	0.09	0.05	0.14
ผสมผสาน	0.01	0.05	0.11	0.32
การใช้ประโยชน์อื่นๆ	0.09	0.38	0.04	0.11

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 26 การชลประทานและแหล่งน้ำของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนพ้นจน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	24.07	100.00	33.73	100.00
เขตชลประทาน				
ในเขตชลประทาน	1.97	8.17	2.54	7.53
นอกเขตชลประทาน	22.10	91.83	31.19	92.47
แหล่งน้ำที่ได้รับ				
น้ำฝน	22.43	93.19	30.95	91.77
ชลประทาน	0.68	2.82	1.17	3.47
สูบเองตามธรรมชาติ	0.67	2.76	0.93	2.74
บ่อ สระในไร่นา	0.00	0.00	0.24	0.71
ขุดเจาะบ่อบาดาล	0.29	1.21	0.12	0.36
โครงการราชการสูบน้ำธรรมชาติ	0.00	0.00	0.12	0.36
โครงการเอกชนสูบน้ำธรรมชาติ	0.00	0.00	0.19	0.58
กลุ่ม สถาบันสูบน้ำธรรมชาติ	0.01	0.03	0.00	0.01
ซื้อจากผู้ให้บริการ	0.00	0.00	0.00	0.01
ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ				

ตารางผนวกที่ 27 การถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนพ้นจน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	24.07	100.00	33.73	100.00
โฉนด	10.59	43.98	14.17	42.00
น.ส.3	2.60	10.79	2.89	8.56
ส.ค.1	0.23	0.94	0.44	1.32
ใบจอง	0.00	0.00	0.14	0.40
ใบไต่สวน	0.00	0.00	0.08	0.25
ใบเหี้ยบย่ำ	0.00	0.00	0.25	0.75
น.ค.3 / ส.ท.ก.	0.01	0.05	0.43	1.29
ภ.ท.บ.5	2.11	8.78	2.14	6.34
ส.ป.ก.4-01	3.07	12.74	4.98	14.75
เช่า	2.86	11.88	3.91	11.58
ได้ทำฟรี	0.94	3.91	2.26	6.71
อยู่ในเขต ส.ป.ก.	0.96	3.98	1.95	5.79
การถือครองอื่นๆ	0.71	2.96	0.09	0.27

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 28 การจ้างงานชายฝากและปัญหาของดินของครัวเรือนเกษตร

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ร้อยละ	ครัวเรือนพ้นจน	ร้อยละ
เนื้อที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	24.07	100.00	33.73	100.00
จ้างผู้อื่น	5.19	21.54	6.77	20.07
ขายฝากผู้อื่น	0.00	0.00	0.19	0.55
รับจ้างผู้อื่น	0.17	0.71	0.59	1.76
รับขายฝากผู้อื่น	0.00	0.00	0.01	0.02
ไม่จ้างชายฝาก	18.72	77.75	26.18	77.60
ดินไม่มีปัญหา	22.33	92.75	30.25	89.68
ดินมีปัญหา	1.74	7.25	3.48	10.32

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 29 ค่าใช้จ่ายทางพืช

หน่วย : บาท/คร้วเรือน

รายการ	คร้วเรือนยากจน	คร้วเรือนปานจน
รายจ่ายทางพืช	38,456	50,102
ค่าแรงงาน	18,530	25,246
ค่าผลิตต้นกล้ารวม	144	202
เตรียมดิน	4,388	4,639
ปลูก	2,609	2,814
ปลูกซ่อม	16	15
ใส่ปุ๋ย	171	177
พรวนดิน	171	444
ฉีดยา	159	321
ให้น้ำ	3	1
เก็บเกี่ยว	7,701	11,471
กำมัด	115	160
นวดสี	506	539
ขนในฟาร์ม	120	305
ขนไปขาย	747	1,754
อาหารแลกเปลี่ยนรวม	675	555
อาหารเตรียมดิน	18	29
อาหารปลูก	85	119
อาหารดูแล	10	17
อาหารเก็บเกี่ยว	307	404
อาหารขนในฟาร์ม	79	165
อาหารขนไปขาย	3	17
อื่นๆ	500	1,099
ค่าวัสดุ	19,926	24,855
ค่าพันธุ์	714	1,788
สารฆ่าแมลง	129	272
ปราบวัชพืช	447	921
สารป้องกันโรค	41	48
ค่าสารอื่นๆ	54	308
ค่าปุ๋ยเคมี	12,084	15,811
ค่าปุ๋ยอินทรีย์	694	1,176
ค่าปุ๋ยหมัก	16	246
ค่าฮอร์โมน	18	291
น้ำมันเชื้อเพลิง	5,446	3,176
ค่าน้ำชลประทาน	15	13
ค่าไฟฟ้าเกษตร	11	17
ค่าวัสดุสิ้นเปลือง	255	339

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 30 ค่าใช้จ่ายทางสัตว์

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนปานจน
รายจ่ายทางสัตว์	5,864	8,990
ค่าแรงงานสัตว์	496	4,506
เตรียมโรงเรือน	227	4,290
ขุดบ่อ	87	36
เตรียมพันธุ์	71	35
เตรียมอาหาร	5	9
เฝ้าเลี้ยงดู	0	39
จับไปขาย	4	27
ขนไปขาย	0	71
อื่นๆ แรงงาน	102	0
ค่าวัสดุสัตว์	5,368	4,484
ซื้อสัตว์	83	55
ค่าพันธุ์สัตว์	1,184	714
ค่าตอณ ผสม	33	146
ค่าอาหารรวม	2,030	3,007
ยารักษาโรค	112	100
น้ำมันเชื้อเพลิง	66	24
น้ำจืด เค็ม	1	0
ไฟฟ้า	0	192
วัสดุสิ้นเปลือง	125	89
อื่นๆ วัสดุ	1,733	157

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 31 รายได้อื่นๆ

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
รายได้อื่นๆ	43,671	147,689
รายได้อื่นๆ เกษตร	2,620	20,052
ได้ค่าเช่าที่ดิน	200	385
ค่าเช่าเครื่องมือ	0	11
ขายพันธุ์พืช	1,432	12,430
ขายพันธุ์สัตว์	222	5,879
ขายที่ดินเกษตร	0	384
แปรรูปผลผลิตเกษตร	375	96
อื่นๆ เกษตร	391	868
รายได้อื่นๆ นอกเกษตร	41,052	127,637
รับจ้างเกษตร	2,383	1,924
นำสัตว์ไปผสมพันธุ์	0	11
เครื่องมือรับจ้างเกษตร	1,850	5,662
รับจ้างขน	359	2,167
เงินช่วยเหลือด้านเกษตร	1,500	3,397
แปรรูปผลผลิตนอกฟาร์ม	25	559
บริการด้านเกษตรอื่นๆ	196	216
หัตถกรรม อุตในครัว	818	205
กำไรค้าขายเกษตร	24	1,447
อื่นๆ เกษตรนอกฟาร์ม	91	32
ค้าขายนอกเกษตรในฟาร์ม	1,791	8,829
บริการนอกเกษตร	915	1,519
หัตถกรรม อุตนอกเกษตร	583	1,082
อื่นๆ นอกเกษตรในฟาร์ม	184	487
รับจ้างนอกเกษตร	9,286	15,773
เครื่องมือรับจ้างนอกเกษตร	335	153
พาหนะรับจ้าง	272	5,300
เงินช่วยเหลือนอกเกษตร	1,961	2,386
เงินชดเชย โบนัส	453	769
เงินเดือน	5,823	45,112
เงินพดด้วง หวย	85	1,370
ดอกเบี้ย ปันผล	59	488
เงินประกัน	0	274
ลูกหลานส่งให้	9,752	16,875
เงินจากต่างประเทศ	0	3,000
กำไรธุรกิจนอกเกษตร	699	1,467
บุตรหลานได้รับการศึกษา	42	199
ขายที่ดินนอกเกษตร	338	0
ขายทรัพย์สินนอกเกษตรอื่น	0	99
ค่าเช่าที่ดินนอกเกษตร	0	132
เงินจากพิธึศาสนา	291	3,964
นอกเกษตรนอกฟาร์มอื่นๆ	935	2,739

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 32 รายจ่ายอื่นๆ

หน่วย : บาท/ครัวเรือน

รายการ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
รายจ่ายอื่น ๆ	78,318	111,098
รายจ่ายอื่น เกษตร	12,907	10,022
ค่าแปรรูปผลผลิตในฟาร์ม	0	9
ค่าซ่อมเครื่องจักร	758	2,396
ค่าเช่าเครื่องมือ	22	0
ดอกเบี้ยเงินกู้เกษตรกร	1,473	1,781
ปรับรูปที่ดิน	104	150
บุกเบิกที่ดิน	788	1,071
ไถ่ถอนที่ดิน	340	0
ซื้อที่ดิน	3,592	2,411
ซื้ออุปกรณ์เกษตรกร	5,393	894
อุปกรณ์กั้นน้ำชลประทาน	12	2
ภาษีที่ดินเกษตรกร	72	107
ค่าเช่าที่ดินเกษตรกร	343	1,167
อื่นๆ เกษตรในฟาร์ม	10	32
แปรรูปผลผลิตนอกฟาร์ม	4	197
อุตสาหกรรมนอกฟาร์ม	1	262
บริการทางการเกษตร	0	19
อื่นๆ เกษตรนอกฟาร์ม	7	0
บริโภค	22,813	24,886
ข้าวสาร	771	703
อาหารทำจากแป้ง	1,334	843
เนื้อสัตว์บก	4,020	4,474
สัตว์น้ำ	2,461	2,760
โปรตีนจากพืช	687	284
ค่าไขมัน	2,980	3,132
ผักต่างๆ	1,303	1,357
ผลไม้	1,656	2,034
เครื่องปรุงรส	2,179	2,361
อาหารสำเร็จรูป	1,156	1,662
เครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์	1,145	879
เครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์	1,878	2,916
บุหรี	800	969
โภคอื่นๆ	446	512

ตารางผนวกที่ 32 รายจ่ายอื่นๆ (ต่อ)

รายการ	หน่วย : บาท/ครัวเรือน	
	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
อุปโภค	42,584	75,711
เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม	1,714	2,119
เครื่องแต่งกาย	818	1,676
สิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัว	2,660	3,268
ที่อยู่อาศัย	4,891	8,437
ค่าเชื้อเพลิง ไฟฟ้า	1,866	2,416
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	7,120	10,131
ค่าน้ำใช้ในครัวเรือน	573	1,190
เครื่องมือ เฟอร์นิเจอร์	609	696
ค่ารักษาพยาบาล	553	592
ค่าขนส่ง สื่อสาร	131	172
ค่าสื่อสาร โทรศัพท์	3,272	4,231
ชื้อยานพาหนะ	974	2,471
บริจาคทางศาสนา	4,371	7,833
ค่าการศึกษา	7,136	9,580
เลี้ยงโชค บันเทิง	1,635	2,039
ภาษีที่ดินนอกเกษตร	2,005	4,044
ค่าเช่าที่ดินนอกเกษตร	1	4
ดอกเบี้ยนอกเกษตร	1,769	8,059
ที่ดินนอกเกษตร	5	2,466
อื่นๆ นอกเกษตร	483	4,285

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 33 ร้อยละความสัมพันธ์ของบุคคลในครัวเรือน

ความสัมพันธ์ของบุคคลในครัวเรือน	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	95.00	97.10
ทะเลาะ / ขัดแย้งกัน	0.00	0.00
ขาดการติดต่อ	0.00	0.00
ต่างคนต่างอยู่	2.50	1.45
อื่นๆ (ระบุ).....	2.50	1.45
รวม	100.00	100.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 34 ร้อยละของคนในครัวเรือนไปร่วมกิจกรรมในชุมชน

คนในครัวเรือนไปร่วมกิจกรรมในชุมชน	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
ไม่เคย	20.00	1.45
บางครั้ง	20.00	21.74
บ่อยครั้ง	60.00	76.81
รวม	100.00	100.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 35 ร้อยละของครัวเรือนที่มีปัญหาสุขภาพ

ปัญหาสุขภาพ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
ไม่มีปัญหา	13.33	18.45
เจ็บป่วยบ้างครั้ง	35.00	33.98
เจ็บป่วยเรื้อรัง	13.33	10.68
ทุพพลภาพ / พิการ	1.67	1.94
ดื่มเหล้า (ติดเหล้า)	3.33	2.91
สูบบุหรี่ (ติดบุหรี่)	15.00	8.74
โรคเครียด / จิต / ประสาท	5.00	11.65
อื่น ๆ (ระบุ).....	13.33	11.65
รวม	100.00	100.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 36 ร้อยละของการรับรู้ข่าวสารการเกษตร/เศรษฐกิจ

การรับรู้ข่าวสารการเกษตร/เศรษฐกิจ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
1. โทรทัศน์/วิทยุ	35.63	29.63
2. หนังสือพิมพ์	5.75	10.58
3. วิทยุชุมชน/ผู้นำชุมชน	33.33	23.81
4. คนในชุมชน/หมู่บ้าน	17.24	19.05
5. หน่วยงานของรัฐ	5.75	13.76
6. อื่น ๆ (ระบุ).....	2.30	3.17
รวม	100.00	100.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ตารางผนวกที่ 37 ร้อยละการเข้าถึงข้อมูลและโครงการต่างๆ ของรัฐ

การเข้าถึงข้อมูลและโครงการต่างๆ ของรัฐ	ครัวเรือนยากจน	ครัวเรือนพ้นจน
เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	21.21	14.41
แหล่งน้ำในไร่นา	7.58	6.76
การรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ	7.58	10.00
ปรับปรุงบำรุงดิน	7.58	9.41
ความรู้ทางการเกษตร	13.64	13.82
ปัจจัยการผลิต	3.03	3.82
รับรองคุณภาพผลผลิต	0.76	2.06
เงินทุนให้เปล่า	0.76	1.47
ที่ดิน / ใบแสดงสิทธิครอบครอง	8.33	6.47
สินเชื่อหรือเงินกู้ยืม	2.27	6.76
การรักษาพยาบาล	16.67	16.18
การศึกษา	8.33	8.24
อื่น ๆ (ระบุ).....	2.27	0.59
รวม	100.00	100.00

ที่มา : คำนวณจากการสำรวจ

ภาคผนวกที่ 2

Output Independent Samples Test

รายการ		Levene's Test for		t-test for Equality of Means			
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
เนื้อที่ถือครอง(ไร่)	Equal variances assumed	10.336	0.001	4.111	569	0.000	9.6
	Equal variances not assumed			4.636	561.895	0.000	9.6
ขนาดครัวเรือน	Equal variances assumed	1.789	0.182	-4.406	569	0.000	-0.6
	Equal variances not assumed			-4.292	393.182	0.000	-0.6
ระดับการศึกษา	Equal variances assumed	12.628	0.000	2.894	569	0.004	0.28
	Equal variances not assumed			3.066	500.13	0.002	0.28
สมาชิกกลุ่มใน-นอกสถาบัน	Equal variances assumed	14.082	0.000	4.282	569	0.000	0.96
	Equal variances not assumed			4.193	399.232	0.000	0.96
รายได้เงินสดเกษตรกร	Equal variances assumed	29.674	0.000	5.482	569	0.000	99,58
	Equal variances not assumed			7.11	420.417	0.000	99,58
รายจ่ายเงินสดเกษตรกร	Equal variances assumed	0.064	0.800	1.119	569	0.260	11,88
	Equal variances not assumed			1.157	469.418	0.250	11,88
รายได้เงินสดสุทธิเกษตรกร	Equal variances assumed	23.81	0.000	7.223	569	0.000	87,69
	Equal variances not assumed			8.496	565.414	0.000	87,69
รายได้ไม่เป็นตัวเงิน	Equal variances assumed	11.418	0.001	4.845	569	0.000	4,62
	Equal variances not assumed			5.362	548.359	0.000	4,62
รายได้สุทธิเกษตรกร	Equal variances assumed	23.63	0.000	7.6	569	0.000	92,31
	Equal variances not assumed			8.98	563.289	0.000	92,31
รายได้สุทธินอกเกษตรกร	Equal variances assumed	28.745	0.000	6.19	569	0.000	86,39
	Equal variances not assumed			8.099	401.741	0.000	86,39
รายได้สุทธิครัวเรือน	Equal variances assumed	39.286	0.000	9.795	569	0.000	178,70
	Equal variances not assumed			12.41	468.959	0.000	178,70
รายได้สุทธิครัวเรือน/คน	Equal variances assumed	51.989	0.000	12.06	569	0.000	42,28
	Equal variances not assumed			14.84	520.842	0.000	42,28
อุปโภคบริโภค	Equal variances assumed	30.884	0.000	4.830	569	0.000	35,20
	Equal variances not assumed			5.814	548.593	0.000	35,19
เงินสดคงเหลือก่อนชำระหนี้	Equal variances assumed	15.463	0.000	8.056	569	0.000	143,50
	Equal variances not assumed			9.874	526.631	0.000	143,50
หนี้สินค้างชำระปลายปี	Equal variances assumed	0.086	0.769	-0.367	569	0.710	-3,31
	Equal variances not assumed			-0.338	331.52	0.740	-3,31
ทรัพย์สินทั้งหมด	Equal variances assumed	5.409	0.020	2.946	569	0.000	348,50
	Equal variances not assumed			3.179	522.586	0.000	348,50
ค่าใช้จ่ายนอกเกษตรกร	Equal variances assumed	30.884	0.000	4.83	569	0.000	35,20
	Equal variances not assumed			5.814	548.593	0.000	35,20

ภาคผนวกที่ 3

ปัญหาความยากจนและแนวทางแก้ไขจากการสนทนากลุ่ม

1. ปัญหาความยากจนจากการสนทนากลุ่ม

1.1 กลุ่มเกษตรกรและผู้นำในพื้นที่

- เน้นเรื่องเศรษฐกิจมากเกินไป
- นโยบายไม่ชัดเจน
- พื้นที่อาศัยน้ำฝนอย่างเดียว
- ต้นทุนสูง ผลผลิตต่ำ
- ศักยภาพของเกษตรกรบางคนต่ำ
- ทรัพยากรถูกทำลาย
- ทิศทางการศึกษาไม่ชัดเจน เน้นในด้านเศรษฐกิจ
- ปรับพื้นที่การเกษตรเป็นอุตสาหกรรม
- ขาดความรู้ความชำนาญ
- ขาดเงินทุน
- มีหนี้สินเยอะ (ใน นอกระบบ)
- ขาดพื้นที่ทำการเกษตร
- การใช้เงินที่ไม่เกิดประโยชน์
- นายทุนกว้านซื้อที่ดินทำการเกษตร
- ปัจจัยการผลิตสูง
- นำเงินไปใช้ไม่ตรงวัตถุประสงค์
- ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ
- ขาดการจัดการเงินทุน
- ขาดจิตสำนึกในการทำการเกษตร
- อาชีพเกษตรกรไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ทำการเกษตรแบบเลื่อนลอย (ลองผิด - ลองถูก ทำตามตัวเอง)
- ขาดโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร เช่น ระบบชลประทาน คลองส่งน้ำ
- พ่อค้าเป็นผู้กำหนดราคาซื้อ
- ปัจจัยการผลิตต้องหาซื้อไม่มีโอกาสทำเอง
- การรวมกลุ่ม ศักยภาพของเกษตรกรแต่ละคนไม่เหมือนกัน
(ความจำเป็นของแต่ละคน รอการขายผลผลิตไม่ได้)
- ความล่าช้าของผลตอบแทนของกลุ่ม
- ขาดความสนับสนุนต่อเนื่องของภาครัฐ
- ขาดความรู้ทางการตลาด การกระจายสินค้า
- ขาดผู้เสียสละในการนำกลุ่ม
- มีการทุจริตในกลุ่ม
- ผลผลิตไม่ได้คุณภาพ
- ปัจจัยพื้นฐาน - โครงสร้างทางการเกษตรไม่พร้อม
- ค่าแรงต่ำกว่าค่าจ้างแรงงาน

- สภาพพื้นที่ที่เกิดภัยธรรมชาติ
- ติดเล่นการพนัน
- พื้นที่ทำการเกษตรน้อย บางรายก็ไม่มี
- สภาพอากาศฤดูแล้งปลูกพืชไม่ได้
- ผลผลิตทางการเกษตรราคาต่ำ
- พ่อค้าคนกลางกดราคา
- ไม่มีสถานที่จำหน่าย
- ขาดแหล่งน้ำ
- หนี้สินที่เกิดจากการใช้เงินผิดวัตถุประสงค์
- ขาดวินัยในการใช้เงิน
- ภาครัฐล่าช้าและบกพร่อง(ให้เมล็ดพันธุ์เมื่อเพาะปลูกเสร็จแล้ว)
- ขาดหลักทรัพย์ในการขอสินเชื่อ
- รวมกลุ่มแต่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม
- ความช่วยเหลือของภาครัฐไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกร
- ปัจจัยการผลิตมีราคาแพง เช่น ปุ๋ยเคมี
- โครงการประกันราคา แต่ราคาต่ำ (เช่น ข้าว)
- สวัสดิการต่ำ
- มั่วสุมสิ่งเสพติด
- พื้นที่ทำกินมีขนาดจำกัด ขาดที่ดินทำกิน
- สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูก
- ค่าจ้างแรงงานการเกษตรสูง
- ขาดวินัยในการใช้เงิน
- ขาดหลักทรัพย์ในการกู้ยืมเงิน
- หนี้สินนอกระบบ
- ขาดแหล่งน้ำ
- ผลผลิตต่ำจากศัตรูพืช
- เกษตรกรขาดความรู้ด้านการผลิต ขาดการบริหารจัดการ
- ต้นทุนการผลิตสูง
- ภัยธรรมชาติและสภาพอากาศ
- ผลผลิตการเกษตรราคาต่ำ
- ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

1.2 กลุ่มหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่

- หลักการดำเนินชีวิตของเกษตรกรต่างกันไม่เป็นไปตามที่ควรจะเป็น
- สภาพดินมีปัญหาจากการใช้ปุ๋ย
- ใช้เครื่องจักรแทนแรงงานทำให้ต้นทุนสูง
- เกษตรกรไม่ยอมรับเทคโนโลยีของภาครัฐ
- งบประมาณภาครัฐมีจำกัด

- ขาดการมีส่วนร่วมในการระดมทุน
- มีรายจ่ายที่ไม่จำเป็นสูง
- ความต้องการเกินความจำเป็น
- ไม่สามารถรวมกลุ่มของเกษตรกรได้
- แนวทางการพัฒนาไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่
- การจัดสรรงบประมาณไม่เป็นธรรม
- ความล้มเหลวในการส่งเสริมกลุ่ม ประเมินผลในเชิงปริมาณไม่ประเมินคุณภาพ
- ความไม่ต่อเนื่องของการรวมกลุ่ม
- แผน 10 เกิดจากภาครัฐ
- ขาดการประสานงานของหน่วยงานภาครัฐ
- การวางแผนระยะยาวของภาครัฐไม่มี
- เกษตรกรมีภาระหนี้สินเดิม
- ปัจจัยการผลิตมีราคาแพงขาดการต่อรอง
- กู้เงินไปใช้ไม่ตรงวัตถุประสงค์ทำให้หนี้เพิ่มขึ้น
- เกษตรกรต้องการความทันสมัย สะดวกสบายมากขึ้น
- ขาดความรู้ที่จะนำไปประกอบอาชีพอื่น
- เกษตรกรขาดความตื่นตัวในการปรับเปลี่ยนความคิด/แนวคิดเดิม
- เกษตรกรขาดความกระตือรือร้นในการทำมาหากิน
- มีภาระความรับผิดชอบภายในครอบครัว
- ไม่มีพื้นที่ทำกิน
- ขาดแหล่งน้ำ
- ภัยธรรมชาติ
- ปัญหาราคาผลผลิตทางการเกษตรต่ำ
- เกษตรกรขาดการพึ่งพาตนเอง
- พื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน
- ขาดแรงงานวัยทำงานในครัวเรือนเกษตร
- ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี
- การปรับเปลี่ยนปัจจัยการผลิตทำให้ต้นทุนการเกษตรสูง
- การขาดการศึกษา
- ปัญหาเสพติดของเยาวชน
- ขาดการออมเงิน
- ยากจนเนื่องจากรัฐ
- ขาดการบูรณาการโครงการ/แผนงาน/งบประมาณ
- ขาดความสัมพันธ์กับชุมชนในการประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหา
- เจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอต่องานที่ได้รับมอบหมาย
- นโยบายของรัฐทำให้เกษตรกรรอความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างเดียว
- สูงอายุ ด้อยโอกาส
- การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย

- ขาดความรู้
- ความไม่แน่นอนในการผลิตของเกษตรกร
- การกำหนดราคาเกิดจากพ่อค้าคนกลาง
- ผลิตตามกระแส
- คนรุ่นใหม่ไม่ทำการเกษตร รายได้น้อย งานหนัก
- ขาดแรงงานภาคการเกษตร
- การเกษตรได้เงินช้า
- สังคมเปลี่ยนแปลง (บริโภคนิยม)
- ขาดความรู้ในการบริหารจัดการด้านการเงิน
- ขาดโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร
- ผู้นำชุมชนขาดทักษะในการพัฒนาคนจน รอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐมากกว่าการพึ่งพาตนเอง
- เกษตรกรไม่ใช่ทรัพยากรในท้องถิ่น พึ่งพาปัจจัยภายนอกมากเกินไป
- ใช้สารเคมีเร่งผลผลิต
- ค่านิยมของเยาวชนรุ่นใหม่เปลี่ยนไป (ไม่ทำการเกษตร)
- ขาดความรู้ ทักษะการแปรรูปผลผลิต
- วัสดุ อุปกรณ์ ปัจจัยการผลิต ที่เป็นของเกษตรกรเองไม่มี
- อาชีพเกษตรกรได้รับการยอมรับน้อย
- แนวคิดของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อการประกอบอาชีพเกษตรกร
- นโยบายของรัฐสนับสนุนไม่เต็มที่
- ระบบการจัดการน้ำไม่ดี
- ไม่มีเงินทุนสนับสนุนเกษตรกรอย่างเพียงพอ
- ศักยภาพองค์กรท้องถิ่น
- โครงการของรัฐไม่ได้วิเคราะห์ผลกระทบต่อชุมชน
- ภาครัฐแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ
- ภาครัฐไม่เอาภาคการเกษตรเป็นตัวตั้ง
- ขาดการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ
- นโยบายของรัฐให้ความสำคัญกับพ่อค้าคนกลางมากเกินไป
- ควรจัด ZONING การผลิตแต่ละกลุ่มผลิตให้ชัดเจน ให้ได้ราคาตามเป้าหมาย
- พ่อค้าท้องถิ่นที่มาส่งเสริมการผลิตไม่รับซื้อตามราคาที่ตกลง
- ภาครัฐมีส่วนสร้างกระแสให้ประชาชนเกิดการบริโภคนิยม
- ขาดการบูรณาการ การประสานงาน ระหว่างหน่วยงานราชการในพื้นที่กับองค์กรปกครองท้องถิ่นในพื้นที่
- ใช้งบประมาณผิดวัตถุประสงค์
- รัฐบาลไม่มีความชัดเจนในการแก้ไขให้เกษตรกรหลุดพ้นจากความยากจน
- รัฐไม่มีนโยบายลดหนี้ให้กับเกษตรกร แก้ที่ปลายเหตุ (เกษตรกรเป็นหนี้ตั้งแต่เกิด)
- โครงการที่เกิดประโยชน์กับเกษตรกรไม่มี (เช่น โขง ซี มูล)
- ระบบการศึกษาไม่รับรองการมีงานทำ

- ระบบทุนนิยมสร้างค่านิยมที่ผิดทำให้คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น
- ฐานข้อมูลของรัฐไม่ครอบคลุมและขาดความชัดเจน
- ความสมัยใหม่ของเทคโนโลยีทำให้เกษตรกรตามไม่ทัน
- กระแสโลกที่เข้ามาทำให้เกษตรกรปรับตัวไม่ทัน
- ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐ - เอกชนไม่ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาความยากจน
- ระบบอุปถัมภ์ทำให้เกษตรกรขาดการพัฒนาและพึ่งตนเอง
- การแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ขาดเจ้าภาพ
- รัฐไม่ดูแลระบบสหกรณ์อย่างจริงจัง
- ขาดการสนับสนุน วัสดุ อุปกรณ์ เจ้าหน้าที่ ในการทำงาน
- การซื้อเสียงของนักการเมือง

2. แนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนจากการสหนากลุ่ม

- แหล่งน้ำ 1 บ่อ ต่อ 1 ชุมชน
- ตลาดที่จะรองรับสินค้าของชุมชน
- ความรู้วิทยาการ เทคโนโลยีใหม่ๆ
- สถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน
- ผู้นำที่สนับสนุนสถานที่จำหน่าย
- หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ 4 หมู่บ้าน
- ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- สร้างและส่งเสริมต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- ตั้งกองทุนสหกรณ์ เช่นการจำหน่ายปุ๋ย
- กองทุนสำรองสำหรับการชำระหนี้
- ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม
- ส่งเสริมวิถีชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- พัฒนาศักยภาพผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.)
- ให้ความรู้แก่เกษตรกร
- ควรให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด
- ควรยึดประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมเป็นหลัก
- ผู้นำกลุ่มควรมีความเสียสละ และต้องประเมินผลในเชิงคุณภาพ
- เพิ่มพื้นที่แหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่สาธารณะ
- ภาครัฐจะต้องเข้มงวดตามกฎหมาย
- เพิ่มแหล่งน้ำเพื่อให้ประสิทธิภาพสูงสุด
- เพิ่มแหล่งน้ำและเลือกพืชที่เหมาะสม
- ให้พ่อค้าคนกลางซื้อในราคาที่รัฐกำหนด
- สร้างตลาดกลางในพื้นที่
- เพิ่มพื้นที่แหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่สาธารณะ
- ปลุกจิตสำนึกในการใช้เงิน
- ให้ความช่วยเหลือตรงกับเวลาในการเพาะปลูกของเกษตรกร

- พัฒนาการรวมกลุ่มให้เกษตรกร
- ควรจะถามความต้องการของเกษตรกรก่อน
- ปรับเปลี่ยนการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นปุ๋ยชีวภาพให้มากขึ้น
- เพิ่มวงเงินให้สูง
- ภาครัฐจะต้องเข้มงวดตามกฎหมาย
- ปรับโครงสร้างหนี้
- ตั้งชุมชนการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
- จัดตั้งสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด
- จัดฝึกอบรมให้แก่เกษตรกร
- เงินออมทวีสุข (ให้ดอกเบี้ยพิเศษ)
- จัดฝึกอบรม สอนวิธีคิด ให้ความรู้เพื่อให้เกษตรกรพึ่งพาตัวเองได้
- ให้ภาครัฐจัดสรรที่ดินทำกินให้
- ให้ความรู้เกษตรกรเกี่ยวกับด้านการเพาะปลูก และปรับพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก
- ให้ภาครัฐจัดหาเครื่องจักรในลักษณะกองทุน และ 2. ธนาคารแรงงาน
- ทำบัญชีครัวเรือน
- ให้อุปกรณ์โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน
- ให้ภาครัฐโอนหนี้เข้าระบบ
- ชุดสระน้ำในไร่นาฟรี
- ให้ความรู้และยาปราบศัตรูพืช ฟรี
- ภาครัฐให้ความรู้ด้านการผลิตสมัยใหม่และการบริหารจัดการ
- จัดหาปุ๋ยราคาถูกให้ทันฤดูกาล
- การประกันรายได้
- ให้ภาครัฐรับซื้อผลผลิตโดยตรง

รายการ		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
เนื้อที่ถือครอง(ไร่)	Equal variances assumed	10.336	0.001	4.111	569	0.000	9.66	2.35	5.04	14.27
	Equal variances not assumed			4.636	561.895	0.000	9.66	2.08	5.57	13.75
ขนาดครัวเรือน	Equal variances assumed	1.789	0.182	-4.406	569	0.000	-0.64	0.14	-0.92	-0.35
	Equal variances not assumed			-4.292	393.182	0.000	-0.64	0.15	-0.93	-0.34
ระดับการศึกษา	Equal variances assumed	12.628	0.000	2.894	569	0.004	0.284	0.098	0.091	0.477
	Equal variances not assumed			3.066	500.13	0.002	0.284	0.093	0.102	0.466
สมาชิกกลุ่มใน-นอกสถาบัน	Equal variances assumed	14.082	0.000	4.282	569	0.000	0.966	0.225	1.408	0.523
	Equal variances not assumed			4.193	399.232	0.000	0.966	0.230	1.418	0.513
รายได้เงินสดเกษตร	Equal variances assumed	29.674	0.000	5.482	569	0.000	99,583	18,167	63,901	135,266
	Equal variances not assumed			7.11	420.417	0.000	99,583	14,005	72,054	127,112
รายจ่ายเงินสดเกษตร	Equal variances assumed	0.064	0.800	1.119	569	0.260	11,887	10,624	-8,979	32,753
	Equal variances not assumed			1.157	469.418	0.250	11,887	10,270	-8,295	32,069
รายได้เงินสดสุทธิเกษตร	Equal variances assumed	23.81	0.000	7.223	569	0.000	87,697	12,141	63,849	111,544
	Equal variances not assumed			8.496	565.414	0.000	87,697	10,322	67,423	107,970
รายได้ไม่เป็นตัวเงิน	Equal variances assumed	11.418	0.001	4.845	569	0.000	4,621	954	2,748	6,495
	Equal variances not assumed			5.362	548.359	0.000	4,621	862	2,928	6,314
รายได้สุทธิเกษตร	Equal variances assumed	23.63	0.000	7.6	569	0.000	92,318	12,147	68,460	116,175
	Equal variances not assumed			8.98	563.289	0.000	92,318	10,281	72,124	112,511
รายได้สุทธินอกเกษตร	Equal variances assumed	28.745	0.000	6.19	569	0.000	86,392	13,958	58,978	113,807
	Equal variances not assumed			8.099	401.741	0.000	86,392	10,667	65,422	107,363
รายได้สุทธิครัวเรือน	Equal variances assumed	39.286	0.000	9.795	569	0.000	178,700	18,246	142,873	214,548
	Equal variances not assumed			12.41	468.959	0.000	178,700	14,399	150,415	207,005
รายได้สุทธิครัวเรือน/คน	Equal variances assumed	51.989	0.000	12.06	569	0.000	42,281	3,505	35,397	49,166
	Equal variances not assumed			14.84	520.842	0.000	42,281	2,849	36,685	47,878
อุปโภคบริโภค	Equal variances assumed	30.884	0.000	4.830	569	0.000	35,200	7,288	20,844	49,515
	Equal variances not assumed			5.814	548.593	0.000	35,199	6,053	23,308	47,091
เงินสดคงเหลือก่อนชำระหนี้	Equal variances assumed	15.463	0.000	8.056	569	0.000	143,500	17,813	108,523	178,498
	Equal variances not assumed			9.874	526.631	0.000	143,500	14,534	114,959	172,063
หนี้สินค้างชำระปลายปี	Equal variances assumed	0.086	0.769	-0.367	569	0.710	-3,314	9,028	-21,046	14,418
	Equal variances not assumed			-0.338	331.52	0.740	-3,314	9,816	-22,622	15,995
ทรัพย์สินทั้งหมด	Equal variances assumed	5.409	0.020	2.946	569	0.000	348,500	118,300	116,189	580,873
	Equal variances not assumed			3.179	522.586	0.000	348,500	109,600	133,170	563,892
ค่าใช้จ่ายนอกเกษตร	Equal variances assumed	30.884	0.000	4.83	569	0.000	35,200	7,288	20,884	49,515
	Equal variances not assumed			5.814	548.593	0.000	35,200	6,054	23,308	47,091